ALBERT SCHWEITZER ALS LEIDSMAN

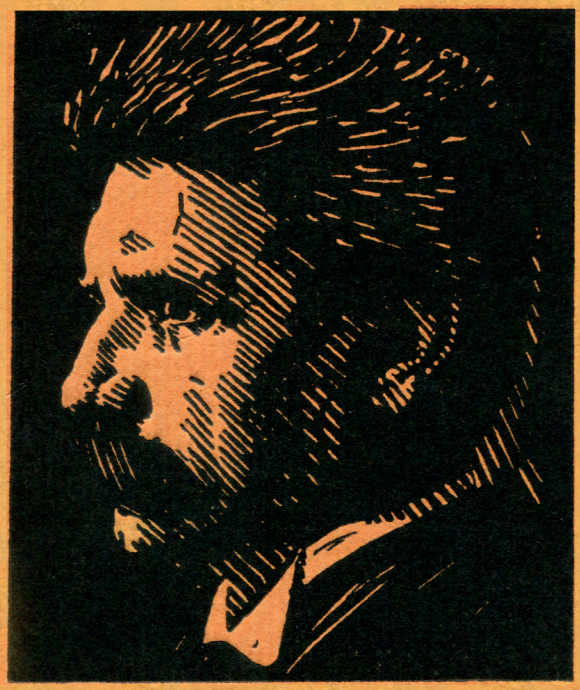

MET EEN LEVENSBESCHRIJVING

DOOR

HANS WEGMANN

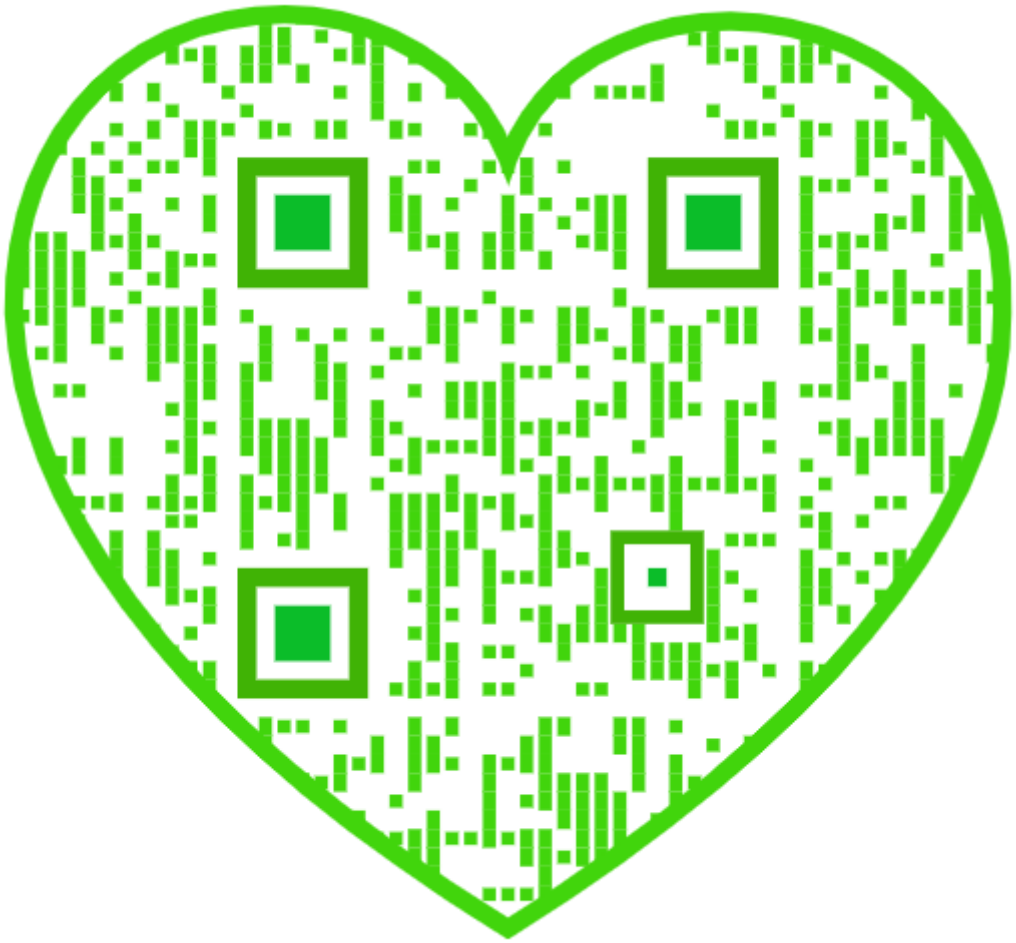

ALBERT SCHWEITZER
ALS LEIDSMAN

MET EEN LEVENSBESCHRIJVING

ALBERT SCHWEITZER ALS LEIDSMAN

MET EEN LEVENSBESCHRIJVING

DOOR

HANS WEGMANN
PREDIKANT TE WINTERTHUR

GEAUTORISEERDE VERTALING
VAN H. VAN LUNZEN

1929
N.V. UITGEVERSMIJ. „DE WACHTTOREN"
HUIS TER HEIDE (U.)

BIJ DE HOLLANDSCHE VERTALING VAN H. WEGMANN „ALBERT SCHWEITZER ALS LEIDSMAN"

De Zwitsersche Vereeniging voor Vrijzinnig Christendom heeft met vreugde den vrienden in Holland het recht tot vertaling en verspreiding van dit geschrift gegeven. Het zet in korte trekken de wereldbeschouwing van den oerwoud-arts van Lambarene uiteen en ontvouwt aldus voor den lezer de groote harmonie van zijn denken en doen. Moge het zich in Holland evenvele vrienden verwerven als in Zwitserland.

Bazel, Juni 1929.

HANS BAUR,
predikant, theol. doct.

ALBERT SCHWEITZER

Albert Schweitzer werd den 14den Januari 1875 in Kaysersberg (in den Elzas) geboren. Hij was het tweede kind van den toenmaligen hulpprediker Ludwig Schweitzer en Adele Schillinger. Enkele maanden na Albert's geboorte verhuisde zijn vader naar Günsbach, waar hij in 1925 na een vijftigjarige ambtsvervulling gestorven is. Daar bezocht Albert de openbare lagere school tot aan den herfst van 1884. Na een jaar lang de hoogere-burgerschool te Münster bezocht te hebben kwam hij in het najaar van 1885 op het gymnasium te Mülhausen. Hij woonde daar in bij zijn oud-oom Ludwig Schweitzer, een halfbroer van zijn grootvader, die directeur van de lagere scholen te Mülhausen was. Na bij Ds. Wennagel godsdienstonderwijs te hebben genoten werd hij op vijftienjarigen leeftijd in de Stefanuskerk te Mülhausen bevestigd. In den zomer van 1893 deed hij eind-examen en ging toen de universiteit te Straatsburg bezoeken, waar hij tegelijk theologie en filosofie studeerde. In het voorjaar van 1898 deed hij met goed gevolg zijn theologisch staatsexamen.

Toen hij vijf jaar oud was begon zijn vader hem muziekonderwijs te geven; te Mülhausen was Eugeen Münch, de organist der Stefanuskerk zijn leermeester voor piano en orgel.

Hij bleef op de universiteit te Straatsburg tot aan den zomer van 1898, toen hij zijn eerste theologisch examen aflegde. Zijn ganschen studie-tijd woonde hij in de Thomasstichting. Van zijn theologische leermeesters trokken hem in

't bijzonder aan Julius Holtzmann, de grootmeester op 't gebied der Nieuw-Testamentische wetenschappen, de Oud-Testamenticus Karl Budde, die toen als jeugdig professor naar Straatsburg kwam en de professoren Lucius en Johannes Ficker, die kerkgeschiedenis doceerden.

Groote vereering had hij voor zijn beide filosofische leermeesters Wilhelm Windelband en Theobald Ziegler.

Na zijn examen verwierf hij het Goll-stipendium, dat jonge theologen uit den Elzas, die in hun studie uitmunten, in staat stelt, eenige jaren aan vreemde universiteiten te studeeren en dat hen verplicht, na afloop het doctoraal-examen te doen.

Zoo trok Albert Schweitzer in den herfst van 1898 naar Parijs, waar hij zich voornamelijk bezighield met de bewerking zijner filosofische doktors-dissertatie over „De godsdienstwijsbegeerte van Kant". Tevens genoot hij in dien tijd onderricht van Charles Marie Widor, den bekenden Parijschen organist en componist. Leeraar en leerling waren, ondanks het groote leeftijdsverschil, door een hechte vriendschap aan elkaar verbonden.

Den zomer van 1899 bracht Schweitzer door aan de Berlijnsche universiteit om het onderricht te genieten van Harnack, Pfleiderer, Kaftan, Simmel en Stumpf. Op 't einde van dezen zomer verwierf hij in Straatsburg den filosofischen doktorsgraad.

Om voor andere theologen uit den Elzas de studie in 't buitenland mogelijk te maken, zag Schweitzer af van de jaren, voor welke het genoemde stipendium hem nog ter beschikking stond en woonde hij van toen af te Straatsburg. In den herfst van 1899 werd hij benoemd tot hulpprediker van den bejaarden predikant der Nicolaaskerk, Ds. Knittel, welke tot de orthodoxe richting behoorde. Tot 1911 werkte hij als prediker en godsdienstleeraar in dienst van deze gemeente. Naast Ds. Knittel, en bijna even oud als deze, was als vertegenwoordiger der vrijzinnige richting aan de Nicolaaskerk verbonden Ds. Theodoor Gerold. Met beide eerwaardige grijsaards werkte de jonge predikant twaalf jaren lang in liefde en eendracht samen.

In het jaar 1900 verwierf Albert Schweitzer met een studie

over het Avondmaalsprobleem in het Nieuwe Testament, den graad van doktor in de theologie. In 1902 begon hij als privaat-docent aan de theologische faculteit voordrachten te houden over het Nieuwe Testament en het oerchristendom. Door de studiën over het Avondmaal was hij op de problemen omtrent het leven van Jezus gekomen en publiceerde hij in 1901 een klein geschrift „Het raadsel van het lijden en de Messias-roeping van Jezus". Daarin toonde hij aan dat het denken en doen van Jezus op een tot nu toe niet vermoede wijze, beheerscht werden door de verwachting van de komst en de vestiging van het Messias-Rijk. Op dit geschrift werd bijna geen acht geslagen. In aansluiting daarop en in plaats van zijn studiën over doop en avondmaal voort te zetten, zooals oorspronkelijk zijn voornemen was, ging Schweitzer zich verdiepen in de lectuur van alle tot op dat oogenblik verschenen beschrijvingen van het leven van Jezus. Als vrucht van deze studie publiceerde hij in 1906 zijn „Geschiedenis van het onderzoek naar het leven van Jezus", welk boek hem in de eerstvolgende jaren in de heele theologenwereld bekend deed worden.

Behalve met theologie hield Albert Schweitzer zich voortdurend met muziek bezig. Vooreerst was hij organist bij de Bach-concerten in de St. Wilhelm te Straatsburg, welke geleid werden door Ernst Münch, den broer van zijn Mülhauser leermeester. Later werd hij organist van het Parijsche Bach-genootschap en van de Bach-uitvoeringen der Orféo Català in Barcelona.

Op verzoek van zijn vriend Widor schreef hij in 1905 in 't Fransch een werk over Joh. Sebastiaan Bach, 't welk bestemd was voor de leerlingen van het conservatorium te Parijs. Tegen de verwachting van den schrijver, die gemeend had slechts een leemte in de Fransche muzieklitteratuur te zullen aanvullen, wekte het werk ook de belangstelling der Duitsche musici, in 't bijzonder door de aestethische gedachten die het over de kunst van Bach gaf, maar ook vanwege de waardevolle practische denkbeelden, die het voor de weergave der werken van Bach ontwikkelde. De „Kunstwachter" gaf den stoot tot een vertaling in het Duitsch, en Albert Schweitzer

begon met dezen arbeid. In plaats van te vertalen schiep hij echter den Duitschen „Bach", welke in 1908 verscheen als een nieuw en veel uitgebreider werk. Een Engelsche vertaling kwam spoedig daarop tot stand. Ook zijn „Geschiedenis van het onderzoek naar het leven van Jezus" verscheen in laatstgenoemde taal.

Na zijn studiën over het leven van Jezus hield Albert Schweitzer zich bezig met een poging om de gedachtenwereld van Paulus te verklaren, en publiceerde hij als pendant van zijn werk over het onderzoek naar het leven van Jezus, in 1911 de „Geschiedenis der Paulus-studie". Ook dit boek werd dadelijk in 't Engelsch vertaald.

Toen Schweitzer aan dit boek werkte, was hij niet meer alleen predikant, academisch docent en musicus, maar sinds het najaar van 1905 ook student in de geneeskunde. In de maand October van dat jaar verraste hij namelijk zijn familieleden en vrienden met de mededeeling van zijn reeds lang vaststaand besluit om medicijnen te gaan studeeren en dan als zendingsarts naar aequatoriaal Afrika te gaan. Daarmee voerde hij het program uit, dat hij zich reeds in z'n eerste studiejaren gesteld had: tot het dertigste jaar zich te wijden aan wetenschap en kunst en daarna een werkzaamheid van rechtstreeks menschelijk dienen te zoeken. In 't begin had de weder student geworden academische leeraar veel te lijden onder het niet-begrijpen en de spot, zelfs van zijn naaste vrienden. Slechts iemand, die met zulk een robuuste gezondheid en zulk een stalen energie gezegend was, kon de kracht vinden om naast alle andere werk de medische studie te voltooien. Schweitzer legde op het eind van 1911 het medisch staatsexamen af en verwierf in 't begin van 1913 den graad van doctor in de geneeskunde. Als onderwerp zijner dissertatie koos hij „De psychiatrische beoordeeling van Jezus". In deze verhandeling weerlegt hij een aantal geschriften, waarin gepoogd was Jezus als min of meer geestesziek voor te stellen.

Bij al zijn werk vond Albert Schweitzer nog tijd om zich met orgelbouw bezig te houden. Het was hem opgevallen dat de klank der nieuwere, ongeveer van 1890 af ge-

bouwde orgels, minder mooi en vol was dan die der oudere. In 1906 gaf hij een geschrift uit, getiteld „Duitsche en Fransche orgelbouwkunst en orgelkunst", waarin hij 't eerste de aandacht er op vestigde, dat de orgelbouw, ondanks alle technische uitvindingen, in verval was. Op het in Mei 1909 te Weenen gehouden congres van het „Internationale genootschap voor muziek" leidde hij de sectie voor orgelbouw en ontwierp hij een leiddraad voor het bouwen van orgels, die door deze sectie werd uitgewerkt en uitgegeven.

Eerst lachte men den zonderlingen kunstenaar, die beweerde, dat de oude orgels de nieuwe in klank overtroffen, uit. Maar de juistheid van zijn waarneming werkte door. Langzamerhand brak zich baan een renaissance van den orgelbouw. In plaats van de oude orgels af te breken en door nieuwe te vervangen, behoudt men ze tegenwoordig en restaureert ze. In de nieuwe orgels tracht men de schoonheid van klank der oude orgels te vereenigen met de technische voordeelen der nieuwere. In 1927 verscheen, eenigszins als jubileum-uitgave, een nieuwe editie van zijn geschrift over den bouw der orgels.

In 1912 trouwde Albert Schweitzer met Helene Breszlau, een dochter van den bekenden Straatsburger geschiedenisprofessor. Met haar reisde hij omstreeks Paschen 1913 naar Lambarene in Aequatoriaal-Afrika, om daar een ziekenhuis te stichten. Lambarene is een zendingsstation aan den oever van de Ogowe, op een afstand van 300 Kilometers van de Westkust van Afrika, iets ten zuiden van den evenaar. Met dezen arbeid, waarbij zijn vrouw als ziekenverpleegster hem bijstond, was hij bezig tot hij in October 1917 als civielgevangene met zijn vrouw naar Frankrijk werd gebracht. Eerst kwamen zij in het interneeringskamp van Garaison (in de Pyreneën), daarna in dat van St. Remy bij Avignon (in de Provence). In Juli 1918 werden beiden uitgewisseld en keerden zij naar den Elzas terug. Zijn moeder vond hij er niet meer; zij was in 1916 door cavallerie op de straat bij Günsbach overreden en, zonder het bewustzijn te hebben teruggekregen, gestorven.

Kort na zijn thuiskomst werd Schweitzer ziek en moest hij

geopereerd worden. Twee jaren duurde het voor hij weer in het volle bezit van zijn gezondheid was gekomen. Daar Ds. Ernst, de opvolger van Ds. Knittel aan de Nicolaas-kerk te Straatsburg, dadelijk na den wapenstilstand naar Stuttgart vertrok, nam Albert Schweitzer de verzorging zijner herderloos geworden oude gemeente weer op zich; tegelijk vervulde hij het ambt van assistent-dokter aan het ziekenhuis. Aan een terugkeer naar Afrika kon toen nog niet gedacht worden. Met zware schulden ten laste van het ziekenhuis was Albert Schweitzer naar Europa teruggekeerd. Door de ineenstorting der Duitsche valuta verloor hij alles, wat hij zelf bezat en wat aan gelden voor 't ziekenhuis op een door beslaglegging getroffen bank te Straatsburg, was uitgezet.

Den tijd, dien de beide betrekkingen hem overlieten, besteedde hij aan de uitwerking van zijn „Cultuurfilosofie", met welker teboekstelling hij in Afrika reeds begonnen was. Het allereerste begin van het werk gaat terug op het jaar 1900. Toen was zijn plan ontstaan en wel onder den indruk van het lezen van boeken, die om en bij de eeuwwisseling verschenen waren en die opgingen in een kritieklooze verheerlijking van den modernen geest.

Omstreeks Paschen 1920 werd Albert Schweitzer door de Olaus-Petri-stichting der universiteit te Upsala uitgenoodigd om aldaar filosofische voordrachten te houden. Daardoor kwam hij weer in contact met het wereldleven. Tot onderwerp van zijn voordrachten koos hij het ethische probleem, waaraan ook de belangrijkste hoofdstukken in zijn „Cultuurfilosofie" gewijd zijn. Na het beëindigen dezer voordrachten gaf hij — op aandringen van aartsbisschop Nathan Söderblom — orgelconcerten in Zweden en hield hij voordrachten over zijn werk. Daarmee bracht hij zooveel geld bij elkaar, dat hij de meest drukkende schulden ten laste van het ziekenhuis, kon aflossen. Toen hij des zomers den thuisreis uit Zweden aanving, stond het bij hem vast, dat hij weer den moed zou hebben, naar Afrika terug te keeren.

In April 1921 gaf hij zijn beide betrekkingen te Straatsburg op, voor zijn levensonderhoud op pen en orgel vertrouwende. Nu had hij ook tijd om te reizen en voordrachten over

zijn werk te houden. In het sindsdien zoo bekend geworden boek „Aan den zoom van het oerwoud" vertelde hij over zijn arbeid in Afrika en zette hij de noodzakelijkheid uiteen, dat wij, ter wille van de eer onzer beschaving en ten einde den geest van barmhartigheid van Jezus gehoorzaam te zijn, aan de volkeren in de verte de zegeningen onzer geneeskundige wetenschap moeten brengen. Door voordrachten, die hij in Zwitserland, den Elzas, Denemarken en Zweden, hield, bracht hij de middelen bij elkaar, die hem in staat stelden tot nieuwen arbeid in Lambarene.

In Februari 1924 trok hij voor de tweede maal uit, vervuld van diepe dankbaarheid jegens de gemeenten, die hem dit nieuwe werk schonken. Vóór zijn vertrek voltooide hij nog de beide deelen zijner „Cultuurfilosofie", die in 1923 onder den titel „Verval en wederopbouw der cultuur" en „Cultuur en ethiek" verschenen zijn. Ook schonk hij zijn vrienden dat kostelijke boekje „Uit mijn jeugd". Eveneens vóór zijn vertrek verscheen nog „Het Christendom en de wereldgodsdiensten", een boekje dat gegroeid is uit voordrachten, die hij voor de Selly-Oak-colleges te Birmingham gehouden had. Uit de kringen der Quakers was het verzoek om deze voordrachten te houden tot hem gekomen, toen hij in 't voorjaar van 1922 aan de universiteit te Oxford filosofische voordrachten hield. Zoo was Albert Schweitzer gedurende zijn verblijf in Europa nog eenmaal teruggekeerd tot academischen arbeid, dien hij voor altijd meende te hebben vaarwel gezegd. Het heeft niet ontbroken aan pogingen om hem van zijn plannen terug te houden. Hij sloeg echter de hem aangeboden professoraten af — ook een Hollandsche universiteit had hem graag voor zich gewonnen —, om zijn leven te besteden zooals hij zich dit voorgenomen had.

Helaas kon zijn vrouw om gezondheidsredenen deze keer niet mee naar Lambarene. Tot hulp in zijn werk liet hij spoedig verpleegsters en artsen uit den Elzas en Zwitserland nakomen. Van maand tot maand breidde zijn onderneming zich uit. Tegen het eind van 1925, toen hij juist weer zoo goed mogelijk het ziekenhuis op de oude plaats had opgebouwd, moest Albert Schweitzer met zijn helpers er toe be-

sluiten om het naar een ander, ruimer terrein te verplaatsen. Op de oude plaats ontbrak het aan ruimte voor een menschwaardige huisvesting van alle zieken en voor de ter isoleering van besmettelijke zieken, noodzakelijke gebouwen. De bouw van het nieuwe ziekenhuis, dat als paaldorp uit barakken van gegolfd plaatijzer werd samengesteld, werd door Albert Schweitzer zelf geleid. Meer dan anderhalf jaar was hij bouwmeester. Zijn wedervaren gedurende het tweede verblijf te Lambarene schildert hij in „Opnieuw naar Lambarene" en in „Bouwen in het oerwoud".

Drie en een half jaar duurde zijn afwezigheid uit Europa. Op 't eind van Juli 1927 liet Albert Schweitzer het ziekenhuis over aan de zorgen van zijn helpers, drie artsen en vier ziekenverpleegsters en keerde hij naar Europa terug, ten einde door concerten en voordrachten de middelen bijeen te brengen voor de instandhouding van zijn zoo sterk uitgebreide onderneming en om te werken aan de voltooiïng van zijn theologische en filosofische geschriften. Hij hoopt op zijn aanstaande uitreis naar Lambarene weer vergezeld te zijn van zijn vrouw.

Vóór zijn tweede reis naar Afrika kreeg Albert Schweitzer van de universiteit te Zürich den theologischen doktorstitel. Terwijl hij in Afrika was benoemde de universiteit te Praag hem tot doctor honoris causa in de filosofie.

Deze levensloop maakt den indruk van een avontuur. En toch, wie Albert Schweitzer kent, weet dat er niets van den avonturier in hem is, maar dat hij in al zijn doen gehoorzaamt aan een over hem beschikkende noodwendigheid. Zijn ideaal zou geweest zijn, evenals de lange rij zijner voorvaderen, als onderwijzer of predikant in een dorp zijn werk te doen en zijn vrije uren aan het orgel door te brengen. Hij voelt zich nog steeds als een schoolmeester, dien de omstandigheden uit zijn koers brachten en de wereld indreven. Wie hem aan 't orgel ziet zitten, zou ook werkelijk den indruk kunnen krijgen van een geestdriftigen orgelspelenden schoolmeester.

Schweitzer vat zijn leven in alle dingen in grooten eenvoud als plicht op. De indruk van eenvoud en bescheidenheid is waarlijk de sterkste die tot ons komt van dezen mensch, die

wel tot de meest universeele geesten van den huidigen tijd behoort en die reeds in zijn jonge jaren als geleerde, denker en kunstenaar een waardeering genoot, die aan anderen in den regel eerst op rijperen leeftijd na zware worsteling, ten deel valt.

Het denken van Albert Schweitzer richt zich op het ware wezen van het zedelijke. Het is zijn overtuiging dat uit den geestelijken chaos, waarin wij nu leven, een nieuwe menschheid moet ontstaan, die zich van de moderne veruiterlijking weer wendt tot de verinnerlijking en die het wezenlijke mensch-zijn zoekt in waarachtigheid en welwillendheid.

Verinnerlijking, waarachtigheid en goedheid — daarop vertrouwt Albert Schweitzer, en daarin ligt het machtige kenmerk van zijn wezen, vrucht van een tot op de kern der dingen doordringend denken. Hij roept den mensch op tot bezinning te komen over zich zelf en over zijn verhouding tot het geheel der schepping en om het geheim te beleven van het innerlijke één-worden met het oneindige.

Wat Jezus in de taal der religie eischt als liefde, noemt Schweitzer in de taal van het denken met een algemeene uitdrukking „Eerbied voor het leven". „Wordt waarlijk denkend over uzelf en de wereld, dan ervaart gij dat gij moet zijn in de liefde" — dit is de boodschap, die hij als denker, door den geest van Christus gegrepen, op zich nam om te verkondigen.

WETEN EN DOEN

Het van-zelf-sprekende spreekt in de practijk vaak zeer weinig vanzelf.

Schopenhauer, de groote pessimist, voelde zich geroepen het westen het sombere lied van de zinloosheid van leven en wereld voor te zingen. Niet-zijn is beter dan zijn. Leven is lijden. Alle lust eindigt tenslotte in onlust. Daarom is hij op den goeden weg, die zijn wil verloochent en hem, evenals de christelijke asceten, door vrijwillig afstand doen van allen lust langzamerhand vernietigt. Deze overtuiging belette Schopenhauer echter niet om zijn vermogen veilig te beleggen, naar ijdelen roem te jagen en zich met andere stervelingen aan den rijkelijk voorzienen disch des levens hartelijk te goed te doen. Hij is niet gegaan langs den weg waarvan hij zelf verkondigde dat het de eenige zin-volle was. Tusschen zijn weten en zijn doen, tusschen geloof en leven, gaapt een wijde, diepe kloof.

Zijn houding is typeerend voor onzen tijd. Er leeft ook onder ons veel pessimistische gestemdheid. Duizenden vinden het leven eigenlijk zinloos en achten het al de moeite, die wij er mee hebben, niet waard. Zij zien in alles slechts een verward en doelloos spel. Beter ware het eigenlijk, zoo verkondigen zij, niet geboren te zijn. Maar uit duizenden doet nauwelijks één den stap uit het zijn naar het niet-zijn, dien zij overeenkomstig hunne overtuiging moesten doen, integendeel: zij leven en laten zich zoo weinig mogelijk ontgaan van alle vreugden, die deze zoo ellendige wereld ons

biedt. Zij gaan, zooals de anderen, door met lachen en weenen, en wanneer een ernstige ziekte hen bedreigt, roepen zij, evenals anderen, den dokter.

Onze tijd is vol van critiek. Wij zien in 't algemeen ontzettend duidelijk en scherp, waaraan het ons geslacht ontbreekt. De jonge menschen weten veel te vertellen van de gebreken hunner ouders en onderwijzers. De ouders klagen over de fouten der kinderen. De geregeerden zien duidelijk in, dat de regeering niet volbrengt wat zij doen moest. Men heeft aanmerkingen op de school, de kerk en de pers. Misschien was er nog nooit een geslacht, dat de onvolmaaktheid van de bestaande instellingen en hare vertegenwoordigers, zoo sterk gevoeld heeft en zoo vrijmoedig becritiseerd heeft. Doch wat draagt dit weten voor vrucht? Hoeveel daarvan brengt het ook maar eenigszins tot een ernstige poging om iets beters in de plaats van het bestaande te brengen?

Onze tijd is in alle lagen der bevolking vol verzet. Wij mogen dengenen, die zich verzetten, de eerlijkheid hunner overtuiging niet betwisten. Zeker zijn er velen onder hen, die smartelijk getroffen worden door de onvolkomenheid en de menigvuldige ongerechtigheid der bestaande ordeningen. Maar hoevelen weerhoudt dit besef er niet van om een bondgenootschap te sluiten met de machten, die zij bestrijden? Dezulken, die het kapitaal verwenschen, vergaderen zich kapitaal; dezulken, die vrije ontplooiïng voor de begaafden en steun voor iederen voorwaartsstrevende verlangen, benijden heimelijk ieder, die vooruitkomt.

Hoevelen zijn er niet, die hoog opgeven van naastenliefde, van de plicht om voor anderen op te komen, den zwakke te helpen, den onbekwame een opleiding te geven. Maar wanneer op de een of andere wijze van hen gevorderd wordt, om nu metterdaad, door een offer voor hun overtuiging op te komen, dan schieten zij o zoo jammerlijk te kort! Hoe gaarne schuiven zij dan alles op anderen af, hoevele redenen hebben zij om hun in gebreke blijven te rechtvaardigen!

Hoevelen zijn er, die van meening zijn, dat onze maatschappij als geheel uiterst gebrekkig is en dat zij dringend behoefte heeft aan hervormingen. Zij hebben zeer zeker ge-

lijk. De onvolkomenheden, die de maatschappij in allerlei opzicht heeft, springen iederen ziende in 't oog. Maar wat dragen al deze aanklagers bij in 't pogen tot herstellen en verbeteren? Hoevelen stellen zich vastbesloten te weer in den strijd tegen de machten, die vooral de oorzaak zijn van de ergste euvelen der samenleving, en die, zal zij zich ten goede veranderen, moeten worden overwonnen?

Dit is onze tijd: ontzaglijk veel critiek op het bestaande en zeer weinig streven om het door iets meer volkomens te vervangen, ontzaglijk veel „weten" en zeer weinig uit dat weten geboren „doen". Een diepe, wijde kloof tusschen inzicht en leven, tusschen weten en handelen. Vele principes, die nimmer in 't practische leven worden uitgewerkt. Veel sterk verlangen dat nooit daden baart. Stellig zijn er zeer vele uitzonderingen in alle kringen, van den eenvoudigsten werkman tot den groot-industrieel, in alle leeftijden, van schooljongen tot grijsaard. Maar juist onder het komende geslacht, onder de jeugd van heden, bespeuren wij bij alle besef van het sterke en groote, dat in haar leeft en werkt en worstelt, een bedroevende disharmonie tusschen weten en handelen.

Albert Schweitzer beseft, dat deze disharmonie het karakteristieke en het tragische van onzen tijd is, en door haar in zijn denken en handelen te overwinnen, tracht hij een gids te zijn voor de hedendaagsche wereld. Dit is iets van dat zuivere en sterke, waardoor zijn persoonlijkheid mij verkwikt.

Tijdens zijn schooljaren heeft hij op een Zondagmorgen, toen een kameraad hem gevraagd had om mee te gaan vogelschieten, den diepen zin van het gebod: „Gij zult niet dooden!", op een treffende wijze doorschouwd. En zijn gansche leven door heeft hij dit weten tot daad laten worden, want steeds spaarde hij, zoover dat maar mogelijk was, de dieren, ook in het oerwoud met zijn grooten overvloed van dierlijk leven.

Gedurende z'n latere schooljaren mocht hij een zeer gelukkigen en blijden tijd beleven. Deze wekte in zijn jonge ziel een zeer ernstig besef. ..Vanuit het innigste geluksgevoel rijpte meer en meer in mij het begrijpen van het Jezuswoord, dat

wij ons leven niet voor ons zelf mogen behouden. Wie veel moois in zijn leven ontvangen heeft, moet daarvoor overeenkomstig veel weggeven. Wie zelf gespaard is door het leed, moet zich geroepen voelen om te helpen het leed van anderen te verzachten. Allen moeten wij meedragen aan den smartenlast die op de wereld drukt" („Uit mijn Jeugd", blz. 86). Schweitzer heeft met alle beslistheid en in den ruimsten omvang uit dit weten de consequentie getrokken. Het is daad geworden in de stichting van het oerwoud-ziekenhuis en in het trouwe standhouden op de zoo buitengewoon moeilijke post van negerarts. Zooals hij wist, dat wij ons leven niet voor ons zelf mogen behouden, zoo heeft hij het ook gedaan. Zooals hij tot de overtuiging kwam, dat de blanken in de zelfde verhouding tot de primitieve inboorlingen staan, als de rijke man tot den armen Lazarus, zoo handelt hij tot op dezen dag.

Dezelfde eenheid tusschen zijn inzicht en zijn leven openbaart zich ook als wij Schweitzer's wereldbeschouwing met zijn eigen handelwijze vergelijken. Hij verkondigt, in tegenstelling met de tegenwoordig zoo verspreide meening, dat de mensch in zijn diepsten grond een machteloos wezen en dus geheel overgeleverd aan vreemde machten zou zijn, het geloof aan de macht van den mensch om in den ruimsten en hoogsten zin, den loop der dingen in de wereld zóó te beinvloeden, als overeenkomt met zijn innigste verlangen en met zijn edelste streven. Hij is de belijder eener optimistische wereldbeschouwing. Maar met deze boodschap alleen neemt hij geen genoegen. Hij trekt de consequentie van zijn geloof, doordat hij bij een der donkerste en meest uitzichtlooze dingen der wereld, bij de ellende der oerwoud-negers, zijn gansche kracht en zijn leven op het spel zet, opdat er licht zou komen in die duisternis en reddende uitkomst in zooveel bitteren nood. Zoo laat hij zijn geloof daden voortbrengen. Zoo openbaart zijn wereldbeschouwing zich in zijn practische levenshouding.

Wat in alle tijden heel zeldzaam was en wat vooral in onzen tijd bij vele bewonderde grootheden wordt gemist: de eenheid tusschen denken en handelen, tusschen geloof en daad, dat ontmoeten wij in het leven van Albert Schweitzer

als een eenvoudig feit. Daarin moge hij als onze leidsman gelden.

Wij zijn realistisch ingesteld. Wij willen de wereld zien zooals zij is. In de heele kunst komt deze wil tot uiting. In onzen tijd heeft men gaarne een glimlach over voor de dichters en schilders van vroegere generaties, die bij voorkeur een wereld uitbeeldden, welke alleen maar bestond in hun vurig verlangen en in hun geloof. Wij gevoelen in hun werken spoedig iets onechts en onwaars en die indruk is wellicht niet geheel onjuist. Zoo keurt onze tijd ook op zedelijk gebied vele dingen af, die vroeger hoog gehouden werden, en ook daarin heeft hij voor een deel gelijk. Achter alle uitwassen van den tijdgeest leeft immers veel oprecht verlangen naar natuurlijkheid, naar echtheid en waarachtigheid, naar een realisme in den ruimsten en besten zin van het woord.

Doch indien dit realisme, dat vooral door de huidige jeugd gehuldigd wordt, voor „vol" wil worden aangezien, dan moet het allereerst tot uiting komen in den vastberaden wil om eenheid te brengen tusschen weten en doen. Als het zich er mee vergenoegt al het bestaande te becritiseeren, zonder ernstige bereidheid om zelf aan te pakken ten einde het verkeerde te overwinnen; als het alleen maar groote eischen stelt en in 't algemeen overtuigingen aanhangt, zonder het leven daarnaar te vervormen, dan moet het er genoegen mee nemen dat het als onrijp en onnut wordt afgewezen. Ieder degelijk en innerlijk oprecht mensch verwacht van anderen, dat hun handelen in overeenstemming is met hun overtuiging. Ook gedragingen, die wij vreemd vinden, ook handelingen, die wij niet kunnen billijken, dwingen ons een zeker respect af, indien zij geboren zijn uit overtuiging. Alles is te verdragen, alleen de onechtheid niet. Niets is hopeloos, maar zij wel. Het wezen der onechtheid immers ligt daarin, dat tusschen het weten en het doen een klove gaapt, zònder dat ernstig getracht wordt haar te overbruggen of te dempen.

Wat van den mensch in 't algemeen geldt, geldt in nog hoogere mate van den Christen. Hier is iedere onechtheid geheel ondragelijk. Want de Christen immers zegt in geestelijke gemeenschap te staan met hem, in wien de eenheid tus-

schen overtuiging en handelen in haar hoogste en zuiverste vorm verschenen is. Dat is een der trekken in het beeld van Jezus, waardoor steeds nieuwe vereerders voor hem gewonnen worden en waardoor ook principieel anders ingestelde menschen altijd weer genoopt worden tot de hoogste achting voor hem. Dat is ook een der oorzaken geweest, die geleid hebben tot het tragische einde van zijn leven. Indien hij niet zoo onverbiddelijk en onvoorwaardelijk de consequenties getrokken had uit zijn overtuiging, als hij niet zoo „onverstandik" zuiver en waar was geweest, hadden de farizeërs hem niet aan het kruis gebracht. Door zijn meedoogenloozen strijd tegen hen heeft Christus voor alle tijden de onechtheid gebrandmerkt. De weg is voor ons afgebakend. Uitwijken is niet mogelijk. Wij hebben juist zooveel recht om ons op hem te beroepen, als wij bezield zijn door den wil om ons geloof en ons weten in den ruimsten zin tot harmonie met ons handelen te brengen. En zooals het aanwezig zijn van deze harmonie bij Jezus, steeds weer eerbied en bewondering afdwingt bij zijn tegenstanders, zoo hangt van haar vooral af of de tegenstanders van het Christendom en der kerk in 't bijzonder, ons achting zullen toedragen of spottend de schouders zullen ophalen. Geven wij het ernstige pogen op om tusschen gelooven en doen de diepste en zuiverste eenheid te scheppen, dan geven wij ons zelve op als Christenen, en ieder uitzicht om in dieperen zin het openbare leven in al z'n onderdeelen te beïnvloeden en mede richting te geven aan zijn ontwikkeling, wordt hopeloos.

Niet alleen, omdat slechts een geloof en een overtuiging, die zich in een overeenkomstige levenshouding verwerkelijken, tot achting en waardeering dringen, maar ook omdat pas de tot leven geworden overtuiging een werkelijkheid, d.w.z. in de volste beteekenis een werkzame kracht is. Eigenlijk zijn gedachten reeds krachten. Ieder sterk gedachtenbeeld heeft in zich zelf macht om het nieuwe te scheppen. Om in andere geesten iets in 't leven te roepen is het niet volstrekt noodig dat het zich in de verschijningswereld realiseert. Onzichtbare bruggen, die van mensch tot mensch gaan, maken dit mogelijk. Doch tot volle uitwerking komt

iedere overtuiging eerst, als ze zich manifesteert in de daad.

Doordat Albert Schweitzer zijn inzicht van de plicht om den inboorlingen te hulp te komen, daad liet worden, heeft hij in velen de kracht opgewekt om offers te brengen voor iets dat zij, in den zin der ware van Jezus' geest vervulde menschelijkheid, noodzakelijk achtten. Dat alle edele en diepe overtuigingen zich onophoudelijk in het volle dadenleven verwerkelijken, dat de diepste eenheid ontsta tusschen het wetende inzicht en het levende doen, **is een der doeleinden,** die ieder denkend mensch en ten volle ieder door den geest van Jezus gegrepen mensch, met alle goede middelen moet nastreven.

DE WIL TOT WAARHEID

In de jaren van zijn werkzaamheid als privaat-docent aan de hoogeschool te Straatsburg heeft Albert Schweitzer zijn boek „Geschiedenis van het onderzoek naar het leven van Jezus" geschreven. Het is een streng wetenschappelijk werk, zooals al zijn geschriften uit dien tijd. Maar tusschen de geleerde uiteenzettingen zien wij telkens weer het gelaat van een mensch, die uit zijn innerlijksten drang schrijft, van een waarheidzoeker, die stap voor stap zijn weg gaat, zonder er zich een oogenblik om te bekommeren, waarheen deze weg hem tenslotte voeren zal: in een schoon landschap, dat vol is van leven of in een kale, eenzame woestijn.

Achter dit boek staat de geestelijke worsteling, welke ieder beleeft, die met den wil tot waarheid de Evangeliën opslaat en daarin met eigen oogen een antwoord zoekt op de vraag: Wie was Jezus van Nazareth en wat wilde hij? Hij heeft vanuit zijn jeugd een beeld van Jezus voor oogen, zooals het gevormd is in het ouderlijk huis en bij het godsdienstonderwijs. Maar nu ontdekt hij meer en meer, dat dit beeld in vele trekken niet overeenstemt met dat, wat de Evangeliën over Jezus berichten. Hij hoopt op een duidelijk antwoord, maar hoe dieper hij in de Evangelie-verhalen doordringt, des te meer voelt hij zich door raadselen omringd. Steeds meer tegenstrijdigheden, steeds meer problemen duiken op. Steeds brandender wordt de vraag: wat is de waarheid omtrent Jezus? Wat hebben de tijdgenooten in hem gezien? Waarvoor heeft hij zich zelf gehouden? Hoe dacht hij over de wereld en haar

toekomst? Optimistisch of pessimistisch? Waarom is zijn leven geëindigd aan het kruis?

Schweitzer heeft de boeken van alle geleerden geraadpleegd naar hun antwoord op deze vragen. Geen was er dat hem de oplossing kon geven van de raadsels, die zich opdringen aan iederen onbevooroordeelden, denkenden lezer der Evangeliën. Altijd weer stiet hij op het „compromis" waaraan hij niet kon meedoen. Steeds weer lagen onopgeloste vragen hem in den weg, als zware blokken, waarover hij zich niet met een koenen sprong kon heenzetten. De vurige inspanning, die hij er aan wijdde, droeg echter vrucht. Zij bracht hem op het spoor, waarlangs hij ten slotte de bevrijding uit zijn geestelijke worsteling zou vinden.

Het kon niet anders of deze bevrijding moest aanvankelijk ontstellend, vreeselijk ontnuchterend werken op het diepvrome gemoed, dat vervuld was van een onbegrensden eerbied voor Jezus. Schweitzer zag zich gedrongen, openlijk te zeggen, dat wij bij Jezus een verwachting vinden, die niet is uitgekomen. Jezus was zijn taak begonnen in het vaste vertrouwen, dat God in de allernaaste toekomst zijn heerschappij op aarde zou doen aanbreken. Het geloof aan het nabijgekomen Godsrijk had hem vanuit de stilte van Nazareth tot zijn openbaar optreden gedreven; het had hem alles wat menschen dierbaar is, doen prijsgeven, het had hem van dag tot dag gedragen en gesterkt tot zijn zware taak. Het had ook de zedelijke eischen sterk beïnvloed. Tot zijn laatste uur had Jezus in dat geloof geleefd en had hij gehoopt, dat hij door zijn dood de laatste hindernis uit den weg zou ruimen, die nog steeds het komen van het Godsrijk tegenhield. Maar — het ging niet alzoo. God had een ander plan met de menschheid voor.

Dit was het inzicht dat zich aan Schweitzer opdrong. Het moest wel zeer pijnlijk zijn voor zijn gemoed. Toch aanvaardde hij het. Zijn geest kon het niet afwijzen. Hij vond er den sleutel in tot de raadselen, die hem gekweld hadden. Door dit inzicht kwam er plotseling licht in het duister, klaarheid in het verwarde weefsel der verhalen. Het drong zich met geweld aan hem op. Hij mocht het afwijzen noch verzwakken,

Indien hij zich zelf trouw wilde blijven. Daarom sprak hij in vollen omvang tot dit inzicht het ja. Hij had den moed tot waarheid. Of het de laatste waarheid omtrent Jezus is, worde hier niet besproken. Het gaat hier alleen om het feit, dat Schweitzer den wil en den moed had, een waarheid te aanvaarden, die zich opdrong aan zijn geest, hoewel ze van zijn gemoed een groot offer vergde.

Op het eerste gevoel kan het velen bevreemden, dat ik op dit feit zoo sterk den nadruk leg, en nog meer dat ik daarom in Albert Schweitzer een leidsman voor onzen tijd zie. Wij waardeeren wel den moed, die zich in de opoffering van het eigen leven voor de zwakken en in andere zedelijke daden openbaart. Wij gevoelen mede met den dichter, die den brave in zijn lied bezongen heeft. Soms kunnen wij ook in stilte een moedig woord bewonderen. Voor de grootschheid en de verhevenheid van den wil tot waarheid, ook tot de bitterste, de meest ontnuchterende, de smartelijkste — hebben wij wellicht minder gevoel tot nu toe, dan men in vroegere tijden had. Nog steeds is het veelmeer zoo, dat men zich tegenover den onverbiddelijken waarheidzoeker schroomvallig en terughoudend gedraagt.

Ook de Christelijke kerk staat niet altijd vriendelijk tegenover de meest ernstige waarheidzoekers. Zij is er bevreesd voor dat het inzicht in de problemen, dat deze onder de menschen brengen, de gemoederen beroert. Doch wat zou er van de kerk geworden zijn zonder de waarheidzoekers, die steeds weer in haar optraden en de gemoederen tot nadenken dwongen!

Het is een eigenaardigheid van den mensch, dat hij in 't algemeen afkeer gevoelt van strijd, onzekerheid en van diep, innerlijk verzet. Er zijn maar weinigen, die geboren zijn tot een heroïsch, heldhaftig bestaan. Weinigen, die den strijd lief hebben om den strijd, die moeiten en wonden niet schuwen, maar ze willig aanvaarden, ook indien ze niet goed gemaakt worden door het loon der overwinning. Weinigen, die met Lessing kunnen belijden, dat hun het streven naar de waarheid waardevoller en kostelijker is dan haar bezit. En dragen wij niet allen een diep en vurig verlangen in ons, om uit te zoeken naar de

waarheid tot het vredige bezit er van te komen? Geheel verklaarbaar echter wordt de vrees voor het onverbiddelijke vorschen naar waarheid, indien daarbij een geliefd en waardevol gemoedsbezit gevaar raakt om verloren te gaan, en verlies en verarming voor het innerlijk leven dreigen.

Dat ook onze tijd ondanks zijn geestelijk ingesteld zijn, nog steeds niet onvoorwaardelijk in den wil tot waarheid iets groots en verhevens kan zien, berust op gewichtige feiten. Nochtans moeten wij trachten deze onderschatting geheel en al van ons af te schudden. Zij kan ten slotte geen aanspraak maken op een wezenlijken bestaansgrond. Het is eigenlijk een smartelijke, pijnlijke inconsequentie, dat de Christenheid, en in 't bijzonder dat het Protestantsche deel ervan, den wil tot waarheid niet in vollen omvang aanvaardt. Het verloochent daardoor zijn eigen bestaansrecht. Want waar zou het zijn, indien niet Luther en Zwingli door dezen wil bezield waren geweest en zich daaraan volkomen toevertrouwd hadden, waarheen hij hen ook zou voeren? Heeft niet Zwingli in alle oprechtheid verklaard: „Wij vragen niet of iets oud is, maar of het waar is". Heeft Luther, toen hij het waagde den vrede van het geweten op eigen kracht te zoeken, langs andere dan de door de kerk goedgekeurde wegen, vooruit geweten dat hij dien vinden zou in het geloof van den apostel Paulus? Dat hij dien daarin vond was een goede beschikking, geen volstrekte noodzakelijkheid. In ieder geval heeft Luther dien vrede gezocht met den wil om ieder geloof te aanvaarden, dat zich als waarheid aan hem zou voordoen. En in dien eersten tijd, toen hij nog niet innerlijk geremd werd door overwegingen omtrent ontwikkeling en grondvesting der wordende kerk, heeft hij datzelfde recht, waarop hij voor zichzelf aanspraak maakte, aan iederen geloovige toegestaan. Indien de Protestantsche Christenheid trouw blijft aan den geest, dien zij haar oorsprong te danken heeft, dan kan zij tot elken prijs den wil tot waarheid haar volkomen aanvaarding niet onthouden. En als deze wil tot waarheid offers vraagt van het vrome gemoed, mag men eraan herinneren, dat de Hervormers zulke offers in de zwaarste vormen, van duizenden hebben gevraagd. De Protestantsche Christen moet

dezen wil en ook den moed tot het geestelijke offer bezitten. Slechts in zooverre hij daarvan vervuld en daardoor geleid wordt, heeft hij innerlijk het recht zich op Zwingli en Luther te beroepen. Hij moet bereid zijn om gehoor te geven aan een innerlijke aanwijzing, zich open te stellen voor een groeiend, rijpend inzicht, al vermoedt hij ook, dat het voor zijn innerlijk leven een zware slag kan zijn en dit tot een ganschen ommekeer zou kunnen dwingen. Alleen deze houding waarborgt het vrije onderzoek zijn bestaansrecht in de Protestantsche Christenheid. Wie dit ontkent, verloochent daarmee ook den geest, waaruit onze kerk geboren is.

Verder mag niet vergeten worden, dat wij aan dezen geest, waardoor de wetenschappelijke arbeid van Albert Schweitzer bezield wordt, de goederen danken, zonder welke geen modern mensch zich zijn leven denken kan: de geloofs- en gewetensvrijheid met al hare voor het geestelijke leven zoo ver strekkende gevolgen. Het is deze kracht, die Europa uit den ban der middeleeuwen heeft omhoog gevoerd tot de vrijheid van den nieuweren tijd. Door haar alleen is mogelijk geworden al die geestelijke arbeid, waarop ons huidig menschengeslacht zoo trotsch is en welks vruchten het dagelijks in grooten overvloed en verscheidenheid geniet, meestal zonder zich daarvan bewust te zijn. Dat tegenwoordig zoovelen geneigd zijn aan den wil tot waarheid slechts een voorwaardelijk recht toe te kennen en hem, met name op godsdienstig gebied, te willen inperken, verandert niets aan het feit, dat wij aan hem den geweldigen vooruitgang op wetenschappelijk gebied, allerlei levensgerief, verzachting en verlichting in den bestaansstrijd te danken hebben, dat hij het geestelijke huis heeft gebouwd, 't welk menigeen in 't heden iets te ruim en te mooi toeschijnt, maar dat toch eigenlijk wel geen van ons allen weer zou willen verruilen met het enge, bedompte, halfdonkere van de middeleeuwen. De vreugde over dit geestelijk tehuis en het vertrouwen daarin zullen echter weer terugkeeren, wanneer Europa zich eenigermate hersteld zal hebben van den zwaren schok en de beproeving, die de oorlog bracht. Wij, of misschien pas onze nakomelingen, zullen weer den moed vinden om ons te voegen naar de geestelijke ont-

wikkeling van Europa in de laatste vier eeuwen en te gelooven in de kracht, die haar geleid en gedragen heeft. De vermoeiden smachten naar den veiligen haven, de sterken wagen zich naar buiten op de open zee. Als God wil, zullen echter voor Europa weer tijden aanbreken, dat de sterken richting zullen geven.

Gesteld zelfs, dat men zou kunnen beweren dat de gansche geestelijke ontwikkeling van den nieuweren tijd een groote vergissing is geweest en dat wij het recht hebben den wil tot waarheid paal en perk te stellen, dan blijft toch nog altijd ons zedelijk gevoel. Dit oordeelt anders dan het tegenwoordig vreesachtige verstand. Wij allen voelen ons gedrongen tot achting voor den koopman ,die op elk oogenblik volle klaarheid wil over den stand van zijn activa en passiva en die, hoe ook met een bezwaard hart, besluit tot opheffing van zijn zaak, als de grondslagen al te wankel zijn geworden. Wij houden van een kind, dat zijn fout eerlijk opbiecht, hoewel het straf verwachten kan. Wij bewonderen den uitvinder, die zonder te letten op tijd, moeite en geld, met volharding een denkbeeld uitwerkt, niet om stoffelijk gewin, maar veeleer om het doel, om het kennende inzicht zelf. Alle worstelen om klaarheid, iedere toegewijde trouw aan de waarheid, dwingt ons stillen, zuiveren eerbied af, zooveel te meer als het op de een of andere manier lijden met zich brengt. Indien wij aan dit gevoel trouw blijven, kunnen wij ook niet nalaten, den waarheidszoeker te eeren. Wij moeten onvoorwaardelijk erkennen de zedelijke waarde en hoogheid van den wil tot waarheid en daarom kunnen wij, met een goed geweten, niet verlangen dat hij aan banden gelegd wordt. Of iemand den wil en den moed heeft zich bewust te worden van een inzicht, dat schemerend in hem opstijgt, al vermoedt hij ook dat het zijn gemoed armer zal maken, zegt evenveel van zijn zedelijke hoogheid en waarde als de waarachtigheid in het verkeer met de omgeving. Er is dikwijls meer moreele moed voor noodig een bittere waarheid bewust te beseffen, dan om een verkeerde daad voor anderen te bekennen. Menigeen, die de kracht vindt tot het

laatste, is te zwak om het eerste te doen. Het is moeilijker afstand te doen van een godsdienstige voorstelling, die het vrome gemoed dierbaar was en het rijk maakte, dan een zwakheid toe te geven of zich een niet onbelangrijke stoffelijke opoffering voor anderen te getroosten. Het verlies is grooter, de tegenstand van binnen uit heftiger en taaier. Daarom was het levensbeeld van Jezus, dat Schweitzer teekende en dat zijn gemoed dwong om zooveel wat belangrijk was te laten varen, een daad in den vollen zin des woords.

Mogen wij van iederen mensch verlangen, dat hij de waarde van zulk een daad erkent en dat hij den wil tot waarheid onvoorwaardelijk laat gelden, zoo moeten wij dat met bijzonderen nadruk van onzen tijd eischen. Wij zijn een critisch geslacht. Wat zich in den tijd der „Aufklärung", die waarlijk niet oncritisch was, slechts enkelen veroorloofden, dat matigt de groote massa zich nu aan. Het gebeurt echter niet zelden, dat men zich aan den eenen kant buitengewoon critisch instelt, terwijl men op een ander gebied zich blind-geloovig gedraagt. Trots op het onafhankelijk zijn van alle oude kerkelijke leerstukken en blind bijgeloof woonden altijd en wonen ook in 't heden nog gaarne onder één dak. In 't algemeen echter kan men zeggen dat het tegenwoordige geslacht veel minder slaafsch-geloovig dan wel onderzoekend ,denkend zich verhoudt tegenover het geestelijk goed, dat het van het verleden heeft ontvangen. Men wil niet „voor-waar-houden", maar weten.

De wil tot weten echter is een bespottelijke, waardelooze en rechtlooze verschijning, zoolang hij zich niet verbindt met den vastberaden wil tot waarheid. Kunnen wij er niet meer toe besluiten onze levens- en wereldbeschouwing en onze religieuse overtuigingen volgzaam van de traditie over te nemen; gevoelen wij ons rijp genoeg om de grondslagen van ons geestelijk leven op eigen kracht te verwerven, willen wij denken, niet meer kinderlijk „voor waar houden", dan moeten wij in iedere richting ten einde toe dóórdenken. Wij mogen niet bij de een of andere waarheid, die ons juist past, halt

houden, zoolang wij niet de volle zekerheid hebben, dat wij vanaf dat punt althans, geen trede hooger kunnen komen. Wij mogen ons in geen enkele positie vastzetten, waarvan ons blijkt dat zij niet de verst-mogelijke is. Wij mogen voor geen enkel inzicht schuw terugdeinzen, omdat wij vermoeden dat het ons innerlijk zou doen wankelen of armer zou maken. Ook zulk een inzicht moet in het bewustzijn opgenomen worden, het moet onderzocht worden, evengoed als alle andere overtuigingen, wier recht wij vrijmoedig onderzocht hebben. Het één òf 't ander, slaafs-aanvaardend of critisch, maar dan ook grondig critisch. Of wij nemen in goed-geloovig vertrouwen tot een of ander gezag een wereldbeschouwing over, of — indien wij dit als voor ons onmogelijk afwijzen — wij moeten met vollen wil en moed tot waarheid ook die gedachten en overtuigingen critisch onderzoeken, die zich aan onze neigingen en stemmingen minder aangenaam voordoen. Al het andere is halfheid.

Zulke halfheid is er helaas in den tegenwoordigen tijd ontzaglijk veel. Daarom is een verschijning als die van Albert Schweitzer zoo bijzonder verblijdend. In hoeverre zijn historisch Jezus-beeld als juist moet worden erkend, is ten slotte bijzaak. Jezus verliest niet het geringste van zijn macht over de harten, over den wil der menschen, al moest ook worden toegegeven, dat hij werkelijk geleefd heeft in een verwachting, die niet vervuld werd. Waardevol in Schweitzer's onderzoekingen is in laatste instantie slechts dit ééne, dat hij het gewaagd heeft, consequent, ten einde toe door te denken; dat hij voor het bittere inzicht, dat zich aan hem opdrong, niet is uitgeweken, maar dat hij het in vollen omvang en in gansche draagwijdte in zijn geestelijke wereld heeft opgenomen. Hij had den moed en den wil tot de waarheid in iedere vorm. Hij heeft dat betoond in al zijn geestelijken arbeid. Dat maakt de zedelijke grootheid uit, door welke hij een steun is voor andere waarheidzoekers.

DE WIL TOT DENKEN

„De wereld mag te gronde gaan, als ik mijn thee maar krijg!" Dit gezegde, dat in een roman van Dostojewski staat, bevat de kern van de filosofie van den „kelderzielmensch" [1]). Op puntige wijze drukt het de innerlijke gezindheid uit van een mensch, die ieder geloof aan een dieperen zin van wereld en leven verloren heeft en die aan de overtuiging, dat alles maar een verward en doelloos en nutteloos spel is, het recht ontleent tot een ruw egoïsme.

De menschen van dit soort leven bij duizenden in het heden. Jongelui, voor wie zich ternauwernood de deuren van het volle leven geopend hebben, geven zich gelaten over aan de wereldbeschouwing van den „Prediker": „Alles is ijdel!", en trekken zich uit het volle leven terug in een weemoedige of spottend lachende afzondering. Politiek, de groote vragen van het maatschappelijke leven, de brandende economische problemen, — alles is „lucht" voor hen. Ernstig nemen zij hoogstens het een of andere gebied der kunst en hun zeer persoonlijk welzijn. Anderen gaan van hun werk haastig naar het sportveld en verdooven daar hun heimelijke onzekerheid en onvoldaanheid. Weer anderen geven zich aan de een of andere hartstocht over en zoeken daarin een surrogaat voor den waren zin des levens.

Er is veel pessimisme bij het jonge geslacht van tegenwoor-

---

[1]) D.w.z. de mensch wiens ziel als 't ware in een duistere, koele kelder verkeert.

dig, minder in wijsgeerig heldere bezinning, dan wel in de vorm van een onverschillige, slappe, heimelijk-moede stemming. Oswald Spengler heeft school gemaakt. Maar hij zou dat niet gekund hebben, indien de gedachten, die hij vereenigde tot een aparte wereldbeschouwing, niet reeds te voren overal in de lucht gehangen hadden. Zoo vonden vele intellectueelen in zijn boek „De ondergang van het avondland" slechts de uitdrukking en de welkome bevestiging van gedachten, die in vage gedaante reeds lang in hen omgingen. De verlammende twijfel aan de waarde van alle pogen om de Europeesche menschheid weer op te heffen uit de duisternis die haar omvat, is een der meest opvallende trekken in het geestelijk beeld van onzen tijd. Er is onder ons geweldig veel wantrouwen tegenover alle voorspellingen van een lichtere toekomst en bewust of onbewust veel stille gelatenheid en evenveel spot over het blinde optimisme, dat nog altijd gelooft aan de mogelijkheid van een nieuwen opgang onzer Europeesche cultuur. Een groot percentage van alle lagen der bevolking gaat in volmaakte onverschilligheid voorbij aan de meest brandende vragen van het openbare leven, en als men hen opmerkzaam maakt op den nood van onzen tijd en op de noodzakelijkheid, zich daarom te bekommeren, dan is in de meeste gevallen een schouderophalen het antwoord. „Wat helpt het als ik mij daarom bekommer?" vraagt men. „Onze maatschappij is als een zieke, die niet meer geholpen kan worden". En daarachter leeft onuitgesproken de stemming van den „kelderzielmensch".

Hoe staat Albert Schweitzer tegenover het pessimisme van onzen tijd? Hij erkent de feiten, waaraan dit een sterk houvast vindt. In „Verval en wederopbouw der Cultuur" zegt hij ronduit: „Wij staan in het teeken van den neergang der cultuur. Na geweldige watervallen drijven we voort op een stroom met angstwekkende draaikolken". Inwendige en uitwendige oorzaken werken mede bij het verval der cultuur. „Cultuur scheppen", zegt Schweitzer, „kan alleen degene, die tegelijk een denkend mensch en een vrij mensch is. Van den modernen mensch echter geldt noch het eene noch het andere. In plaats van tot de vrijheid heeft de ontwikkeling der uiter-

lijke verhoudingen hem steeds dieper in de onvrijheid gedreven. Zij vermindert voortdurend het aantal menschen met een onafhankelijk bestaan, zij maakt de menschen los van het eigen huis en van de natuur en maakt hen daardoor veel meer afhankelijk. De moderne mensch is overspannen. In de gejaagdheid van zijn leven-om-te-verdienen verkommert zijn geestelijk bestaan. Hij heeft niet meer de kracht om zich te bezinnen en om dan „tot zich zelf gekomen" in z'n vrije uren zich te wijden aan een geestelijke bezigheid. Hij wil enkel en alleen afleiding, ontspanning en daarom houdt hij van oppervlakkigheid en gedachteloosheid in het gezellige verkeer. Verder werkt in ongunstigen zin de arbeid op hem in, want deze wordt steeds verder gespecialiseerd en maakt slechts gebruik van een deel van zijn vermogens. De andere liggen braak en verkwijnen, en zoo werkt de arbeid de vorming der persoonlijkheid ten zeerste tegen. Een andere hinderpaal is gelegen in het over-geörganiseerd zijn van onze openbare verhoudingen. In plaats van als zelfstandige kracht te werken aan de ontwikkeling der maatschappij, gaat de moderne mensch steeds meer in de massa op. Hij heeft al bijna opgehouden een eigen geestelijk bestaan te leiden. Dat maakt hem ook onbekwaam om de gebreken en de dwalingen der massa als zoodanig diep te gevoelen. Hij is geneigd ook het zinlooze en slechte te verontschuldigen, omdat de gemeenschap, voor welke hij zich buigt, dat dekt met haar gezag. In plaats van door idealen, die in het gezonde verstand gegrond zijn, laat hij zich leiden door zulke, die de hartstocht in hem doet ontwaken en deze vertroebelen zijn blik en verwarren zijn doen en laten. Zoo is uit het streven naar echte cultuur de strijd om de nationale cultuur, d.w.z. het ijverzuchtige nationalisme voortgekomen, welks laatste doelwit toch immer de brutale macht is. Steeds verder drijven wij weg in deze rampzalige richting, die de dood van alle werkelijke cultuur beteekent. Steeds meer verzinkt de moderne mensch in meeningloosheid en gemis aan diep menschelijk medegevoel, in geestelijke slaafschheid ten opzichte van de gemeenschap".

De Europeesche cultuur heeft een grondige vernieuwing noodig. „Hoe zal dit gebeuren? Wij mogen ons niet troosten

met de gedachte", zegt Schweitzer, „dat slechts *ééne* cultuur en niet *de* cultuur haren ondergang tegemoet gaat en dat te zijner tijd onder een nieuw ras een nieuwe cultuur zal opbloeien. Dat is een dwaling. De aarde heeft niet meer, zooals vroeger, ongerepte en begaafde volkeren in reserve, die eenmaal in de toekomst de leiding in het geestelijke leven van ons kunnen overnemen. .... Allen zijn ziek als wij en zij kunnen slechts mèt ons genezen". Onhoudbaar is ook het schoone optimisme, als zouden de in de wereld tegen elkander stootende tegenstellingen vanzelf tot een zekere verzoening komen om aldus een doelmatigen vooruitgang te dienen. Tusschen feiten alleen zijn slechts mogelijk tegenstellingen in eindelooze veelheid. Zij kunnen uit zichzelve geen verzoening scheppen, die vruchtbaar is in het ontwikkelingsproces".

Is zulk een cultuur-vernieuwing eigenlijk wel mogelijk? De tegenwoordig heerschende wereldbeschouwing ontkent dat. Zij ziet in alle teekenen van verval der cultuur ouderdomsverschijnselen. Voor zoover zij daarover tot bezinning tracht te komen bespeurt zij in de betreurenswaardige verschijnselen van het heden slechts den gang eener onverbiddelijke noodwendigheid. Zij houdt het op een verfijnde of een groffe manier, deftig-bedekt of plat-open, met den „kelderzielmensch": „De wereld mag te gronde gaan, als ik mijn thee maar krijg!" Het huis der cultuur staat voor afbraak te koop. Trachten wij het ons daarin zoo gezellig mogelijk te maken, zoolang het onderdak geeft.

Albert Schweitzer verdedigt met allen nadruk een tegengestelde meening. Hij kent alle argumenten, die de pessimisten kunnen aanvoeren voor het goed recht van hun houding, maar hij erkent ze niet. Hij verheelt zich niet dat er enorme moeilijkheden zijn, die zich aan het verlangen naar den opbouw van een nieuwe cultuur in den weg stellen. Oude idealen moeten weer jong en krachtig worden. Het slap gewordene moeten wij weer levenskrachtig maken. „Is er iets moeilijker dan dat? Het is onmogelijk! — zegt de geschiedenis. Nog nooit zijn opgeteerde idealen onder de volkeren waarop ze ingewerkt hebben, weder tot nieuwe kracht verrezen". (V. en W. der K. blz. 41).

„Doch uit de geschiedenis van het verleden kan men slechts opmaken wat geweest is, niet wat zijn zal. Indien zij uitwijst, dat nooit dezelfde volkeren ondergang en vernieuwing der cultuur beleefd hebben, dan weten wij tegelijk, dat datgene wat nog nimmer plaats vond, bij ons moet gebeuren". (V. W. K. bl. 41).

Met koenen greep ruimt Schweitzer de hindernis uit den weg, waarover zoovelen, die oprecht verlangen mede te bouwen aan een betere toekomst, niet heen kunnen komen. De kennis van het feit, dat in het verleden een inderdaad afstervende cultuur nog nooit tot nieuwen bloei gekomen is, oefent een verlammenden invloed onder ons uit. Zij heeft vooral, in de kringen der ontwikkelden en ook daarbuiten, de stemming van moedeloosheid en onverschilligheid ten opzichte van de brandende tijdsproblemen, verheven tot de hoogte van een hechte overtuiging. Zij heeft het vage gevoel daaromtrent tot koele zekerheid laten worden. Zeker is er door haar veel goede wil als door een doodelijke koude getroffen en in ieder geval vindt alle moeheid en onverschilligheid in haar een welkome verontschuldiging voor het voorbijgaan aan het probleem van de vernieuwing der cultuur.

Hebben wij het recht om de kennis van dat feit zoo maar te veronachtzamen? In theorie heeft Schweitzer ongetwijfeld gelijk. Dat iets in den ganschen loop der geschiedenis nooit gebeurd is, bewijst niet dat het nooit gebeuren zal en niet geschieden kan. Wij leven in een rijk van oneindige mogelijkheden. Het kinderlijk geloof dat zich uit in het woord: „Bij God is niets onmogelijk", is niet redeloos en zinloos. Ook de wetenschap wordt steeds weifelender in al hare uitspraken over de toekomst. Steeds duidelijker wordt de moderne mensch zich bewust van de onbelangrijkheid van zijn kennis in vergelijk met het groote gebied van dat wat hij niet weet.

Met hernieuwde en verdiepte overtuiging herhaalt hij de oude uitspraak: „Ik weet dat ik niets weet!" Niemand kan de mogelijkheid ontkennen, dat onze cultuur een nieuwen bloeitijd zal beleven.

Of wij dezen opbloei al of niet verwachten, hangt van ons geloof af en ten slotte van de uitspraak onzer diepste per-

soonlijkheid. Schweitzer heeft het gewaagd zich positief uit te spreken. Niet met behulp van een natuurlijk, kinderlijk optimisme. Daar is Schweitzer zoo ver mogelijk van verwijderd. Hij kent alle vragen en alle vertwijfelingen, die het leven van den modernen mensch vaak zoo zwaar belasten en zijn kracht verlammen, — tot deze duistere wanhoopsvraag toe: Heeft het nog zin, dit leven ten einde toe verder te leven? Zou het niet zinrijker zijn het leven uit vrijen wil te doen eindigen? De kracht om de mogelijkheid van een vernieuwing der cultuur staande te houden, ondanks alles wat daarmee in tegenspraak is, heeft hij uit andere bron geput.

Zijn moedig vertrouwen in de mogelijkheid van cultuurvernieuwing heeft een diepen zin en het is eigenlijk de eenige houding, die niet zinloos is. Alle moedeloosheid en vertwijfeling ten opzichte van wereld en menschenleven, die niet voeren tot een principiëele wereld- en levensontkenning en die den mensch niet beletten nog zooveel van het goede dezer wereld te genieten, als voor den „ondergang" maar mogelijk is, verdienen niet ernstig te worden genomen. Zij blijven halverwege staan. Terecht verwijt Schweitzer aan alle pessimisme, dat het inconsequent is. „Het stoot niet de deur der vrijheid open, doch het doet concessies aan het feit, dat men nu eenmaal leeft. In het pessimistisch gerichte Indische denken tracht het deze zooveel mogelijk te beperken. Bij ons .... zijn de concessies grooter. Er ontstaat gedachtelooze levenswil, die het leven verleeft, terwijl hij zooveel mogelijk geluk tracht te grijpen en die iets doen wil, zonder zichzelf duidelijk te hebben gemaakt, wat hij daarmee voor heeft". (Cult. en Ethiek, bl. 208). Welk een aangrijpende waarheid is er in wat Schweitzer zegt over de moderne menschen: „Op een armzalige manier voeden zij zich met een beetje geluk en met veel ijdele gedachten, die het leven hun in de kribbe legt. Ternauwernood worden zij door elementaire plichten, die zich aan hen opdringen, staande gehouden op de levensbaan..... Menigmaal gaat hun levenswil als 't ware over in een roes. Lentezonneschijn, bloeiende boomen, wegtrekkende wolken wekken hen op. Jubelend willen zij mede instemmen met de grootsche levenssymphonie, die zij bespeu-

ren .... Maar de roes gaat voorbij .... De schoonheid der natuur wordt verduisterd door het lijden, dat zij allerwegen daarin ontdekken. Nu zien zij weer in, dat zij zijn als schipbreukelingen, die voortdrijven op een waterwoestijn, alleen ... zoo nu en dan wat zonnestralen en dan weer zware wolken boven de golvenzee". (Cult. en Eth. bl. 209). Tenslotte raken alle moedeloozen, onverschilligen en „kelderzielmenschen" in het heden, het hongeren en dorsten naar leven toch niet kwijt. De wil tot leven laat hen niet los. Hij houdt hen, trots alle levensvijandige stemmingen, vast in zijn armen. Dat is de verontschuldiging voor alle, eigenlijk zeer vergenoegde, hedendaagsche pessimisten, voor alle pessimistische genieters, die in een makkelijken fauteuil Schopenhauer lezen en die onder een smakelijk avondeten filosofeeren over de zinloosheid van het leven: zij raken niet los van hun wil tot leven; deze is sterker dan hun theorethische overtuigingen en hij voert hen, misschien dieper dan ze zelf goed weten, steeds weer in het natuurlijke zoeken en grijpen naar het geluk. Hij zet hen ook gedurig weer aan tot werken en streven, hoewel dit theorethisch toch geheel zinloos moet schijnen en de grondslagen voor een of ander doelmatig, op de toekomst gericht ondernemen, niet meer voorhanden zijn. In dezen geestelijken wirwar verloopt het leven van duizenden. Van alle kanten en in alle toonaarden klinkt het sombere, zwaarmoedige lied van de ellende der wereld en van de totale vruchteloosheid van alle op haar gerichte inspanningen. Een wereldondergangsstemming treedt aan den dag. Geloof en hoop worden naar een museum van oudheden verwezen. Men weent of men lacht met den Russischen dichter-profeet over het einde van de gansche Europeesche cultuur en van de cultuur in 't algemeen, en men spreekt dweperig over de verschijning van een Messias, over een geweldige openbaring Gods op deze aarde, over een katastrofalen ondergang der oude en de opkomst eener nieuwe wereld. En ondertusschen wordt koortsachtig gearbeid, koortsachtig gebouwd, koortsachtig allerlei verbeterd, althans in stoffelijk opzicht, en geeft men zich even koortsachtig over aan het dansen, de sport en aan allerlei verstrooiïng. Nog is dit voorshands in hoofdzaak een geestes-

gesteldheid der groote steden. Doch hoe ver gaat nu reeds haar invloed in kleinere steden en dorpen!

Dat het geen zin heeft, deel te nemen aan zulk een denken en doen, gaat reeds bij velen in uren van bezinning doorschemeren. Maar dit inzicht moet met nog grooter helderheid in ons doorbreken. Dat wil zeggen: wij moeten den wil tot denken hebben. „Denkend worden", dat is de kerngedachte, die in de meest verschillende variaties door de boodschap van Albert Schweitzer heentrilt. Nu ons geslacht door de macht der geestelijke en stoffelijke feiten eenmaal critisch is geworden, kan het alleen genezing vinden, indien het steeds dieper indringt in het denken en het den vasten wil heeft, zich inzichten te vormen, waarvan het leven kan. Dat hij deze waarheid zoo beslist op den kandelaar heeft gesteld, is een d a a d geweest van Albert Schweitzer.

Beginnen wij echter denkend te leven, dan bekennen wij, dat wij aan de stemming van angstvalligheid en teruggetrokkenheid, van moedeloosheid en onverschilligheid ten opzichte van de verdere ontwikkeling der cultuur, in ons binnenste geen plaats mogen geven. Want absolute ernst maakt toch nauwelijks iemand daarmee. Wij kunnen het niet. De natuurlijke levenswil is te machtig in ons. Hij houdt ons in het leven vast. Hij dwingt ons telkens weer, ons aan het leven te wijden en zoo te leven, alsof alles wat wij in moede uren als smartelijke waarheid ervaren, niet waar is. Niemand waagt het om werkelijk in het dagelijksche leven „va banque" te spelen, tenzij hij weet dat zijn lichamelijk of zijn moreel bestaan toch al verspeeld is. Niemand verdedigt handelingen, die de spoedige ineenstorting der nog bestaande cultuur en der samenleving in 't algemeen, ten doel hebben. Geen zedelijk normaal mensch ziet er van af de grondslagen te leggen voor de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling zijner kinderen en voor hun toekomst te zorgen. Ondanks alle pessimistische stemmingen kunnen wij het natuurlijke, kinderlijke gelooven en hopen niet geheel en al van ons afschudden. Ook in de donkerste uren, wanneer de toekomst van Europa als in een eindeloos grauw voor ons ligt, laten wij niet geheel den wensch los „dat het toch anders mocht zijn!" En indien wij

in beginsel op den grondslag van het pessimisme staan en daaruit de consequenties hebben getrokken voor ons practisch levensgedrag, dan zou van tijd tot tijd een bange twijfel ons aangrijpen en pijnigend vragen: Indien gij toch eens ongelijk zoudt hebben? Als de krachten, die gij loochent, toch eens aanwezig waren?

Staat het echter zoo, dan moeten wij onszelve energiek uitheffen boven het wanhopen aan de mogelijkheid van een nieuwe opkomst van Europa. De teere hoop, de stille verlangens, die zich in de lichte, goede uren, in ons allen baanbreken, moeten vastgehouden en als basis gekozen worden voor leven en werken. Wij moeten aan de gedachte eener vernieuwing onzer cultuur ruimte geven en haar machtig laten worden in ons binnenste. Door dat te doen, blijven wij onszelf trouw en toonen wij ons menschen, die den moed hebben consequent te denken en te leven.

De mogelijkheid om ons ernstig aan deze gedachten te wijden, scheppen wij door ons met Schweitzer op dit standpunt te stellen: wat nooit gebeurd is, moet en kan niettemin in de toekomst geschieden. Het kost moed om tot deze houding te besluiten. Het is een zedelijke daad. Maar waarom zouden wij niet tot deze daad overgaan, — niemand immers kan haar als geheel zinloos veroordeelen?

Hoe denkt Schweitzer zich nu echter den wederopbouw onzer cultuur in de practijk?

Daarvoor is beslissend het begrip „cultuur". Cultuur is, zeer in 't algemeen gezegd, zoo definieert Schweitzer in „Verval en wederopbouw der cultuur", vooruitgang, stoffelijke en geestelijke vooruitgang, zoowel van den enkeling als van de gemeenschapsvormen, d.w.z. de samenleving in hare verschillende onderdeelen. Wij mogen dezen vooruitgang echter niet verwachten van het optreden van bovenmenschelijke machten. Hij berust op de gezindheid, die in de samenleving overheerscht. Hij voltrekt zich wanneer deze gezindheid vervuld en beheerscht is door idealen, die niet voortkomen uit hartstochten en instincten, doch uit het redelijk gevoel. „Cultuur verwerkelijkt zich door de heerschappij van het verstandelijk denken over de natuurkrachten en van het redelijk ge-

voel over de gezindheid der menschen". (V. en W. K. bl. 21) „Wat wij beleefd hebben en nog beleven, moet ons de overtuiging schenken, dat de geest alles is en de instellingen weinig beteekenen .... De moeilijke problemen, waarmee wij te doen hebben, zelfs die, welke op stoffelijk en maatschappelijk gebied liggen, zijn ten slotte slechts op te lossen door g e z i n d h e i d.... Geen andere wijze van werkelijke vernieuwing onzer wereld is denkbaar, dan doordat wij onder de oude verhoudingen eerst nieuwe menschen worden en wij als een met nieuwen geest vervulde samenleving de tegenstellingen tusschen de volkeren en in de volkeren zelf, zoo verzoenen, dat er weer een cultuurleven mogelijk wordt. Al 't verdere is meer of minder vergeefsche moeite, omdat het zaad daarbij niet valt in het geestelijke, maar in 't stoffelijke". (V. en W. K. bl. 37.)

Het is echter steeds de houding van den enkeling, die beslissend is voor de vernieuwing van de heerschende geestelijke gesteldheid der samenleving. „Cultuur kan alleen hierdoor weer ontstaan, dat in vele enkelingen, onafhankelijk van de nu heerschende algemeene gezindheid en in tegenstelling tot haar, een nieuwe gezindheid ontstaat, die langzamerhand invloed krijgt op de algemeene gestemdheid en deze ten slotte bepaalt .... Het gewichtigste en meest onnaspeurbare in de geschiedenis zijn de niet-in-'t-oog-loopende, algemeene veranderingen, die in 't persoonlijk leven der individuën zich voltrekken. Zij zijn de hoofdvoorwaarde van alle gebeuren ... In stilte moet een nieuwe openbare meening ontstaan. De huidige houdt zich staande door middel van pers, propaganda, organisaties en door de machts- en geldmiddelen, waarover zij beschikt. Tegenover deze kunstmatige verspreiding van ideeën moet gesteld worden een natuurlijke, die van mensch tot mensch gaat en die alleen maar rekent met de waarheid der gedachte en met de ontvankelijkheid voor waarheid.

Een degelijke, werkzame gezindheid echter, ontwikkelt zich tenslotte slechts op den bodem eener bepaalde wereldbeschouwing. „Wat is een wereldbeschouwing? De kern der gedachten, die samenleving en enkeling koesteren omtrent 't wezen

en het doel der wereld en omtrent plaats en bestemming van mensch en menschheid daarin. Wat is de beteekenis der samenleving, waarin ik leef, en van mijzelf in 't geheel der wereld? Wat willen wij daarin? Wat verwachten wij van haar? Wat zijn wij haar schuldig? Het antwoord, waartoe de massa der individuën op deze hoofdvragen van het bestaan, komt, beslist over den geest waarin zij en hun tijd leven". (V. en W. K. bl. 50.)

Wordt hierdoor de beteekenis der wereldbeschouwing niet overschat? Schweitzer zelf werpt deze vraag op, en zij moet gesteld worden. Wij komen tot de juiste, met de werkelijke verhoudingen overeenkomende waardeering dezer beteekenis, indien wij er onszelf aan herinneren, dat ook een wereldbeschouwing niet een onafhankelijk, op-zich-zelf-bestaand-iets is, maar dat zij ten slotte uitvloeisel en uitdrukking is van de leidende macht van ons bestaan, n.l. van onzen wil tot leven. Van dezen hangt zij, zoowel als onze gezindheid, af. Is hij intact, volwaardig, in-gezond, dan kan ook een degelijke, vruchtbare wereldbeschouwing ontstaan en uit haar een cultuurscheppende gezindheid. Is hij verzwakt en verslapt, dan zullen tenslotte ook wereldbeschouwing en gezindheid te kort schieten. In haar diepste wezen wordt dus de gezindheid niet door de wereldbeschouwing bepaald, maar door den levenswil. Daarom berust echter ook de keuze van onze wereldbeschouwing slechts binnen bepaalde grenzen bij ons zelve. Ten laatste beslissen wij er niet over, hoe ons antwoord op de grondvragen van ons bestaan luidt, doch onze wil tot leven.

Binnen de grenzen echter, die ons gesteld zijn, geldt onvoorwaardelijk, wat Schweitzer zegt: „De ideeën, gezindheden en daden van een tijd zijn gegrond in de aanwezige wereldbeschouwing". Het ontbreken van een vast omlijnde, besliste, innerlijk bepaalde wereldbeschouwing, hoort echter juist tot de typische kenteekenen van het huidige geestesleven. Wereld- en levensaanvaardende, wereld- en levensontkennende denkwijzen loopen naast elkander en door elkander in de samenleving en vaak genoeg in den enkelen mensch. De meest verschillende en tegen elkaar ingaande beschouwingen verbinden zich tot een verward weefsel, waaruit onmogelijk een dege-

lijke, cultuurscheppende gezindheid kan voortkomen. Verlangen wij ernstig deze laatste weder te verwerven — en wij moeten dat, als wij consequent, als wij onszelf trouw willen zijn —, dan moeten wij ons ten doel stellen tot een vast omlijnde wereldbeschouwing, hoe eenvoudig van opzet ook, te komen.

Deze taak kan alleen het denken volbrengen. Wil tot denken is het eerste, wat wij allen van onszelf moeten eischen, indien wij op de een of andere wijze willen medewerken aan de vernieuwing der cultuur. Daarmee begint de ommekeer van het leven, dat eigenlijk een geleefd worden, een zich-laten-drijven door elkaar tegengestelde stroomingen is, tot het ware menschenleven, 't welk aan zich zelf een doel stelt en in vrijheid alle krachten inspant voor de verwerkelijking.

Iedere bezinning, ieder nadenken over de grondvragen van ons bestaan, heeft op zich zelf reeds groote waarde. „Indien zulk een nadenken weer onder ons ontwaakt, verschrompelen reddeloos de ijdelheids- en hartstochtsidealen, die nu als schadelijk onkruid in de overtuigingen der massa woekeren. Hoeveel zou er in de huidige omstandigheden al gewonnen zijn, indien wij allen slechts iederen avond drie minuten lang in stille bezinning opzagen naar de oneindige werelden van den sterrenhemel, en als wij bij het deelnemen aan een begrafenis het raadsel van dood en leven overpeinsden, inplaats van gedachteloos pratende achter de baar te gaan. De dwaasheids- en hartstochtsidealen van hen, die de openbare meening vormen en den loop der openbare gebeurtenissen bepalen, zouden geen macht meer hebben over menschen, die maar eenigermate denkend geworden waren over het oneindige en het eindige, over zijn en vergaan en daarin maatstaven voor waar en valsch, waardevol en waardeloos gevonden hadden. De Rabbijnen van den ouden tijd leerden, dat het Godsrijk zou komen, als slechts gansch Israël éénmaal een Sabbat werkelijk hield. Hoeveel meer geldt de waarheid, dat zooveel ongerechtigheid, leugen en geweld, die thans onheil over de menschen brengen, krachteloos zouden worden, indien er maar een vleugje bezinning over de diepe bedoeling van wereld en leven onder ons zou ontwaken". (V. en W. K. bl. 64.)

Bezinning en verdiept nadenken over de menigte der raadselen in de wereld van het uiterlijke en van het innerlijke, zijn het eenige middel, met welks hulp wij een nieuwe wereldbeschouwing kunnen verwerven. Doordat wij vrijwillig en nog meer onvrijwillig, het slaafsche voor-waar-houden voor een critische houding verwisselden, doordat wij verleerden, in naïef vertrouwen de wereldbeschouwing van supérieure geesten zoo maar tot de onze te maken, zijn wij, bij het zoeken naar een antwoord op de grondvragen des levens, onherroepelijk aangewezen op den weg van het denken. De wil tot denken beteekent de omkeer van gedachtelooze tot denkende ontmoeting met de werkelijkheid! De waarschuwende raad van Albert Schweitzer openbaart zich in zijn gansche draagwijdte. En zooals wij alleen door denken tot een nieuw levensinzicht kunnen komen, zoo kan ook alleen de door het denken verworvene, op het redelijk verstand berustende wereldbeschouwing in het hedendaagsche geestesleven als een macht optreden. Zij alleen heeft de kracht om stand te houden tegenover onstandvastige stemmingen en gevoelens, en onafhankelijk daarvan een vaste, duurzame gezindheid te scheppen. Wat niet gehard is in het vuur van het denken, wordt onder den druk van doffe, doch sterke gevoelens maar al te licht verbogen, vormloos en dus waardeloos.

Albert Schweitzer is een overtuigd aanhanger van het rationalisme, d.i. van het redelijk denken. Hij meent, dat aan de rede de leidende rol toekomt in het geestelijk leven der menschheid. Om deze overtuiging goed te kunnen begrijpen en waardeeren, moeten wij ons voor oogen stellen, wat hij onder het begrip „rede" verstaat. „Zij is geen dor verstand, dat de veelvormige uitingen van ons zieleleven onderdrukt, maar zij is het geheel van al onze geestesfuncties in levendige onderlinge samenwerking. In haar houden ons wetend inzicht en onze wil die geheimzinnige tweespraak met elkander, welke ons geestelijk wezen bepaalt". Daarom is ook dit waar: „De ideeën der wereldbeschouwing, welke zij (de rede) voortbrengt, sluiten alles in, wat wij over den zin van onze bestemming en die der menschheid kunnen denken, gevoelen en vermoeden". En: „Als wij het weer wagen, het licht der rede

te zoeken, verkommeren wij niet tot een geslacht dat tot geen geestdrift meer in staat is, maar wij komen tot de groote en diepe bewogenheid der groote en diepe idealen" (V. W. K. bl. 54/55). Een zóó diep en ruim rationalisme kunnen wij ook aanvaarden.

Niet alleen eenige bijzonder begaafden zijn in staat om deel te nemen aan de gestelde taak van het denken. „Op zich zelf beschouwd is ook in den doorsnee-aanleg des menschen een geschiktheid tot denken aanwezig, die voor den enkeling het verwerven van een eigen, denkende wereldbeschouwing niet alleen mogelijk, maar ook tot een behoefte maakt..... Een elementaire drang naar een redelijke wereldbeschouwing gaat door ons heen in de jaren, waarin ons zelfstandig nadenken begint. Later laten wij dien drang wegkwijnen, hoewel wij heel goed gevoelen, dat wij daardoor verarmen en minder bekwaam tot het goede worden. Wij zijn als bronnen, die geen water meer geven, wijl zij onbeschut, allengs met puin dichtgegooid werden.... Doch als wij er nu maar toe overgaan, om het puin, dat het water afsluit, weg te ruimen, dan zal op den bevloeiden grond, waar voordien onvruchtbare leegte was, weer leven ontspruiten". (V. en W. K. bl. 57). In normale omstandigheden hebben wij reden noch recht, den eisch om door denken een wereldbeschouwing te verwerven, rondweg af te wijzen. Als deze eisch ons op 't eerste gezicht onvervulbaar en daarom onbillijk toeschijnt, dan ligt de oorzaak vooral daarin, dat wij in vrijen wil de ons gegeven mogelijkheid lieten verschrompelen. Zeker is het waar, dat onze begaafdheid allicht niet in staat is tot scheppende werkzaamheid op het gebied der wereldbeschouwing. Werkelijke ontdekkers zijn op dit terrein even zeldzaam als op dat van techniek en kunst. Doch als wij maar bezield zijn door den vastberaden wil tot denken, zullen wij, in 't algemeen althans, in staat zijn het geestelijke spoor te volgen, dat de gedachten der grooten ons wijzen en tot een eigen antwoord op de grondvragen van ons bestaan te komen.

„Met elkander moeten wij denkend worden over den zin des levens, met elkander er om worstelen om tot een wereld- en levensaanvaardende wereldbeschouwing te komen, waarin

onze drang tot werken rechtvaardiging, oriënteering, verheldering, verdieping, zedelijke zuivering en loutering vindt, en daarenboven geschiktheid verkrijgt om definitieve en door den geest van ware humaniteit beheerschte cultuuridealen op te stellen en te verwerkelijken". (V. en W. K. bl. 65).

OPTIMISME OF PESSIMISME?

Indien wij heelemaal eerlijk tegenover onszelf zijn, kunnen wij de pessimistische stemmingen, die tegenwoordig zoo talrijk en zoo machtig zijn, niet geheel ernstig nemen en ons leven er door laten bepalen. De wanhoop aan den zin der wereld en aan alle streven, dat in haar volbracht wordt, beheerscht nooit geheel het denken van iemand, wiens geestelijke gezondheid niet zwaar geschokt is. In ieder mensch handhaaft zich een meer of minder aanzienlijke rest van gerustheid en vertrouwen op de wereldontwikkeling. Wij raken nooit geheel los van het geloof dat dit bestaan zinvol is. Wij laten niet geheel de hoop varen, dat zich op eenigerlei wijze uit het droeve heden een lichtere, blijdere toekomst zal ontwikkelen. Wij wagen het geen van allen, behalve geheel in 't niet zinkende uitzonderingen, om consequent vanuit den geest van vertwijfeling aan de menschheid te leven. Wij kunnen niet handelen, zooals de pessimist, die zichzelf trouw blijft, handelen moet.

Staat het echter zoo met ons, dan moeten wij op z'n minst ons in beginsel innerlijk open houden voor de optimistische wereldopvatting. Wij mogen haar niet eenvoudig met een wereldwijzen glimlach als naïef, als kinderachtig afwijzen. Er mag zelfs nog meer van ons verlangd worden. Daar wij wezens zijn, die in staat zijn om te denken en wij ons, in 't algemeen, niet weinig daarop laten voorstaan — wie wordt er niet boos, wanneer iemand hem dat vermogen betwist?—, mag van ons geëischt worden, dat wij de mogelijkheid en het

goed recht der optimistische wereld- en levensopvatting ernstig onderzoeken. Wij zijn niet verantwoord als wij gedachteloos voortleven, nu eens gedreven en geleid door geloof en hoop, dan weer door moedeloosheid en gemis aan vertrouwen ten opzichte van 's werelds loop. Wij hebben de plicht ons uit de gedachtelooze tot een denkende, redelijke levenshouding op te werken en te streven naar een klaar en beslist standpunt tegenover de grondvragen van ons bestaan. „Het is de taak van ons geslacht door verdiept denken te streven naar een waarachtige en waardevolle wereldbeschouwing en een einde te maken aan het zoo maar voortleven, zonder bezinning op wereld en leven". (C. en E., bl. 199.)

Albert Schweitzer kent de filosofie van het verleden de verdienste toe, dat zij een optimistische wereldbeschouwing gewild en gezocht heeft. Maar dat pogen zelf is steeds weer mislukt en wel hierdoor, dat de filosofie meende den zin van het leven te kunnen verklaren uit het wezen en de beteekenis der wereld. „Hoe logisch en natuurlijk schijnt het om den zin des levens en den zin der wereld op den zelfden toon af te stemmen!" „De gedachte, dat de zin van het menschenleven uit den zin der wereld begrijpbaar moet zijn, is voor het denken zoo vanzelfsprekend, dat het zich zelfs door het herhaalde mislukken der daarop gerichte pogingen niet laat ontmoedigen". (C. en E., bl. 200.)

Van alle pogingen van deze soort, hoe veelbelovend ze ook mogen schijnen, moeten wij afzien. Een algemeen geldende doelmatigheid, zooals men die eens in den wereldloop meende te constateeren, en waaruit men logisch meende te kunnen afleiden de doelmatigheid en het zinvolle van het leven van den enkeling, is niet aan te toonen. „Wat wij aan doelmatigheid in de wereld vinden, is altijd slechts geïsoleerde doelmatigheid. Bij het voortbrengen en het in stand houden eener bepaalde levenssoort, gaat de natuur telkens weer op een grootsche wijze, doelmatig te werk. Maar zij schijnt er geenszins op bedacht, deze op afzonderlijke oogmerken gerichte doelmatigheden te vereenigen. Leven met leven verbinden tot een „samen-leven", doet zij niet. Zij is wonderbaar scheppende en tegelijk zinloos vernielende kracht. Radeloos

staan wij tegenover haar. Het zinvolle in het zinlooze, het zinlooze in het zinvolle: dit is het wezen van het Universum". (C. en E., bl. 201.)

Nog onmogelijker dan de bewering, dat in den wereldloop een algemeen voorkomende doelmatigheid voorhanden is, is de meening dat de bedoelde doelmatige ontwikkeling der wereld in het leven der menschheid haar toppunt zou bereiken en daarin haar doel zou vinden. „Op een der kleinste onder millioenen sterren, leven sinds een korte spanne tijds menschenwezens. Voor hoelang? De een of andere daling of stijging van de temperatuur der aarde, een verandering in de aswenteling van het hemellichaam, een rijzing van den zeespiegel of een wijziging in de samenstelling der atmosfeer, kan een einde maken aan hun bestaan. Of de aarde valt, als zoo menige andere ster, aan de een of andere kosmische catastrophe ten offer. Wat ons leven beteekent voor de aarde, weten wij niet. Des te minder mogen wij ons aanmatigen om aan het oneindige universum een op ons gerichten en door ons bestaan verklaarbaren zin te willen toeschrijven!" (C. en E., bl. 202.)

Het denken in het verleden is, zonder zich daarvan klaar bewust te worden, tot een optimistische wereldbeschouwing gekomen, doordat het den zin van de wereld en van den loop der dingen, door de in het oorspronkelijke, onmiddellijke gevoel gegeven levensbeschouwing, verklaarde en het deze dan weer door gene steunde. „De levensbeschouwing souffleerde en de wereldbeschouwing reciteerde". (C. en E., bl. 209.)

Alle pogingen van deze soort, zoo is de overtuiging van Albert Schweitzer, moeten wij geheel opgeven. Wij mogen niet weer probeeren, zooals in de filosofie van het verleden vaak genoeg op de meest geraffineerde manier gebeurd is, een afgeronde, optimistische wereldbeschouwing in elkaar te zetten, door van onze levensopvatting uit een bevredigenden zin in het wereldgebeuren te leggen. Het is een eisch van intellectueele oprechtheid en waarachtigheid, dat wij daarvan afzien, en er is veel gewonnen als wij daartoe kunnen besluiten. Want „het verslappen van den zin voor waarachtigheid, dat gepaard gaat met de niet meer naïeve, maar half

bewuste en slinksche interpretatie der wereld, speelt in de mentaliteit onzer dagen een noodlottige rol". (C. en E., bl. 204.)

Het afzien hiervan dwingt ons echter tot het moeilijke afstand doen van nog iets anders. „In dat, wat men tot nu toe wereldbeschouwing noemde, zijn twee dingen met elkander verbonden: wereldbeschouwing en levensopvatting. Zoolang men de illusie koesterde, dat beide met elkander in harmonie stonden en elkaar aanvulden, was tegen dit verbonden zijn niets in te brengen. Thans echter, nu de divergentie niet meer kan worden ontkend, moet het omvattende, de levensbeschouwing organisch in zich sluitende begrip „wereldbeschouwing" worden losgelaten. Wij mogen in 't vervolg niet meer naïevelijk meenen door wereldbeschouwing levensbeschouwing te krijgen. En wij mogen niet stilletjes op de een of andere manier een levensbeschouwing verheffen tot wereldbeschouwing. Wij staan bij een keerpunt van het denken .... Wij moeten besluiten om aan levensbeschouwing en wereldbeschouwing hare wederzijdsche vrijheid te geven en met 't oog daarop het laten komen tot een openhartig bepalen van de verhouding van deze twee tot elkander .... Dit afzien van wereldbeschouwing in de oude beteekenis, d.w.z. van scherp omlijnde, in zich zelf besloten wereldbeschouwing, beteekent voor ons denken een smartelijke ervaring. Wij geraken daardoor in een dualiteit, waartegen wij ons elk oogenblik onwillekeurig verzetten .... Doch wij moeten ons schikken naar de werkelijkheid der dingen .... Het is onze roeping te leven uit overtuigingen, waartoe het denken ons met innerlijke noodzakelijkheid voert". (C. en E., bl. 205.)

Optimisme of pessimisme? Welk van deze beide heeft gelijk? Het is onmogelijk deze oude strijdvraag op te lossen, zoolang wij daarbij denken aan een bepaalde wereldbeschouwing. Optimistische en pessimistische wereldbeschouwing kunnen zich beroepen op velerlei verschijnselen in de werkelijkheid. Maar haar bestaansrecht laat zich daardoor niet bewijzen. In het licht van het waarachtige denken vertoonen beide zich als meer of minder goed gemotiveerde, maar geen van beide als volkomen gerechtigde wereldwaardeering. Het

onschatbare bezit eener optimistische wereldbeschouwing, dat de vroegere geslachten, dank zij een meer naïeve mentaliteit en vooral een meer intensieven en krachtiger levenswil, bezaten en 't welk ook een aanzienlijk percentage der huidige generatie nog bezit, kunnen wij langs den weg van het denken niet terug winnen, ingeval wij het verloren hebben. Langs den weg der rede laat zich het recht niet aantoonen van de overtuiging, dat in de wereld aanwezig is een naar volkomenheid strevende ontwikkeling, die zich tegenover alle tegenstrevende machten handhaaft. De optimistische wereldbeschouwing van het verleden is niet gegrond in het weten, maar in het geloof. Wel ons, als de kracht van dit geloof ongeschonden in ons heerscht.

Als wij haar echter niet meer bezitten of niet meer in de noodige oorspronkelijkheid en kracht, wat rest ons dan nog? Schweitzer antwoordt: Genoeg, om ons leven een diepen, sterken zin te geven. Genoeg om te komen tot een optimistische levensbeschouwing, door welker kracht wij de stemming van pessimisme, résignatie en verlammende passiviteit tegenover de machten, die de cultuur belemmeren en ondergraven, overwinnen en ons kunnen inspannen tot een vreugdevol, actief medewerken aan een lichtere toekomst.

DE OMMEKEER TOT WERELD- EN LEVENSAANVAARDING

Wij beginnen op onzen levensweg met onbevangen wereld- en levensaanvaarding. Maar als dan het denken in ons ontwaakt, duiken er vragen in ons op, die het tot nu toe vanzelfsprekende tot een probleem maken. Onrust, ontgoocheling en smart zijn ons lot in de korte spanne tijds, die ligt tusschen ons ontstaan en ons vergaan. Het geestelijke is op een gruwzame wijze afhankelijk van het lichamelijke. Ons bestaan is blootgesteld aan zinlooze gebeurtenissen en kan daardoor ieder oogenblik vernietigd worden. De wil tot leven doet in mij ontwaken een drang tot werken. Maar het gaat met het werken, alsof ik met een ploeg de zee wilde ploegen en ik in deze vore zaad wilde uitstrooien. Wat hebben zij, die voor mij werkten, bereikt? Welke beteekenis heeft dat, wat zij nagejaagd hebben, in het oneindige wereldgebeuren?

Het is geen toeval, dat alle religieuse wereldbeschouwingen, met uitzondering der Chineesche, meer of min pessimistisch gestemd zijn en zij de menschen voorhouden, dat ze van dit bestaan weinig moeten verwachten". (K. en E., bl. 207.)

Het is ook geen onverklaarbaar raadsel, dat den mensch, die in den vollen zin des woords wetend geworden is omtrent zijn bestaan en de wereld, het meest onnatuurlijke zinvol toeschijnt en hem met lokkende betoovering heimelijk benauwt: de stap uit het zijn in het niet-zijn. Iedere denkende mensch, beweert Schweitzer, en deze bewering is zeker, wat betreft het heden, wel in bijzondere mate juist, maakt kennis met

de gedachte aan den vrijwilligen dood. „Wij gaan dieper op die gedachte in, dan wij van elkander vermoeden, zooals wij allen immers meer van de raadselen van het bestaan te lijden hebben, dan wij aan anderen laten merken".

„Wat brengt er ons toe, zoolang wij nog eenigszins meester over onszelve zijn, de gedachte om een einde te maken aan ons bestaan, af te wijzen? Een instinctieve tegenzin tegen de daad". (K. en E., bl. 207.) Er is iets in ons, dat zich beslist daartegen verzet. Het is sterker dan ons nadenken, dat met zeer afdoende redenen ons wil overreden tot den laatsten stap. Het houdt zich staande als wij in den diepsten nood verkeeren, te midden van de pijnlijkste smarten en ziekten, bij de donkerste wanhoop aan den zin en de waarde van dit leven. Deze macht, die alle andere machten in het bewustzijn trotseert, is de wil tot leven, de diepe geheimzinnige, raadselachtige oerdrang van ons wezen, die zooals 't eeuwige licht in een kapel, altijd door in ons brandt, steeds weer in verborgen diepten zich roert en met kracht opwelt, zooals de wateren in de bergen, de oermacht, die eenvoudig bestaat en die niet verder nagespeurd en verklaard kan worden. Zij houdt ons in het leven overmachtig vast, en wie kan zeggen, dat zij ook dan niet richting geeft aan onzen wil, indien hij zich op gewelddadige wijze van het leven ontdoet, dat de mensch den stap van het zijn in het niet-zijn ook niet doet met het onbewuste verlangen om zich van een ondraaglijk geworden vorm van bestaan te bevrijden en haar met een draaglijker vorm te verwisselen?

Onmeetbaar en totaal onbegrijpelijk is het heerschen van deze oermacht in ons. „De wil tot leven is niet een vlam, die alleen maar brandt uit brandstof van gunstige omstandigheden, zij gloeit ook dan, en dan in het zuiverste licht, wanneer zij op voedsel uit zichzelf is aangewezen. Ook dan nog, als het levensgebeuren alleen maar lijden voor hem overlaat, gedraagt hij zich waarlijk als werkende wil". (K. en E., bl. 212.) Wanneer alles, wat ons denkend inzicht omvatten kan, ons zegt, dat er geen grond meer is om te hopen, is hij het, die in de diepten van ons wezen den gloed der hoop aanwakkert tot heldere vlam. Hij zorgt dat wij den moed

niet verliezen, al zegt ons verstand ons honderdmaal, dat wij reddeloos verloren zijn. Hij toovert ons steeds weer de fatamorgana eener schoone illusie aan den toekomst-hemel en geeft aan onze ziel vleugels om weer opnieuw te stijgen. Gansche volken, zooals b.v. de Joden, heeft hij langer dan duizend jaar den droom van overwinning en heerlijkheid laten droomen en hun de kracht gegeven, om ook in tijden van diepste vernedering en onder steeds nieuwe ontgoochelingen, zich aan hem vast te houden.

Over alle mislukkingen en tegenslagen beurt hij ons heen. Evenals hij de mier aanzet om telkens weer tegen een hoogte op te klimmen, al valt ze er ook tienmaal van af, evenals hij den vogel opwekt om nog eens weer en nog een derde maal met zijn nestbouw te beginnen, wanneer booze machten het resultaat der eerste poging hebben vernield, zoo laat hij ook ons niet versagen, als tegenstanden zich ons werk in den weg stellen, als vreemde machten onze pogingen schipbreuk doen lijden. Hij maakt ons tenslotte onafhankelijk van uiterlijk succes. Hoe dankbaar ons innerlijk zijn dit laatste ook aanvaardt en het er nieuwen moed uit put tot werken en streven, — het is er niet op aangewezen. Als de wil tot leven maar intensief en krachtig in ons werkt, triomfeeren wij over alle mislukkingen en teleurstellingen.

Hij maakt, dat wij in ons diepste wezen aan het leven trouw blijven, ook indien ons verstandelijk denken zich ontgoocheld ervan afwendt. Alle stemmingen van moedeloosheid ten opzichte van wereld en leven vinden in hem haar sterken tegenstander, een geheimzinnigen, onoverwinlijken weerstand. Alle levensmoeheid, alle pessimisme, alle verlangen naar den dood ten spijt, zingt hij in de diepten van ons wezen, zacht en toch zoo machtig, altijd door het groote lied van de aanvaarding van het leven.

Als wij in diepen zin wetend geworden zijn omtrent de wereld en ons leven in haar, dringt ons verstandelijk denken ons met kracht naar het pessimisme toe. De geestelijke afwending van wereld en leven schijnt ons de eenige zinvolle, gemotiveerde houding tegenover de werkelijkheid. Maar ondertusschen blijven wij verbonden aan den diepen, geheimzin-

nigen eerbied voor het leven, die één is met den wil tot leven, zooals kracht en gezondheid één zijn. Zij drijft in stilte ons steeds weer tot het optimisme.

Eerbied voor het leven en optimistische wereld- en levensopvatting zijn onlosmakelijk verbonden, evenals licht en warmte. Zijn wij vervuld van dezen eerbied voor het leven, laten wij hem gelden en standhouden in ons bewustzijn, dan moeten wij ook de wereld en het leven aanvaarden. Want in en met den eerbied voor het leven aanvaarden wij immers ook den wil tot leven, de oermacht, die in het leven van het geheel, als ook in het leven van den enkeling scheppend werkzaam is, aanvaarden wij toch immers ook ons bestaan, dat niets anders is dan een uiting van den wil tot leven. Wij doen het, bewust of onbewust, omdat de eerbied voor het leven uit den wil tot leven voortvloeit.

En hoe zouden wij anders kunnen? Als wij den plicht tot eerbied voor het leven niet erkennen, dan verloochenen wij, wat wij aan den anderen kant aanvaarden. Dan blijven wij onszelf niet trouw. Wij handelen inconsequent. Wij veronachtzamen de elementairste wetten van ons redelijk denken. Want doordat wij ondanks alle pessimistische stemmingen voortleven, doordat wij te midden van nood en lijden ons vastklampen aan het leven, belijden wij feitelijk, zonder ons daarvan helder bewust te zijn, onzen eerbied voor het leven. Wij geven toe, dat als 't er op aan komt, zij, en niet onze moedeloosheid en vertwijfeling, beslissend is voor onze opvatting van leven en wereld.

Wij kunnen en wij moeten langs den weg van het denken tot bezinning komen over dezen schijnbaar gecompliceerden, maar in den grond zoo eenvoudigen samenhang der dingen. Dat is onze taak. Het denken kan niet volbrengen wat wij wenschen: het is niet bij machte een afgeronde, optimistische wereldbeschouwing te scheppen. Wel echter kan het en moet het ons bewust maken, dat wij het recht en ook den plicht hebben, wereld en leven te aanvaarden, dat wij innerlijk niet consequent blijven, als wij deze loochenen en ons ten opzichte ervan overgeven aan gevoelens van moedeloosheid en onverschilligheid. Het kan ons er toe helpen, tot een opti-

mistische houding te komen en aan deze trouw te blijven, niet alleen met behulp van gevoelens van blijde levensaanvaarding, zooals die in goede uren in ons allen naar boven komen, maar ook zonder deze en onafhankelijk ervan, en niet gepaard met twijfel of wij er werkelijk toe gerechtigd zijn, maar in het volle bewustzijn van het goed recht. Indien wij door het denken er tot klaarheid over komen, wat het feit beteekent, dat wij allen ten slotte toch steeds weer handelen en streven vanuit het besef van eerbied voor het leven en dat wij ons in beslissende gevallen hierdoor, en niet door het wanhopen aan het leven, den weg laten wijzen, dan worden wij ook in staat wereld en leven te aanvaarden met een zuiver intellectueel geweten, niet slechts, zooals tegenwoordig zoo vaak het geval is, half schuldbewust, half in tweestrijd met ons zelf.

Daarmee is veel gewonnen. Tegenwoordig wordt immers alle optimisme min of meer voor bespottelijk aangezien. Het schijnt tegenover het pessimisme de ondiepe, oppervlakkige verhouding tot de werkelijkheid, de levens- en wereldopvatting, die mogelijk is voor kleine en groote kinderen, doch niet voor den waarlijk volwassen mensch. De pessimist geeft zich tegenover het optimisme gaarne uit voor den dieperen en meer waarachtigen mensch. Niet geheel ten onrechte. Dit alles raakt het optimisme van het verleden, dat ook heden nog onder ons leeft, niet. Het is, subjectief genomen, even waar als het pessimisme. Het was eerlijke overtuiging, sterke, diepste zekerheid, wellicht in dieperen zin dan de pessimistische gedachten van tegenwoordig dat zijn. Niemand heeft het recht, aan de heerlijke, kinderlijk geloovige wereld- en levensaanvaarding, die zich bijv. openbaart bij de religieuse dichters der 17e en 18e eeuw, te verwijten dat zij slechts kinderlijk, naïef, niet echt was. De menschen van dien tijd hadden in 't algemeen nu eenmaal een mentaliteit, die vertrouwen en hopen voor hen zoo natuurlijk, zoo vanzelfsprekend maakte, als wantrouwen en moedeloosheid ten opzichte van wereld en menschheid dat in het heden voor velen zijn.

Terecht echter mag aan een soort optimisme, dat in onzen tijd als surrogaat van de oude, echte wereld- en levensaanvaarding optreedt, verweten worden, dat het niet ten volle

oprecht, niet geheel echt en waar is. Met recht mag daartegenover het pessimisme optreden als de diepere en waarachtiger opvatting van wereld en leven. Het optimisme van het verleden berustte op onbewuste, naïeve blindheid voor een overvloed van smartelijke dingen in de werkelijkheid, het moderne daarentegen voor 't grootste deel op een bewuste, opzettelijke veronachtzaming van de donkere zijden der werkelijkheid. Het heeft een slecht geweten. Het weet dat het niet geheel waar is, en daarom draagt het ook niet in zich de zekerheid, het gevoel van onaanvechtbaarheid, dat ten slotte over zijn waarde beslist. Het geeft den mensch niet het innerlijke houvast, dat hij er in zoekt.

De wereld- en levensaanvaarding daarentegen, die berust op den eerbied voor het leven en ten laatste op den levenswil, is in zichzelve waar. Zij is er zich van bewust, dat zij haar bestaan niet aan een „truc", niet aan een bewust-onbewuste veronachtzaming van donkere, droevige werkelijkheden, niet aan een ongeoorloofde wereldverklaring, maar aan het eerlijke, consequente denken te danken heeft. Dat geeft haar het goede geweten en daardoor de kracht, welke de mensch ten allen tijde in het optimisme gezocht heeft.

Weliswaar echter, en dat is haar smartelijke beperking, kan zij zich slechts in strijd met haar grooten tegenstander handhaven. De heerlijke vanzelfsprekendheid, die het optimisme eigen was, bezit zij niet meer. „Nooit is de strijd tusschen optimisme en pessimisme in ons uitgestreden. Steeds wandelen wij als op rollend gesteente langs den afgrond van het pessimisme. Indien dat, wat wij in ons eigen levensbestaan of in de geschiedenis der menschheid ervaren, neerdrukkend inwerkt op onzen wil tot leven en het ons flinkheid en rustige bezonnenheid ontrooft, dan kunnen wij ons houvast verliezen en op het meegevende gesteente medegenomen worden naar de diepte toe. Doch wetend, dat wat ons beneden wacht de dood is, werken wij ons weer naar boven op het pad .....

Of echter het pessimisme komt over ons, zooals het heerlijk genot van het uitrusten over degenen, die zich vermoeid in de sneeuw neerzetten. Niet meer alles moeten hopen en willen, wat de door den verdiepten wil tot leven ons opge-

drongen idealen gebieden. Niet meer onrustig zijn, waar bij een lager gericht streven, rust ons deel kan zijn.

Dit is het noodlottige uitrusten, waarbij de menschen en de menschheid afsterven van de cultuur....

Zoo bedreigt het pessimistische inzicht ons tot onzen laatsten ademtocht. Daarom is het van zulk een diepe beteekenis, dat de wil tot leven vastbesloten en eens voor al, zich opwerkt tot het onafhankelijk-zijn van het begrijpen van wereld en leven en dat hij zich zelf beveiligt, door zich alleen te laten leiden, door dat wat in hemzelf gegeven is. Deemoedig en moedig gaat hij zoo zijns weegs door den eindeloozen chaos van raadselen, zijn geheimzinnige bestemming vervullend, het één-worden met den oneindigen wil tot leven verwerkelijkend". (C. en E. 213).

DE ETHIEK VAN DEN EERBIED VOOR HET LEVEN

Ons geslacht gelijkt op een groepje toeristen, dat in de bergen verdwaald is. De meerderheid is zich nog niet bewust geworden van den ernst der situatie. Het gevaar, waarin zij zich bevinden, is hun nog verborgen. Vroolijk pratend en bloemen plukkend marcheeren zij voorwaarts, geleid door de vaste meening op den juisten weg naar het doel te zijn, terwijl zij inderdaad hun noodlot tegemoet gaan. Een klein deel is wetend geworden. Zij zien het onheil naderbij komen. Sommigen, de zwakken, radeloos, moedeloos, zelfs niet in staat ernstig te overleggen hoe de situatie gered zou kunnen worden. De anderen, de sterken, worden door het besef van het gevaar aangespoord om alle mogelijkheden te overwegen, ten einde het ongeluk te kunnen afwenden. Zij staan stil en vragen zich af: Wat moet er gebeuren? Wat zullen wij doen?

Wat zullen wij huidige menschen doen, om het dreigende verval onzer cultuur tegen te gaan en, indien maar eenigszins mogelijk, te overwinnen door een nieuwen opbouw? Het antwoord van Albert Schweitzer luidt: wij moeten er naar streven in ons zelf een nieuwe *gezindheid* te scheppen. Want de heerschende gezindheid beslist over de ontwikkeling der cultuur. De gezindheid is het cultuurscheppende en het cultuurvernielende element. De nieuwe gezindheid moet vóór alles optimistisch van aard zijn. De ommekeer van wereld- en levensontkenning tot wereld- en levensaanvaarding is een beslist noodzakelijke voorwaarde voor iedere vernieuwing onzer half vergane cultuur.

De nieuwe gezindheid moet echter evenzeer ethisch van aard zijn. Het zedelijke gevoelen en willen moet in haar volkomen tot zijn recht komen. Zedelijke idealen moeten haar karakter bepalen. Alleen dan kan zij tot stand brengen, wat zij doen moet. Er is geen cultuur zonder ethische grondslagen. En vernieuwing van een in verval zijnde cultuur zonder de medewerking van ethische krachten, is geheel en al onmogelijk.

Wij zijn Schweitzer dank verschuldigd, dat hij voor onzen tijd dit feit weer in het volle licht heeft geplaatst. Dit verdient veel meer aandacht dan er tegenwoordig in 't algemeen aan geschonken wordt. Over het begrip „cultuur" kan men van meening verschillen. Wie is eigenlijk in staat er een bevredigende definitie van te geven? Zeker is, dat het wezen der cultuur evenzeer door het schoone als door het goede wordt bepaald. Alleen die cultuur zullen wij als de hoogste erkennen, waarbij dat, wat den Grieken als ideaal voorzweefde, de verbinding van het goede met het schoone, verwerkelijkt is. Bij het streven naar cultuur mogen, naast de wetten der ethiek, die van het aesthetische niet verwaarloosd worden. Maar het is noodig op het gewicht der eerstgenoemde nadrukkelijk de aandacht te vestigen. Onze tijd , voor zoover hij zich tenminste om cultuur in de ernstige en werkelijke beteekenis bekommert, verkeert in gevaar, daarbij het streven naar het schoone alléén van belang te achten en het goede geheel buiten beschouwing te laten. Een onzedelijk gedrag wordt door velen eerder verontschuldigd dan een minder mooie lichaamshouding. Schoonheid van spraak wordt licht hooger geschat dan waarachtigheid van gevoel en echtheid van uitdrukking. Vragen van stijl kent men meer gewicht toe en behandelt men veel ernstiger dan ethische problemen. Men offert veel tijd en kracht aan lichaamscultuur, doch men heeft tijd noch lust zich om de cultuur der ziel te bekommeren. De woonvertrekken getuigen vaak van een hoog ontwikkeld aesthetisch gevoel, van werkelijken kunstzin, terwijl de gesprekken der menschen, die in deze vertrekken wonen, dikwijls een schromelijke verwaarloozing van het zedelijk gevoel verraden.

Eeredienst van het schoone, gepaard gaande met totale onverschilligheid tegenover het goede, behoort tot de kenmerkende verschijnselen op het gebied van het huidige cultureele leven. Hij beteekent een zeer ernstige bedreiging voor de ontwikkeling der cultuur. Hij openbaart een gezindheid, die op den duur slechts een vreeselijke cultuurloosheid tot gevolg kan hebben. Als er geen ethische krachten meer als vormende elementen in de gezindheid aanwezig zijn, komt deze voor de vorming van werkelijke cultuur niet meer in aanmerking. Zij kan nog slechts afbrekend, niet meer opbouwend werkzaam zijn. Daarom is het op den voorgrond stellen van het ethische in zijn verhouding tot de cultuur, een daad, die in het heden noodig is.

„Analyseert men het proces, waarbij cultuurideeën en cultuurgezindheid opkomen, dan blijkt de eigenlijke toedracht te zijn, dat op de een of andere manier het optimistische of het ethische der wereldbeschouwing, of beide samen, een grootere overtuigingskracht verwierven en deze verschijnselen tot gevolg hadden. Bij neergang der cultuur is dezelfde causaliteit in negatieven zin werkzaam. Het geheel wordt bouwvallig of stort ineen, doordat het optimistische of het ethische of beide te zamen als een onsolied fundament wegzakten. Een andere oorzaak van het verval is ondanks alle zoeken niet te ontdekken. Alle denkbare cultuurideeën en cultuur-gezindheden komen voort uit optimisme en ethiek. Behouden deze beide steunpijlers de noodige draagkracht, dan hoeft men voor het gebouw niets te vreezen". (V. en W. K. 60.)

Doch de ethiek deelt in het heden het lot van het optimisme. Evenals dit laatste wordt ook zij door sterke vijanden bestreden. Onzekerheid is in de plaats gekomen van de vanzelfsprekendheid, waarmee zij eens optrad. De zekerheid is veranderd in problematiek. De moderne mensch erkent hare eischen niet meer als onvoorwaardelijk, zonder meer geldend. Hij stelt zijnerzijds tegenover haar aanspraken een eisch: „bewijs uw recht! Voer de gronden aan voor uw verlangen, dat ik mijn wil voor u zal buigen en allerlei offers brengen zal!"

Is de ethiek in staat om deze motiveering te geven? Kan

zij haar aanspraak op onderwerping aan hare wetten rechtvaardigen?

In „Cultuur en ethiek" onderwerpt Albert Schweitzer alle pogingen van het verleden, om het goed recht der ethische eischen aan te toonen, aan een critisch onderzoek. Het resultaat is negatief. Geen dier pogingen is in staat om een grondslag der ethiek aan te wijzen, die tegenover iedere critiek standhoudt. Zoo ziet Schweitzer zich genoopt, een ethisch principe te zoeken, dat in staat is zich tegenover alle aanvallen staande te houden. Waar vindt hij dit? Langs een kleinen omweg zullen wij tot het antwoord komen.

Alle ethiek heeft betrekking op de verwerkelijking van het goede, 't welk zich in ons geweten doet gelden als zedelijke eisch. Maar wat is het goede? Allereerst denken wij daarbij onwillekeurig aan onze betrekkingen tot de medemenschen. In dezen zin wordt het begrip van het goede reeds opgevat door een der oudste zedelijke wetgevingen der menschheid, de „Tien Geboden", welke, volgens de overlevering, Mozes aan het volk Israël verkondigde. Goed-zijn beteekent naar deze geboden: de ouders eeren, het leven, den eigendom en de eer van volksgenooten achten en ontzien. Door de gansche verdere geschiedenis van het volk Israël krijgt het begrip van het goede zijn inhoud vooral uit het gemeenschapsleven. Deze inhoud verandert. Hij wordt omvangrijker en innerlijker. Het begrip van dat, wat van den eigendom van den naaste gerespecteerd en onaangetast moet blijven, verruimt zich meer en meer. De ethiek past zich aan bij de veranderingen van het gemeenschaps- en het persoonlijke leven en wordt, naarmate dit zich ontplooit, veelsoortiger en gecompliceerder. Verder verheft zij zich van het louter negatieve verbod tot positieve geboden. Nu eischt zij niet meer alleen: Gij zult uwen naaste geen schade toebrengen; doch: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven! Dat is een geweldige ontwikkeling. De kiem groeit uit tot een dicht met takken beladen boom. Maar zooals de beukeboom zichzelf trouw blijft, beuk blijft, hoe hoog en breed hij ook groeien mag, zoo blijft ook in dezen ganschen ontwikkelingsgang de inhoud van het goede hetzelfde. Het gaat nog altijd om de verhouding van mensch tot

mensch. Alleen luidt nu het hoofdgebod niet meer: Doe den ander geen kwaad, maar: Doe terwille van hem alles, wat gij terwille van uzelf doet! De ethiek heeft zich verheven tot het gebod van toewijding aan den naaste.

Doch naast dit begrip van het goede heeft zich in den loop van de geschiedenis der menschheid een ander ontwikkeld. Op sommige tijden treedt dit in het menschelijk bewustzijn zoo sterk op den voorgrond, dat het eerste, oorspronkelijke nog slechts een bijkomstige rol speelt. Op den lageren ontwikkelingstrap der menschheid kon de ethiek er zich tevreden mee stellen de grenzen tusschen het „ik" en het „gij" zuiver af te bakenen en aan ieder individu zijn eigen gebied toe te wijzen. Maar in het hoogere stadium duiken in den mensch vragen en problemen op, die aan het begrip van het goede een ander voorkomen geven. Nu dringen zich de zedelijke eischen niet alleen uit het gemeenschapsleven, uit al de betrekkingen tot zijn menschelijke omgeving aan hem op, maar ook uit de diepte van zijn eigen wezen. Wat eenmaal vanzelf sprak en zich vanzelf regelde, wordt nu een moeilijk vraagstuk: de verhouding tot de wereld in haar geheel, tot het bezit, tot de begeerte naar lust en macht. Eens stond de mensch alleen in tweespalt met anderen, nu vertoont zich in hem zelf steeds duidelijker een diepe, smartelijke tweespalt, een strijd tusschen elkaar tegenstrevende machten. Hij geraakt in allerlei botsingen, die aan vroegere geslachten geheel onbekend waren. Hij kan niet meer als iets geheel vanzelfsprekends alles genieten, wat de aarde hem als genot aanbiedt. Hij kan niet meer argeloos aan zijn natuurlijke neigingen gevolg geven. In allerlei opzicht komt het in hem tot verborgen conflicten. Er is in hem iets nieuws ontwaakt, dat leven wil en groeien en machtig worden: de persoonlijkheid. Het wil heerschen en het stelt zijn eischen, zooals iedere heerscher. Het vordert van den mensch, dat hij hem zal dienen en dat hij zal verloochenen en onderdrukken, wat hem en zijn groei in den weg staat. Het tracht hem van de wereld weg, uit de wereld heen te voeren in een ander, onzichtbaar rijk, waar het zich volkomen ontplooien en opbloeien kan. In het bewustzijn duiken steeds nieuwe eischen op, die weinig

of geen verband houden met onze verhouding tot den naaste. Zij willen alle slechts dit eene: dat de mensch „tot zichzelven" kome, in vrijheid van de wereld, en dat hij aldoor reiner, edeler en vrijer worde, tot volmaaktheid toe. Deze eischen worden nu de inhoud van het goede. De verwerkelijking van het goede is niet zoozeer meer een aangelegenheid van het gemeenschapsleven als wel van het geheel persoonlijke, individueele zijn. De ethiek bereikt haar hoogste doel in de voleinding der persoonlijkheid. De zelfvolmaking wordt haar hoofdeisch.

De ethiek stelt ons den eisch, dat wij ons inspannen om het goede in de eene of in de andere vorm of in beide tegelijk te verwerkelijken. Hoe kan zij het recht tot dezen eisch motiveeren en ons, alle tegenwerpingen ten spijt, noodzaken hem te aanvaarden?

De motiveering is er, zoodra wij in ons binnenste belijden den eerbied voor het leven. En dat doen wij allen, al zijn wij ons dat wellicht ook niet bewust. In den een of anderen zin buigen wij ons allen in ontzag voor het leven, zoowel voor het eigene, als voor dat van anderen, en dit ontzag geeft meermalen richting en aansporing aan onzen wil, aan welken het ook vaker paal en perk stelt dan wij in 't algemeen vermoeden. Wij hebben allen wel handelingen, waartoe een hartstochtelijke drang ons aandreef, achterwege gelaten, niet uit vrees voor straf, maar uit een instinctief ontzag voor het eigen leven of voor dat van anderen. Wij hebben allen wel tegen onze gemakzucht en ons eigenbelang in gehandeld, doordat dit ontzag ons daartoe drong. Wij hebben grenzen in acht genomen, die deze en geen andere macht, getrokken heeft. Geen geestelijk gezond mensch kan zijn leven, of dat van anderen, zinloos vernielen, zonder dat hem het gevoel van schuld kwelt. Een instinctief ontzag voor het leven is in ons allen aanwezig en leidt onzen wil over ons verstandelijk denken en alle tegengestelde gemoedsaandoeningen heen.

Laten wij dit instinctieve ontzag voor het leven in ons bewust worden, en stijgt het daarbij door een dieper leven tot waren eerbied, dan moeten wij den ethischen eisch ook bewust

aanvaarden. Wij gevoelen de waarheid van het ethisch beginsel, dat Albert Schweitzer verkondigt: „Goed is, leven behouden en beschermen, kwaad is, leven vernielen en leven belemmeren". (C. en E. 239.)

„Ethiek bestaat daarin, dat ik den aandrang gevoel, allen wil tot leven met denzelfden eerbied te bejegenen als den eigen levenswil . . . . . Feitelijk laat zich alles, wat in het gewone ethische waarde-oordeel omtrent de verhouding der menschen tot elkander, als goed geldt, terugvoeren op het stoffelijk en geestelijk behouden en behoeden van menschelijk leven en op het streven dit tot zijn hoogste waarde te brengen. Omgekeerd komt alles, wat in het gedrag der menschen als slecht geldt, in zijn diepsten grond neer op het stoffelijk of geestelijk vernielen van menschelijk leven en op nalatigheid in het streven om het tot zijn hoogste waarde te brengen".

„Het voor het denken noodzakelijke grondbeginsel van het zedelijke sluit echter niet alleen ordening en verdieping der geldende beschouwingen over goed en kwaad in, maar ook hare uitbreiding. Waarlijk ethisch is de mensch slechts, als hij gehoor geeft aan den drang om alle leven, dat hij kan bijstaan, te helpen en als hij er voor terugschrikt aan welk leven ook, schade toe te brengen. Hij vraagt niet, in hoeverre dit of dat leven de waarde heeft, dat het verdient geholpen te worden, en ook niet in hoeverre het nog gevoelig is voor indrukken. Het leven als zoodanig is hem heilig. Hij trekt geen blad van den boom, hij breekt geen bloem af, en hij let er op, dat hij geen insect vertrapt. Als hij in den zomer 's nachts bij de lamp werkt, houdt hij liever het venster gesloten en ademt bedompte lucht, dan dat hij het eene insect na het andere met verzengde vleugels op zijn tafel ziet vallen . . . . Komt hij een insect voorbij, dat in het water gevallen is, dan neemt hij den tijd om het een blad of een halm ter redding toe te steken.

Ethiek is tot in 't onbegrensde uitgebreide verantwoordelijkheid tegenover al wat leeft". (C. en E. 240-241).

„Met rustelooze activiteit werkt de eerbied voor het leven aan de gezindheid, in welke zij aan den dag is getreden, en zij stort zich midden in de onrust eener nooit en nergens

ophoudende verantwoordelijkheid. Zooals de zich door het water woelende schroef het schip, zoo drijft de eerbied voor het leven den mensch aan".

„Uit innerlijke noodzaak voortkomende, is de ethiek van den eerbied voor het leven er niet van afhankelijk of zij zich in meerdere of mindere mate weet dóór te denken tot een bevredigende levensbeschouwing. Zij behoeft geen antwoord te geven op de vraag wat of het op behoud, bescherming en veredeling gerichte streven van ethische menschen, in den loop van het geheele wereldgebeuren beteekenen kan. Zij laat zich niet op een dwaalspoor brengen door de overweging, dat de door haar beoogde instandhouding en volmaking van het leven, tegenover de geweldige, op ieder oogenblik door natuurkrachten veroorzaakte vernietiging van leven, bijna niet in aanmerking komt. In haar wil om aldus werkzaam te zijn, heeft zij het recht om alle problemen over het resultaat van haar streven, in 't midden te laten. Van groote beteekenis is het feit op zich zelf, dat in den ethisch geworden mensch een van eerbied voor het leven en toegewijde hulpvaardigheid voor leven vervulde wil tot leven in de wereld optreedt". (C. en E. 242.)

De tweespalt tusschen de beide opvattingen van het goede: toewijding aan den naaste en zelfvolmaking, verliest in de ethiek van den eerbied voor het leven haar principieel karakter. De dissonans gaat over in harmonie. Hetzij ik mij wijd aan het dienen van andere wezens, met den wil hen te steunen in den strijd om het bestaan, hen te helpen in de richting van hun hoogste streven, hetzij ik onder strijd en offer trouw blijf aan dat willen in mij, dat ik erken als het hoogere en edelere en dat mij vrij van de wereld en meester over mijn hartstochten wil maken, — in beide gevallen sta ik in dienst van den wil tot leven en zet ik mijn kracht en mijn bestaan op het spel, om op een bepaald punt, in een zeker opzicht het eene oneindige leven te behouden of in zijn ontwikkeling te bevorderen. In het „gij" en in het „ik", in de menschheid zoowel als in mijn persoonlijk bestaan, erken ik slechts verschillende verschijningsvormen van den eenen, alomvattenden wil tot leven. Aanvaard ik dezen wil in eerbied, dan kan ik noch

de toewijding aan den naaste achterstellen ten bate van de zelfvolmaking of haar geheel veronachtzamen, noch mij, met verwaarloozing van het streven naar voleinding mijner persoonlijkheid, eenzijdig in dienst van het algemeen belang stellen. Zoowel in het eene als in het andere zie ik een eenzijdigheid, een beperktheid, die aan de feiten der werkelijkheid geen recht laat wedervaren. In het eene zoowel als in het andere geval word ik ontrouw aan het hoogste beginsel. Ik houd in stand of help de eene verschijning van den wil tot leven, terwijl ik een andere benadeel of verniel. Ik bezondig mij tegen een oneindig leven. Hiertegenover is het eenig juiste het streven om bij het pogen tot behouden en behoeden van leven buiten mij en bij het behouden en behoeden van het leven in mij, tegelijkertijd het hoogste te volbrengen. Egoïsme en altruïsme moeten zich in gemeenschappelijken dienst aan het oneindige zijn verbinden.

In het op zich zelf staande geval komt het ondanks deze principieele harmonie, natuurlijk dikwijls genoeg tot sterke spanningen. „Op duizenderlei wijze is mijn bestaan met dat van anderen in conflict. De noodwendigheid om leven te vernietigen en te benadeelen, is mij opgelegd. Als ik op een eenzaam pad wandel, brengt mijn voet vernieling en leed over de kleine levende wezentjes, die er op rondloopen. Om mijn bestaan te handhaven, moet ik mij verweren tegen de bestaansvormen, die het nadeel berokkenen. Ik word tot achtervolger van het muisje, dat in mijn woning huist, tot moordenaar van het insekt, dat er in wil nestelen, tot massa-verdelger van bacteriën, die mijn leven in gevaar kunnen brengen. Mijn voedsel verkrijg ik door het vernielen van planten en dieren. Mijn geluk wordt opgebouwd uit benadeeling van medemenschen.

Hoe houdt de ethiek zich staande in de gruwelijke noodzakelijkheid, waaraan ik door de innerlijke tweeledigheid van den wil tot leven, onderworpen ben?

De gewone ethiek zoekt compromissen. Zij wil vastleggen hoeveel ik van mijn bestaan en van mijn geluk moet afstaan en hoeveel ik ten koste van het bestaan en het geluk van ander leven ervan behouden mag. Door dit te bepalen schept

zij een relatieve, een aanpassings-ethiek ....

De ethiek van den eerbied voor het leven erkent geen relatieve ethiek. Als goed geldt voor haar alleen instandhouden en beschermen van leven .... Steeds van nieuws af aan en op steeds meer oorspronkelijke wijze bepaalt de absolute ethiek van den eerbied voor het leven, in den mensch, diens verhouding tot de werkelijkheid. Zij lost de conflicten niet voor hem op, doch dwingt hem in ieder afzonderlijk geval zelf te beslissen, in hoeverre hij ethisch kan blijven en in hoeverre hij zich onderwerpen moet aan de noodzakelijkheid om leven te vernietigen en te benadeelen en daardoor schuld op zich te laden. Niet door regels te ontvangen voor schikkingen tusschen „ethiek" en „noodzaak" komt de mensch vooruit in de ethiek, maar daardoor, dat hij de stem van het ethische steeds luider hoort, dat hij steeds meer vervuld wordt van het sterke verlangen om leven te behouden en te behoeden, en dat hij steeds hardnekkiger wordt in zijn verzet tegen de noodzakelijkheid van het vernielen of benadeelen van leven.

In de ethische conflicten kan de mensch alleen subjectieve beslissingen nemen. Niemand kan voor hem vaststellen, waar iedere keer de uiterste grens ligt van de mogelijkheid om te volharden in het behouden en behoeden van leven. Hij alleen heeft dit te beoordeelen, terwijl hij zich daarbij laat leiden door een zoo sterk mogelijk besef van verantwoordelijkheid tegenover het andere leven.

Wij mogen nooit afgestompt worden. In de waarheid zijn wij, indien wij de conflicten steeds dieper beleven. Het goede geweten is een uitvinding van den duivel". (C. en E. 249.)

„Wat zegt de eerbied voor het leven over de verhouding van den mensch tot het andere geschapene?

Overal waar ik nadeel toebreng aan leven, moet het mij duidelijk zijn of het noodzakelijk is. Ik mag niet verder gaan dan het onvermijdelijke, ook niet in het schijnbaar onbeduidende. De landman, die in zijn weide duizend bloemen als voedsel voor zijn koeien heeft neergemaaid, moet er zich voor wachten om op den terugweg in geesteloos tijdverdrijf, aan den kant van den straatweg, een bloem af te slaan, want daar-

door vergrijpt hij zich aan het leven, zonder dat de dwang der noodzakelijkheid het gebiedt".

„Doordat het dier als proefdier in zijn lijden zooveel waardevols aan den mensch heeft verschaft, is er een nieuwe, geheel eenige solidariteitsverhouding ontstaan tusschen hem en ons. Een drang om alle schepselen alle goeds dat maar mogelijk is, aan te doen, komt daaruit voort voor ieder van ons ..... Overal waar een dier gedwongen wordt om den mensch te dienen, moet elk onzer begaan zijn met het lijden dat daaruit voortvloeit voor het dier. Niemand van ons mag leed, waarvoor de verantwoordelijkheid niet te dragen is, laten overkomen, voor zoover hij het maar eenigszins verhinderen kan .... Niemand make zich de last zijner verantwoordelijkheid licht".

„Ook wat betreft onze verhouding tot de menschen, plaatst de ethiek van den eerbied voor het leven ons voor een ontstellend onbegrensde verantwoordelijkheid.

Wederom is er geen voorschrift omtrent den omvang van het geoorloofde zelfbehoud .... Naarmate de verantwoordelijkheid, die ik in mij gevoel, moet ik beslissen wat ik van mijn leven, mijn bezit, mijn recht, mijn geluk, mijn tijd en mijn rust zal afstaan, en wat ik er van behouden mag.

De een dient de gemeenschap door een zaak te drijven, waarin zoo-en-zooveel bedienden hun levensonderhoud vinden, de ander, door zijn bezit weg te geven, om menschen te helpen. Tusschen deze beide uiterste soorten van dienen in, kome ieder tot zijn eigen keus overeenkomstig het besef van verantwoordelijkheid, zooals zijn levensomstandigheden dat in hem vormden. Niemand oordeele over den ander. Op dit eene alleen komt het aan: dat ieder hetgeen hij bezit gebruikt om ermee te werken".

„Ook laat de ethiek van den eerbied voor het leven mijn recht niet aan mij toebehooren. Zij staat mij niet toe, dat ik er genoegen mee neem, dat ik als meer bekwame, met geoorloofde middelen, ten koste van den minder bekwame vooruit kom. Wat de wet en het oordeel der menschen mij toestaan, maakt zij mij tot een probleem. Zij gebiedt mij aan anderen te denken en zij laat mij overwegen of ik mij zelf het inner-

lijke recht mag toekennen, alle vruchten te plukken, die mijn hand bereiken kan".

„Ook gunt de ethiek van den eerbied voor het leven mij mijn geluk niet. Op de oogenblikken, dat ik mij waarlijk zou kunnen verheugen, wekt zij in mij gedachten aan ellende, die ik zag of vermoed .... Een sombere leer fluistert de ware ethiek mij in. Gij zijt gelukkig, zegt zij. Daarom zijt gij geroepen om veel af te staan. Wat gij aan gezondheid, aan gaven, aan werkkracht, aan succes, aan heerlijke jeugd, aan harmonische huiselijke verhoudingen, meer ontvangen hebt dan anderen, moogt gij niet als vanzelfsprekend aanvaarden. Gij moet daarvoor een prijs betalen. Een meer dan gewone toewijding van leven aan leven moet gij volbrengen".

„Een onverbiddelijke schuldeischer is de eerbied voor het leven! Vindt hij bij een mensch niets anders om als „pand" te nemen dan een beetje vrije tijd en wat rust, dan legt hij daarop beslag .... Hij eischt dat wij allen op de een of andere wijze en eenigermate voor menschen mensch zullen zijn. Van degenen, die in hun beroep geen gelegenheid hebben om zich den menschen een mensch te betoonen en die overigens niets hebben om af te staan, vergt hij, dat zij iets van hun vrijen tijd en hun rust zullen offeren, ook als die karig toegemeten zijn. Schept u een nevenberoep, zegt hij tot hen, een eenvoudig, wellicht een verborgen nevenberoep. Doet uw oogen open en zoekt, waar een mensch of een aan menschen gewijd werk een weinig tijd, een beetje vriendelijkheid, een beetje deelneming, een beetje gezelschap, een beetje arbeidskracht van een medemensch noodig heeft .... Zoekt, of gij niet een gelegenheid vindt voor de ontplooïing van uw menschzijn!"

„De ethiek van den eerbied voor het leven dwingt allen, in welke levensomstandigheden zij zich ook bevinden, om steeds weer medegevoelend te staan tegenover alle levenslot en alle levensgebeuren, dat zich om hen afspeelt en om zich als mensch te geven aan den mensch, die de hulp van een medemensch behoeft .... Op duizenderlei wijze heeft de bestemming van den mensch zich te vervullen, opdat het goede zich verwerkelijke. Wat iemand als offer te brengen heeft, is

het geheim van hem alleen. Samen moeten wij allen weten, dat ons levensbestaan eerst dan zijn wezenlijke waarde verkrijgt, als wij in onszelf iets beleven van de waarheid van het woord: „Wie zijn leven verliest, die zal het behouden". (C. en E. 249—255.)

DE ETHIEK VAN DEN EERBIED VOOR HET LEVEN EN DE CULTUUR

Wat verricht de ethiek van den eerbied voor het leven voor de vernieuwing onzer cultuur?

De pessimistische stemming, die in de meest verschillende vormen en graden onder ons leeft, brengt in het heden ook bij menschen, in wie het ethische willen alleszins levend is, een passieve houding tegenover de nooden der huidige cultuur teweeg. Een overvloed van kracht, welke onder andere omstandigheden cultuurscheppend werkzaam zou zijn, gaat op deze wijze voor de menschheid verloren.

De eerbied voor het leven maakt deze stemming ten eenenmale onmogelijk. Hij dwingt den mensch „alle leven rondom hem belangstellend gade te slaan en zich er voor verantwoordelijk te gevoelen". Hij laat hem nooit tot rust komen en nooit wegzinken in gemakzuchtige en trage onverschilligheid, maar zet hem telkens weer aan om tot een klare verhouding met de werkelijkheid te komen en om op de eene of andere wijze actief deel te nemen aan de worsteling voor de vernieuwing der in verval verkeerende cultuur.

De eerbied voor het leven bewerkt, gelijk met den wil tot cultuur, ook voortdurend een zuiverder en hoogere voorstelling van het doel der cultuur. Hij brengt als vanzelfsprekend het besef mede, dat wij geroepen zijn om alle stoffelijk en geestelijk leven tot zijn hoogste waarde te brengen. Dank zij dit aangeboren inzicht stelt hij den mensch, die van hem vervuld is, in staat zich te verheffen tot „afgeronde, gelouterde en doelbewust op de werkelijkheid gerichte idealen". Zoo blijft

hij er voor behoed, stelselloos en doelloos te streven naar cultuur en zijn kracht te verbruiken zonder iets werkelijk waardevols te scheppen.

Hij blijft echter ook bewaard voor het droevige lot, waarin tegenwoordig zooveel degelijk willen te niet gaat, n.l. dat men tegelijk met het verlies der optimistische wereldbeschouwing, de voor het worstelen om cultuur noodige vreugde en innerlijke energie verliest. De ethiek van den eerbied voor het leven heeft het niet noodig te steunen op de een of andere wereldbeschouwing. Om den moed en de energie te behouden, behoeft zij niet op listige wijze te komen tot en zich krampachtig vast te klampen aan een doelbewuste wereldontwikkeling. Zij kan zònder deze bestaan. Het is geen volstrekte vereischte, te weten, dat de cultureele ontwikkeling waarnaar de menschheid streeft, een dragenden ondergrond heeft in een gelijk gerichte evolutie der wereld. „Zoozeer draagt zij haar waarde in zichzelf, dat zelfs de zekerheid van een binnen afzienbaren tijd aanbrekend einde der menschheid, ons niet zou belemmeren in het streven naar cultuur". „Als ontwikkeling, waarin de hoogste ervaring van den wil tot leven aan den dag treedt, heeft de cultuur een wereldbeteekenis, zonder een wereldverklaring noodig te hebben". (C. en E. 264.)

Zooals de ethiek van den eerbied voor het leven in den enkeling principieel de mogelijkheid schept om krachtdadig en doelbewust in te grijpen in het streven naar cultuurvernieuwing, zoo schept zij ook de mogelijkheid tot het welslagen van dezen arbeid.

Zij geleidt den vooruitgang van het weten en het kunnen, waarop ons geslacht terecht en ten onrechte zoo trotsch is, op gezonde en vruchtbare banen. Voorshands bewerkt deze vooruitgang weinig heilzaams voor ons. Wel vergroot hij onze macht over de krachten der natuur en daardoor ook onze vrijheid tegenover haar. Wel maakt hij ons leven beweeglijker en rijker. Doch tegelijkertijd maakt hij ook den band tusschen natuur en mensch los en schept hij levensbehoeften, die allerlei gevaar in zich bergen. Met dezen vooruitgang hangt samen de ontwikkeling van onzen tijd tot de „eeuw

der machine", die een zoo belangrijk deel der bevolking tot mechanischen arbeid veroordeelt, het losmaakt van eigen haard en huis, het zijn vrijheid beneemt en een in de hoogste mate cultuurbelemmerende mentaliteit veroorzaakt. „Wij verkeeren allen meer of minder in gevaar, „menschen-dingen" in plaats van persoonlijkheden te worden".

„Om opgewassen te zijn tegen den toestand, zooals die ontstaan is door de gevolgen, zoowel van de voordeelige als van de nadeelige resultaten van het weten en het kunnen, moeten wij denken aan het mensch-ideaal en met de omstandigheden worstelen, opdat deze de ontwikkeling van den mensch naar dat doel zoo weinig mogelijk belemmeren en zooveel mogelijk bevorderen ... Eerst wanneer het vurig verlangen om weder waarlijk mensch te worden, in den modernen mensch ontbrandt, kan hij weer een uitweg vinden uit de dwaalwegen waarop hij, verblind door den hoogmoed van zijn kennis en den trots van zijn kunnen, thans vertoeft. Alleen dan ook is hij in staat aan den druk van die levensomstandigheden, welke zijn mensch-zijn bedreigen, weerstand te bieden .... Hebben wij als doel der cultuur aanvaard, dat ieder mensch in een zooveel mogelijk menschwaardig bestaan tot waarachtig mensch-zijn moet komen, dan kan de critiek-looze overschatting van het uiterlijke der cultuur zich onder ons niet langer handhaven. De geestelooze cultuur-hoogmoed verliest zijn macht over ons. Wij wagen het de waarheid onder de oogen te zien, dat met de vorderingen van weten en kunnen de cultuur niet makkelijker doch moeilijker is geworden .... Wij weten dat wij allen met de omstandigheden moeten vechten voor ons mensch-zijn en dat wij er zorg voor moeten dragen den bijna hopeloozen strijd, dien velen voor hun mensch-zijn voeren, weder hoopvol te maken. Als geestelijke hulp in dezen strijd, bejegen wij hen met de gezindheid, dat nooit een mensch als „menschending" aan de omstandigheden ten offer mag worden gebracht .... De eerbied voor het leven schept een gezindheid, waarbij in de gedachten der anderen aan iederen mensch de menschenwaarde en de menschenwaardigheid geschonken wordt, die de levensomstandigheden hem willen onthouden. Daarmee heeft de strijd het bitterste verloren.

De mensch hoeft zich nu alleen nog maar tegen de omstandigheden, maar niet tegelijk ook tegen de menschen staande te houden". (C. en E. 268).

Het ideaal van het ware menschzijn, dat tegelijk begrepen is in den eerbied voor het leven, benaderen wij echter slechts in zooverre, als wij ons inspannen tot krachtige ontwikkeling van ons geestelijk leven. De overschatting der beteekenis van de materieele factoren der cultuur, waarvan wij sinds lang getuige zijn, is een van de meest wezenlijke oorzaken van het verval der cultuur. Waar wij ook in het verleden echte cultuur zagen afsterven, slaan wij hetzelfde verschijnsel gade: de belangstelling keert zich eenzijdig naar de stoffelijke zijde van het bestaan en naar de zorg daarvoor, de geestelijke zijde wordt meer of minder genegeerd. Vernieuwing der cultuur en ommekeer tot vergeestelijking zijn onlosmakelijk verbonden. Zoolang de wil tot dit laatste niet in ons heerscht, zijn wij voor de cultuur verloren. „Komt het echter zoover, dat de gedachten van den eerbied voor het leven onder ons werkzaam zijn, dan is daarin een denken gegeven, dat zich op allen richt en dan is daarmee een geestelijke gezindheid wakker geworden, die zich in allen wil doen gelden. Ook zij, die in den zwaarsten strijd om hun mensch-zijn gewikkeld zijn, worden dan tot zelfbezinning en innerlijkheid gevoerd en zij ontvangen krachten, die zij voorheen niet bezaten". (C. en E. 268.)

Daarom dwalen wij echter niet af naar een geestelijke levensopvatting, die nu op haar beurt de fout der materialistische denkwijze maakt en de enorme beteekenis van den stoffelijken vooruitgang ontkent. „Met elkander wetend, dat de instandhouding der cultuur vóór alles afhankelijk is van het ontspringen van de bronnen van het geestelijke leven in ons, grijpen wij niettemin de maatschappelijke en sociale problemen met ijver aan. Zoo hoog mogelijke materieele cultuur voor zoovelen als maar mogelijk is, is ons een eisch der cultuur.

Het inzicht, dat wij oogenschijnlijk zoo weinig macht hebben over de maatschappelijke omstandigheden, ontmoedigt ons niet. Wij weten, dat dit voor een belangrijk deel hiervan afhankelijk is, dat tot nu toe feiten tegen feiten en hartstochten

tegen hartstochten streden .... Veel meer bereiken wij, indien wij er toe besluiten, de problemen te willen oplossen door gezindheid .... Er rest ons slechts de radicale ommekeer, de oplossing der problemen op doelmatige wijze, door een op het doel gericht begrijpen en vertrouwen, te probeeren. Alleen de eerbied voor het leven is in staat de hiervoor noodzakelijke gezindheid te scheppen .... Alleen uit den eerbied voor het leven zijn de maatstaven te verkrijgen voor de maatschappelijke gerechtigheid, waarover wij het met elkander eens moeten worden." (C. en E. 269).

Tenslotte openbaart de ethiek van den eerbied voor het leven zich als cultuurscheppende macht, doordat zij het proces der gemeenschapsvorming ten zeerste bevordert. Als belangrijkste gemeenschapsvormen gelden voor Albert Schweitzer de kerk en de staat.

Zal de kerk haar dubbele taak van geestelijke verdieping en van versterking van het gemeenschapsgevoel der volkeren vervullen, „dan moet zij de menschen vereenigen in elementaire, denkende, ethische religieusiteit .... Hoever zij verwijderd was, van dat wat zij zijn moest, heeft haar totaal te kort schieten in den oorlog bewezen. Al te zeer historische en georganiseerde en te weinig rechtstreeksch religieuse gemeenschap zijnde, bezweek zij voor den tijdgeest.

De gezindheid van den eerbied voor het leven vermag aan de omvorming der kerk tot het ideaal der religieuse gemeenschap mede te werken, omdat zij zelve diep religieus is. In alle historisch gefundeerd geloof zoekt zij de ethische mystiek van het één-zijn met den oneindigen wil, welke zich in ons openbaart als liefdewil, als het elementaire en wezenlijke der vroomheid, tot haar recht te doen komen. Doordat zij het meest levende en het meest algemeene der vroomheid in het middelpunt stelt, leidt zij de verschillende religieuse gemeenschappen uit de engheid van haar historisch verleden uit en baant zij den weg voor onderling begrijpen en harmonie". (C. en E. 273).

„In den modernen staat levend en ons denken gericht op het ideaal van den cultuurstaat, maken wij allereerst een eind aan de illusies, die eerstgenoemde over zichzelf koestert. Alleen

daardoor, dat de groote meerderheid ten opzichte van hem een critische houding aanneemt, kan hij weder tot bezinning komen over zichzelf. Zal het ooit beter kunnen worden, dan moet eerst de overtuiging, dat de toestand der huidige samenleving onhoudbaar is, gemeengoed worden. Tegelijk echter moet door het nadenken over den cultuurstaat het inzicht algemeen aanvaard worden, dat alle uitwendige maatregelen tot verheffing en saneering van den modernen staat, al mogen zij op zich zelf nog zoo doelmatig zijn, slechts een geheel onvolkomen uitwerking hebben, als niet zijn geest een andere wordt. Zoo trachten wij, zoover de kracht van onze gedachten reikt, den modernen staat te doordringen van de geestelijke en zedelijke gezindheid van den cultuurstaat, zooals deze volgens de gedachte van den eerbied voor het leven zijn moet. Wij verlangen van hem dat hij geestelijker en ethischer zal worden, dan zulks ooit van een staat gevergd is.

Alleen doordat een nieuwe gezindheid in den staat gaat heerschen, kan inwendige vrede zijn deel worden; alleen doordat een nieuwe gezindheid tusschen de staten ontstaat, komen zij tot overeenstemming en houden zij op elkander in 't verderf te storten; alleen doordat de moderne staten de overzeesche wereld met een andere gezindheid bejegenen, kunnen zij ophouden zich daar met schuld te beladen". (C. en E. 275—276).

SCHULD

Wij staan in het teeken van het individualisme en daardoor ook in dat van het meer verfijnde en het groffer egoïsme. Wij mogen ons niet laten verblinden door de in het heden talrijke en veelsoortige verschijnselen, die getuigen van de macht van het gemeenschapsgevoel en het altruïsme. Weliswaar komen deze, althans voor 't grootste gedeelte, voort uit een echt, zuiver gevoel. Maar dikwijls moeten zij ook beschouwd worden als pogingen, om den geest tegen te werken, die den enkeling los maakt van de gemeenschap en die hem aanzet tot geheel zelfzuchtig denken en handelen. Hoe machtig deze geest onder ons is, moet ieder gevoelen, als hij een blik slaat op vroegere tijden. Maar wij bespeuren zijn macht immers allen meer of minder aan ons zelf of aan het gedrag der menschen in onze naaste omgeving. Alle gemeenschapsvormen toch zijn aanmerkelijk losser dan voorheen. Hoe spoedig komt er oneenigheid tusschen jong en oud. Hoe licht worden huwelijken ontbonden. Hoe gaan dikwijls koel, als vreemden, menschen aan elkander voorbij, die wellicht sedert maanden of zelfs sinds jaren vlak naast elkaar wonen of in elkaars onmiddellijke nabijheid werken. Hoeveel zeldzamer is tegenwoordig intieme, hulpvaardige nabuurschap, dan slechts een paar tientallen jaren geleden. Er gebeurt ongetwijfeld zeer veel op 't gebied van maatschappelijk hulpbetoon, doch het persoonlijke, hartelijke medegevoelen met het leven van den ander, is dikwijls zeer gering. De enkeling voelt sterker het „eigene" van zijn individueel bestaan. Hij gevoelt dieper wat

hem van anderen scheidt. Hij waakt er angstvallig voor, dat datgene, wat het meest persoonlijke van hem is, geen schade ondervindt van de betrekking, waarin hij tot anderen staat. Verschillen van meening, denkwijze, geloofsopvatting en gevoelens, leiden sneller tot het zich afwenden van anderen. Licht acht de enkeling zijn zuiver persoonlijk lot van veel meer belang dan dat der gemeenschap. De wil om ten bate van zich zelf te leven, het meest eigene van zijn wezen te bewaren en te ontplooien, zijn persoonlijken zin door te drijven, is tegenwoordig een factor van groot gewicht. Hij is alom werkzaam en schept ongetwijfeld nieuwe waarden, evenzoo zeker echter ook groote moeilijkheden en groot onrecht.

Wij hebben tenslotte in dit heele verschijnsel eenvoudig een normale ontwikkeling, een gevolg van den wil tot leven te zien, dat zich bij ieder volk en iedere volksgroep, op een bepaalden ontwikkelingstrap vertoont. Zoover ons het meer wezenlijke van de cultuurgeschiedenis van het verleden bekend is, zien we overal, meer of minder duidelijk, hoe de enkeling langzaam los wordt van het geheel, een allengs naar voren treden en op den voorgrond stellen van het individueele gevoelen en streven, ten koste van het collectieve. En zonder twijfel heeft deze gang van zaken haar zedelijk recht. In het verleden is het persoonlijke, individueele leven van den enkeling, de individueele ontwikkeling, zeer vaak op den achtergrond geschoven door het leven van het geheel en door de eischen, die de gemeenschap aan den enkeling stelde. Alleen de sterkste persoonlijkheden konden zich tegenover de gemeenschap handhaven en in strijd met haar hun eigen wezen verwerkelijken. Voor de groote massa was het zich-zelf-zijn, het worden der persoonlijkheid, ook op de meest bescheiden wijze, veelal onmogelijk. Daarin lag een groot onrecht, niet alleen tegenover den wil van den enkeling, maar ook tegenover den wil tot leven in 't algemeen. Want blijkbaar doelt deze er overal op, niet maar gewoon „dozijn-menschen" te scheppen, maar wezens met een eigen persoonlijk stempel, met een individueel karakter. Met ieder mensch toch wordt iets bijzonders geboren, dat zeker nooit precies zoo bestond en nooit zoo weer zijn zal. Dit bijzondere is echter

zeker niet ontstaan om zoo snel mogelijk weer geheel verloren te gaan. Evengoed als dat wat leeft recht heeft om te leven, heeft het er ook aanspraak op om te leven als het eigene, zooals het geschapen is. In zooverre beduidt de ommekeer naar het individualisme, ten koste van de verbondenheid aan het geheel, een geestelijke beweging welker recht niet kan worden bestreden.

Doch bij het streven om het eigene van zijn wezen te handhaven en te doen gelden, ziet de moderne mensch licht over 't hoofd, dat ook het meest persoonlijke van zijn leven in den diepsten zin afhankelijk is van den steun, dien het leven rondom hem hem verleent. Hij vergeet, dat hij zelf, met alles wat hij bezit aan innerlijk leven en geestelijke waarden, slechts worden en groeien kon in de innigste betrekking met ander leven en dat hij daaraan zeer veel verschuldigd is. Zoo laat hij op zijn beurt aan het geheel dikwijls even weinig recht wedervaren, als vroeger op een lageren ontwikkelingstrap het geheel den enkeling deed. Ware hij zich bewust van de schuld en de afhankelijkheid, die zoo ten volle zijn verhouding tot het geheel beheerschen, dan moest hij er geheel anders tegenover staan dan de moderne mensch in den regel doet. Dan zou hij niet zoo kunnen pochen op de rechten der persoonlijkheid, niet zoo licht een gemeenschap los laten, waarvan hij zoo oneindig veel ontvangen heeft voor zijn eigen vorming, niet zoo koel en onverschillig voorbijgaan aan anderen, die hem wellicht evenzeer noodig hebben, als hij zelf eens andere menschen noodig had. Het zou hem dan zwaarder vallen om als het meest vanzelfsprekende en met het rustigste geweten de aanspraken, welke familie, huwelijk, nabuurschap, samenleving, op hem doen gelden, af te wijzen. Hij zou de aansporing om voor anderen het een of andere stoffelijke of geestelijke offer te brengen, niet eenvoudig kunnen afwijzen met de spottende vraag: Waarom zou ik een offer brengen? En hij zou zijn offer, ingeval hij daartoe toch besluit, niet kunnen volbrengen in het „verheffende" bewustzijn, de grens zijner verplichtingen ver te overschrijden. Hij zou zich veeleer ervan bewust zijn, daarmee slechts een deel

aan het geheel terug te geven, van wat hij er jarenlang op allerlei wijze van ontvangen heeft.

Het besef van het feit, dat wij aan het leven rondom ons in de hoogste mate dank verschuldigd zijn voor een rijkdom van allerlei hulp en steun, heeft tot taak om het zedelijk gevoel in het heden te verhelderen en de naïeve, zelfzuchtige houding ten opzichte van het geheel, tegen te gaan. Albert Schweitzer heeft niet het minst zich daardoor een verdienste verworven, dat hij dit feit in zijn werken zoo dikwijls tot uitdrukking brengt. In zijn autobiografie bekent hij: „Zie ik op mijn jeugd terug, dan word ik geroerd door de gedachte, aan hoevele menschen ik dank verschuldigd ben voor dat, wat zij mij gaven en wat zij voor mij waren .... Menschen, met wie ik nooit een woord gewisseld heb, ja ook, over wie ik alleen maar hoorde vertellen, hebben een bepaalden invloed op mij uitgeoefend. Zij zijn in mijn leven binnengetreden en krachten in mij geworden. Zelfs vele dingen, die ik anders niet zoo duidelijk gevoeld en niet zoo vastbesloten gedaan zou hebben, gevoel ik en doe ik zoo, omdat ik daartoe door die menschen gedrongen word. Daarom komt het mij immer voor, dat wij allen geestelijk leven van dat wat menschen ons in beteekenisvolle uren van ons leven, geschonken hebben .... Veel wat ons deel geworden is aan zachtmoedigheid, vriendelijkheid, vergevensgezindheid, waarachtigheid, trouw, berusting in leed, danken wij aan menschen, aan wie wij dat eens bij een groote of kleine gebeurtenis, ondervonden hebben. Een levend geworden gedachte sloeg als een vonk in ons over en ontstak .... Menigmaal ook wil ons licht uitgaan en wordt het weer aangewakkerd door iets wat wij aan een medemensch ervaren". (Uit mijn jeugd". 55).

In „Cultuur en ethiek" echter wijst hij op onze schuld ook tegenover de dierenwereld: „Juist daardoor, wijl het dier als proefdier (bij vivisectie, bacillen-onderzoek enz.) in zijn lijden zooveel waardevols voor den lijdenden mensch aan 't licht heeft gebracht, is er een nieuwe, geheel eenige solidariteitsverhouding tusschen hem en ons ontstaan. Een drang om aan alle schepselen zooveel mogelijk goed te doen, is daarvan voor ieder onzer het gevolg. Wanneer ik een insect dat in

nood verkeert, red, doe ik niets anders, dan pogen om iets af te lossen van de steeds zich vernieuwende schuld van de menschen tegenover de andere levende wezens". (bladz. 250).

Doch Schweitzer geeft aan het begrip van onze schuld tegenover het leven rondom ons, nog een uitbreiding en een verdieping, die ons op het eerste gezicht bevreemden kan. Laten wij echter het diepste gevoel in ons wakker worden, dan kunnen wij haar niet meer afwijzen. Zij berust op een ervaring van Schweitzer in zijn jeugdjaren: „Zoo werd de vraag naar het recht op geluk het tweede groote gebeuren in mij .... Steeds klaarder werd het mij, dat ik innerlijk het recht niet heb om mijn gelukkige jeugd, mijn gezondheid en mijn werkkracht als iets vanzelfsprekends te aanvaarden. Vanuit het diepste geluksgevoel groeide allengs in mij het begrijpen van het woord van Jezus, dat wij ons leven niet voor onszelve behouden mogen. Hij, wien veel heerlijks in zijn leven geschonken is, moet overeenkomstig veel daarvoor afstaan. Hij, die zelf voor leed gespaard werd, moet zich geroepen voelen, te helpen om het leed van anderen te verzachten". („Uit mijn jeugd", bl. 49). En in „Cultuur en ethiek" spreekt hij dezelfde gedachten op meer samenvattende wijze uit: „Wat gij aan gezondheid, aan gaven, aan werkkracht, aan succes, aan heerlijke jeugd, aan harmonische huiselijke verhoudingen, meer ontvangen hebt dan anderen, moogt gij niet als vanzelfsprekend aanvaarden. Gij moet daarvoor een prijs betalen". bldz. 253). Een geweldig ver strekkende gedachte! Zij stelt ons de zwaarste eischen. Zij grijpt diep en smartelijk in ons leven in en wil ons dwingen tot een anders gericht denken en gevoelen, en tot een ander handelen, dan wij in 't algemeen gewend zijn. Maar laten wij ons niet allen onbewust door haar beheerschen, wanneer zij aan onze wenschen tegemoet komt?

Verwachten wij, verlangen wij zelfs niet in alle vanzelfsprekendheid, dat anderen, die rijker bedeeld zijn met goederen, gaven van geest en lichaamskracht en minder bezwaard door den strijd om het bestaan, een deel van hun bezit aan ons zullen afstaan en ons ten goede zullen laten komen, wanneer wij daaraan behoefte hebben? Zijn wij waar en

consequent tegenover ons zelf, dan moeten wij deze zoo vèrstrekkende gedachte volledig aanvaarden.

Zij speelt in Albert Schweitzer's leven een beslissende rol. Zijn heerlijk werk in het oerwoud is voortgekomen uit en wordt gedragen door het bewustzijn van een dubbele, groote schuld van het blanke ras tegenover de zwarten. Op aangrijpende wijze getuigt hij van deze schuld in zijn boek: „Aan den zoom van het oerwoud".

Dank zij onze hoogere begaafdheid en dank zij den arbeid, dien het wetenschappelijk onderzoek in tientallen en honderdtallen van jaren, vaak onder de grootste opofferingen en gevaren, verricht heeft, kunnen wij Europeanen tegenwoordig de meeste ziekten krachtig bestrijden of in ieder geval het lijden, dat zij veroorzaken, tot op een klein deel beperken. Zoo worden voor ontelbare moeders hare kinderen, voor huisgezinnen de verzorger, voor gehuwden de man of de vrouw en gelijk daarmee een rijk geluk, de diepste levensinhoud, gered. Wij genieten voorrechten van ontzaglijke waarde, zonder ons daarvan klaar bewust te zijn. Onze vermogens stellen ons tot steeds meer in staat, wij worden weerbaarder in den strijd om het bestaan. Ondragelijke lasten blijven ons bespaard, niet het minst de angst voor ziekte, die ons in de omstandigheden van het moderne leven met al z'n gevaren, eigenlijk nooit zou loslaten, als wij niet tegelijk de beschikking hadden over alle hulpmiddelen in den strijd tegen haar. De zwarten echter staan nog steeds bijna geheel weerloos tegenover een leger van ziekten. Tegenover het vreeselijke lijden hebben zij bijna geen ander wapen dan het stomme, smartelijke dulden. Wat is tot heden van de zijde der blanken gedaan om dezen nood te lenigen? Bijna niets. De weinige koloniale artsen komen tegenover de grootte van de ellende, die zij bestrijden moeten, nauwelijks in aanmerking. Ja, wij hebben niet alleen bijna volledig verzuimd, van den ganschen rijkdom van onze macht tegenover ziekte, iets aan onze minder begaafde zwarte broeders ten goede te laten komen, — wij hebben er veel toe bijgedragen om den last van hun lijden te verzwaren. Enkele van de meest verschrikkelijke geeselen der menschheid zijn door Europeanen en Amerikanen op hun

industrieele rooftochten in Afrika ingevoerd, andere, die er reeds inheemsch, doch op enkele gebieden beperkt, waren, hebben zij naar onbesmette landstreken overgebracht. En om de maat der ellende vol te maken, hebben de blanken sedert eeuwen in Afrika de jenever ingevoerd, aan welker satanische betoovering de kinderlijke, genotzuchtige negers bijna weerloos overgeleverd zijn. Zij sloven zich in harden arbeid af, in dienst en ten voordeele van de Europeanen, het loon echter verteren zij voor een groot deel in jeneverkroegen. De uitwerking op hun organisme is verschrikkelijk. Toen Albert Schweitzer de Ogowe opvoer, ontdekte hij aan den oever herhaaldelijk verlaten en vervallen hutten. „ „Toen ik voor twintig jaren in het land kwam", zegt een koopman naast mij, „waren dit alle bloeiende dorpen". „Waarom zijn ze dat nu niet meer?" vraag ik. Hij trekt de schouders op en zegt zachtjes: „Jenever . . . ." ". En hoe heeft het blanke ras zich aan de negers bezondigd door den slavenhandel! Hij heeft in vereeniging met de jenever machtige stammen nagenoeg geheel te gronde gericht.

Als vergoeding(!) echter, betrekken de blanken uit Afrika de kostelijke houtsoorten, waaruit onze fraaiste meubels vervaardigd worden en een overvloed van levens- en genotmiddelen.

Een dubbele, een drievoudige schuld tegenover de zwarten, drukt op ons: wij hebben hen uitgebuit als arbeidskrachten en ons leven door middel van hen verrijkt; wij hebben hun bestaan oneindig veel smartelijker gemaakt door de ziekten, die wij hun overbrachten; wij hebben bijna niets van de macht tegenover de natuur, die wij, dank zij onze hoogere begaafdheid, verwierven, aan hen ten goede laten komen.

Albert Schweitzer is een der eersten, die ons deze schuld zoo nadrukkelijk voorhoudt. Hij heeft er zich echter niet mee vergenoegd deze aanklacht tegenover de cultuurvolken vast te stellen, doch hij heeft de consequenties van zijn inzicht getrokken. Zijn werk in het oerwoud is voortgekomen uit het bewustzijn van deze geweldige schuld. Het moet niet alleen verstaan worden als een daad van Christelijke naastenliefde, maar als een poging om iets af te lossen van de onmetelijke

schuld, welke op het blanke ras drukt. Albert Schweitzer ging niet tot de zwarten als een menschenvriend, die gaarne weldaden wilde bewijzen, doch als een schuldenaar, die iets wil afwentelen van den last die hem drukt. Onder deze belichting openbaart zich de beteekenis van zijn werk.

De gedachte van schuld, die in 't middelpunt van het gansche levenswerk van Albert Schweitzer staat, kan niet ernstig genoeg opgevat en gewaardeerd worden. Uit haar kan een zedelijke vernieuwing, van de grootste beteekenis voor onze verhouding en onze betrekking tot alle leven rondom ons, voortkomen. Veel naïef, brutaal egoïsme, zooals dat zich in onzen tijd op den voorgrond stelt, moet klein en stil in ons worden, zoodra wij ons openstellen voor de schuldgedachte.

DE CHRISTEN EN DE WERELD

In deze vijf woorden wordt een probleem aangeduid, waarmee het Christendom, van zijn eerste begin af tot in het heden toe, zich heeft bezig gehouden. Niemand, die werkelijk iets van den geest van het Christendom in zich heeft, kan het veronachtzamen. Eigenlijk geldt van ons allen dat wij dit probleem slechts kunnen verwaarloozen ten koste van de waarachtigheid en de waarde van ons persoonlijk leven. Het is geen specifiek Christelijk, doch een algemeen menschelijk probleem.

Het jonge Christendom, dat in de brieven van het Nieuwe Testament aan het woord komt, staat in beginsel afwijzend tegenover de wereld, dat wil zeggen: tegenover de stoffelijke werkelijkheid en de samenleving, zooals deze *zijn* in het bestaan waaraan wij deel hebben. Het is oneindig ver verwijderd van de wereldaanvaarding en het blijde, onbezorgde zich-geven aan de wereld, zooals het verleden deze beleefd had. „De wereld met haar genoegens gaat voorbij .... Hebt niet lief de wereld .... De gansche wereld ligt in het booze". Deze en dergelijke gezegden, zooals ze vooral in de Johanneïsche geschriften voorkomen, zeggen genoeg omtrent de heerschende stemming. Zij komt echter eveneens in de brieven van Paulus tot uitdrukking. De bestaande orde der dingen en het ijdele, het slechte, het ongeoorloofde, het ongoddelijke en het anti-goddelijke, zij worden bijna vereenzelvigd. De Christen van dit tijdperk ziet in de wereld bijna alleen een macht, die hem met de ergste gevaren bedreigt. Daarom

schijnt hem het innerlijk vrij-worden van haar, het zich afwenden van hare gewoonten en gebruiken, een doel, dat hij onvoorwaardelijk moet nastreven. In de wereld blijven en aan haar leven deelnemen, kan de Christen alleen in de zekerheid, dat hij door het geloof in beginsel boven haar uitgeheven is en dat zij binnen korten tijd vernietigd zal worden. In de eerste eeuwen is deze afwerende gezindheid nog toegenomen. Duizenden trokken zich uit de menschelijke samenleving terug in de eenzaamheid, om daar in ascese en met hun innerlijk leven geconcentreerd op het hiernamaals, tot volledige vrijheid van de wereld en tot zekerheid omtrent hun eeuwig heil te komen.

Toen het Christendom verder doordrong in de oude wereld en het tot den rang eener door den staat erkende religie en tenslotte tot staatsgodsdienst verheven werd, trad er natuurlijk in zijn verhouding tot de wereld, een sterke verandering in. Het kon de bestaande orde der dingen niet meer principiëel verwerpen en zich onverschillig of vijandig afwijzend tot haar verhouden. Het gedroeg zich zeer tegemoetkomend tegenover de wereld, in welke het zich ging thuis gevoelen, zulke ver strekkende concessies deed het, dat het zijn oorspronkelijk karakter bijna verloor. Toch bleef het, dank zij het optreden van voortreffelijke Christelijke persoonlijkheden, zich steeds bewust van deze zonde. De kerk trachtte er geen geheim van te maken, dat deze vorm van het Christendom niet de ware is. Den waren Christen erkende zij ook nu in den monnik en de non, die, afstand doende van al het leven der wereld, in het klooster met zijn stilte en zijn strenge regels, den hemel zochten. Des te meer het Christendom der groote massa zich aan de wereld „verkocht", des te hooger steeg de waardeering voor het monnikenwezen.

In beginsel heeft de Roomsch-katholieke kerk dit standpunt tot in het heden toe vastgehouden. Zij dwingt den enkeling niet om uit de wereld te treden. Zij laat het hem vrij, hoe hij als Christen zich tegenover haar wil gedragen. Maar zij laat hem er ook niet over in twijfel, dat hij een minderwaardig Christendom vertegenwoordigt, indien hij een werkzaam aandeel neemt aan het leven der wereld. Het ideaal is voor haar

ook nu nog de monnik, resp. de non en ieder, die uiterlijk en innerlijk breekt met de wereld en zijn gansche denken en doen concentreert op God en het eeuwige leven. Den moed tot een positieve waardeering van den arbeid in de wereld, heeft zij tot op heden, althans in de volle beteekenis, niet gevonden.

Hoe staat het in dit opzicht in Protestantsche kringen? Men zou verwachten, dat de Hervorming, met haar groote, ruime gedachten een totale ommekeer zou hebben te weeg gebracht. Er is ook verandering gekomen. De Protestant ziet het Christelijke ideaal niet belichaamd in monnik of asceet. Hij staat positiever tegenover de wereld. Maar er leeft nog een geest voort in het Protestantisme, die de tendens heeft, echt Christendom daar te zien, waar een meer of minder duidelijke vervreemding van al het leven der wereld aan den dag treedt. Nog steeds kunnen velen den arbeid in de wereld slechts als een noodzakelijk kwaad beschouwen. Tot het juiste standpunt ten opzichte van de wereld is volgens hen diegene gekomen, die zich slechts in zooverre met haar inlaat als strikt noodzakelijk is. Ook hier is afwending van de wereld. Men heeft haar principiëel opgegeven. De Christen heeft eigenlijk in de wereld niets na te streven of te doen. Ook Luther heeft deze gezindheid nooit geheel overwonnen. Vooral in zijn latere jaren heeft zijn mond menig woord gesproken en zijn pen menige gedachte neergeschreven, waarin hij de pessimistische meening voorstaat, dat de wereld „onchristelijk is en blijft".

Tot in de twintigste eeuw openbaart zich in het Christendom de geest, welke in den tijd en binnen de grenzen van zijn ontstaan zoo krachtig was. Als wereldontkennende, wereldontvluchtende verlossingsgodsdienst is het Christendom zijn weg door de wereldgeschiedenis begonnen, en van dit karakter heeft het zich in den loop der eeuwen niet geheel vermogen te ontdoen.

En dat mag het ook niet geheel afleggen. Anders geeft het zichzelf op. Dan is het niet meer werkelijke religie, doch alleen maar religieus gemotiveerde en gekleurde ethiek. Bij alle hoogerstaande godsdiensten en bij iedere vorm van gods-

dienst gaat het niet „ook wel", maar gaat het zeer wezenlijk om het vurig verlangen van den mensch om vrij te worden van de wereld en hare machten en zich dat leven toe te eigenen, dat hij als de vervulling zijner hoogste wenschen vermoedt en zoekt. „Alle diepere religie is mystiek. Door zijn-in-God verlost zijn van de wereld: dit is het sterke verlangen, dat in ons leeft, zoolang wij onszelf niet verdooven in gedachteloosheid". („Het Christendom en de wereldgodsdiensten", bladz. 56).

Doch het Christendom mag niet in vollen omvang wereldontkennend zijn, indien het niet in tegenspraak wil komen met den geest, waaruit het zelf is voortgekomen. Jezus roept ons wel op, evenals Boeddha en de Grieksch-Oostersche verlossingsgodsdiensten, om met alle kracht te streven naar het vrij worden van de wereld. Maar, aldus schrijft Schweitzer in „Het Christendom en de wereldgodsdiensten" (bladz. 16), het gebod dat Jezus geeft is meer omvattend: „Word vrij van de wereld, teneinde in den geest en in de liefde Gods in deze wereld werkzaam te zijn, tot God u in een hoogere, meer volkomen wereld verplaatst!" „Jezus, evenals de profeten en Zarathustra, die in velerlei opzicht aan de profeten verwant is, eischt vrij worden van de wereld en tegelijkertijd handelen in de wereld". In de Oostersch-Grieksche religieusiteit beleven de menschen alleen het verlangen naar het geestelijke, bij Jezus worden zij gegrepen door den liefdewil van God en moeten zij helpen dezen in de wereld te verwerkelijken, zoowel in het kleine als in het groote, door te redden en te vergeven. Reeds in deze onvolkomen wereld blijde werktuigen van Gods liefde te zijn, is hun taak en de eerste schrede naar de zaligheid, die hun in de voleindigde wereld van het Rijk Gods beschoren is".

Jezus kon tegelijk afwijzend staan tegenover deze wereld en toch met God, vertrouwensvol, met overgave aan haar arbeiden, omdat hij leefde in het geloof, dat zij door een machtsdaad Gods binnen kort zou worden omgevormd tot een Rijk van Goedheid. Hij verwachtte van de wereld niets, dat het hopen waard was. Doch hij zag haar in het licht van het Godsrijk. En zoo was hij in staat, zonder zichzelf ontrouw

te worden, zich in werkzame liefde aan haar te wijden, geloovend en hopend, zooals een moeder zich voor haar op 't verkeerde pad geraakten zoon kan opofferen, omdat zij geloovend en hopend, achter alle donker van het heden, de mogelijkheid eener lichte toekomst ziet en daaraan, ondanks alles, vasthoudt.

Als het Christendom zijn wil, wat het zijn moet: de godsdienst, die uit den Christusgeest is voortgekomen en daardoor bepaald wordt, dan moet het tegelijk wereldontkennend en, in dieperen zin, wereldaanvaardend zijn. Het moet vervuld zijn van het heimwee naar het innerlijk vrij zijn van de wereld en tegelijk van den wil, om zich scheppend en lijdend aan deze wereld te geven. Het moet het groote, moeilijke probleem tot oplossing brengen, hoe een mensch tegelijk werkelijk in God en werkelijk in de wereld kan zijn.

Aan het verwarde heden, dat tusschen uitersten heen en weer dwaalt, heeft Albert Schweitzer dit doel weder duidelijk en met beslistheid voorgehouden. Al is er tegenwoordig ook een machtige strooming, die in tegengestelde richting gaat, toch zal de tijd terugkeeren, dat deze opvatting van het Christendom tot haar recht kan komen.

Doch hiertegen rijst een ernstige bedenking. Men zal wellicht zeggen: Wij begrijpen, dat Jezus wereldontkenning en innigste, liefdevolle toewijding aan de wereld op zoo wonderbare wijze heeft kunnen vereenigen. Hij kon dat, omdat hij bezat de hoop op het Rijk Gods. Als deze hoop echter wegvalt? En heeft de geschiedenis niet bewezen dat zij vallen moet?

Albert Schweitzer antwoordt: „De eerste Christenen verwachtten het Godsrijk spoedig als een totale omvorming van de natuurlijke in een volmaakte wereld. Wij zijn bescheidener geworden. Wij breiden dit begrip niet meer uit tot de wereld. Wij beperken het tot de menschheid en verwachten het als het wonder, waarbij de geest Gods alle menschelijke gezindheid aan zich onderwerpt. De generaties vóór ons wilden en konden gelooven, dat dit wonder zich in een gestadige, langzame ontwikkeling zou verwerkelijken. Wij echter, bij al het gruwelijke en zinlooze gebeuren, dat wij beleefd hebben

en nog beleven, voelen ons als door een geweldige golf ver teruggeworpen van den haven van het Godsrijk en wij moeten tegen storm en vloed daarop toeroeien, zonder dat wij de zekerheid hebben vooruit te komen. Zoo leidt God ook ons, evenals de eerste Christenen in de vreeselijke leerschool van het woord „Mijne gedachten zijn niet uwe gedachten". Hij verlangt van ons het moeilijke, dat wij trouw zijn aan het Godsrijk als dezulken, die niet aanschouwen en nochtans gelooven. Wij vermogen dat indien wij door Hem gegrepen zijn" („Het Christendom en de Wereldgodsdiensten", bl. 55).

Dat dit voor menschen mogelijk is, ofschoon het bijna boven menschelijke kracht uit schijnt te gaan, heeft Albert Schweitzer bewezen van het uur af, toen hij de eerste schrede deed tot de verwerkelijking van het oerwoud-hospitaal, tot aan den huidigen dag toe. Hij en zijn trouwe medewerkers moesten duizendmaal werken als dezulken, die niet aanschouwen en toch gelooven. Mochten zeer velen aan hem beleven, waarvan hij bij het terugzien op zijn jeugd dankbaar getuigt: „Een levend geworden gedachte sloeg als een vonk in ons over en deed ontbranden".

JEZUS EN WIJ

Kunnen wij nog Christenen zijn? Rudolf Eucken heeft deze oude vraag onlangs weer gesteld en haar in een geestig, doch helaas weinig uitkomst brengend boek, behandeld. Zeker moeten wij haar overdenken. Het Jezus-onderzoek der laatste tientallen van jaren heeft deze vraag vanuit de diepte, waar zij onopgemerkt kon blijven, onverbiddelijk en duidelijk op den voorgrond geplaatst.

Christendom is altijd in een of anderen zin „jongere"-van-Jezus zijn, hetzij dit begrip in ruimeren of engeren zin wordt opgevat. De Christen kent aan Jezus steeds op de een of andere wijze autoriteit toe. Anders zou de waardeering voor zijn persoon inhoudloos geworden zijn. Het is een verblijdend iets, dat dit tegenwoordig weer sterker gevoeld wordt. Misschien zal hieruit in de toekomst een scheiding tusschen de geesten voortkomen, die wij ter wille van den ernst dezer dingen, van ganscher harte zouden kunnen begroeten.

Doch hoe staat het met de „autoriteit" van Jezus in het moderne Christendom? Is zij daadwerkelijk nog aanwezig? Kan zij eigenlijk wel gehandhaafd worden? Deze laatste vraag komt met smartelijke noodwendigheid naar voren uit een beschrijving van Jezus, zooals Albert Schweitzer die geeft in zijn „Geschiedenis van het onderzoek naar het leven van Jezus". Aanvaarden wij zijn Jezus-beeld, dan kunnen wij die vraag niet meer stilzwijgend voorbijgaan. Een Jezus, die leeft in de vaste verwachting van een spoedigen ondergang der wereld, en wiens denken en doen zeer wezenlijk

door deze hoop bepaald is, kan niet meer in denzelfden zin autoriteit voor ons zijn als de Jezus der kerk dat voor de gemeente was en nog is. Hij is niet meer eenvoudigweg, alomvattende maatstaf. En als zijn autoriteit eerst op een gewichtig punt aan 't wankelen is gebracht, geraakt al het andere in gevaar. Valt uit een muur een groote steen weg, dan wordt zij in haar geheel bedreigd.

Doch indien wij dat beeld niet aanvaarden? Als wij aan de onjuiste verwachting van het nabije wereldeinde, slechts een zeer onbeduidende beteekenis voor het geestesleven van Jezus toekennen en wij ons houden aan de opvatting, zooals die in hoofdtrekken bijna eenstemmig door de verschillende richtingen der kerk wordt gehuldigd? .... Schijnbaar is daarmee veel gewonnen. Feitelijk wordt de moeilijkheid daardoor slechts weggeschoven, niet overwonnen. Wie zonder vooroordeelen en zonder voorbehoud, met den strengen wil, de waarheid te zien, hoe zij zich ook vertoonen zal, de woorden van Jezus op zich laat inwerken, kan aan het conflict niet ontkomen. Als autoriteit in alomvattenden zin heeft het Christendom tot heden alleen daardoor aan Jezus kunnen vasthouden, wijl het zich niet helder bewust is geworden van de sterke verschillen tusschen zijn denken, gevoelen en willen en het onze. Of misschien zeggen wij beter: omdat het zich intusschen al lang en in ruime mate had vrij gemaakt van zijn autoriteit, zonder zulks aan zichzelf en aan de wereld te bekennen. Het beroept zich nog op hem, — zoover zijn opvattingen met die van een modern mensch overeenstemmen of zich daaraan zonder groote moeite laten aanpassen. Het noemt hem nog Heer en Meester, — in werkelijkheid echter eigent het zich hem toe vanuit het eigen standpunt.

Reeds sedert lang heeft het het wereldbeeld van Jezus losgelaten. Het ziet in de aarde niet meer het middelpunt van het heelal, doch een zeer bescheiden hemellichaam, dat met millioenen andere door de oneindige ruimte suist. Het zoekt den hemel niet meer boven de wolken. Het spreekt niet meer van een hel, in den eigenlijken zin van het woord. Het houdt geen rekening meer met een schepping der wereld in de echte, bijbelsche beteekenis, noch met een plotseling katastrofaal

wereldeinde, doch met processen, die millioenen van jaren omvatten. In al deze vragen houdt het Christendom zich zonder aarzeling aan de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek, niet aan de opvattingen van Jezus. Zelfs zijn Godsvoorstelling draagt gansch andere trekken dan die van Jezus, voor zoover wij althans van deze laatste iets zekers kunnen zeggen. Het is in alle graden en vormen van kennen en weten ontzaglijk veel verder gekomen. En als wij toch met Jezus God onzen Vader noemen, dan moeten wij weten dat wij dit in een veel ruimere en vrijere beteekenis doen dan hij. Tusschen de voorstellingswereld van Jezus en die van iederen Christen, die aan de ontwikkeling van onzen tijd ook maar op een bescheiden wijze deel heeft, gaapt een kloof, welke wij in 't algemeen alleen daardoor zoo volkomen kunnen verwaarloozen, omdat wij ons niet de moeite geven er acht op te slaan.

Nog sterker is de spanning echter op het gebied der ethiek. Hoe rustig, hoe vanzelfsprekend gaat het doorsnee-Christendom aan de duidelijkste eischen van Jezus voorbij. „Gij zult den booze niet wederstaan". „Degene die iets van u bidt .... geef hem. En van dengene, die van u leenen wil, ... wend u niet af". „Zoek eerst het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid". „Niet tot zevenmaal, maar tot zeventig maal zevenmaal". „Vergadert u geen schatten op de aarde, waar mot en roest ze verderven". „Indien iemand tot mij komt, en niet minder lief heeft zijn vader en moeder en vrouw en kinderen en broeders en zusters, ja ook zelfs zijn eigen leven, ... die kan mijn discipel niet zijn". Hoevele Christenen zouden er zijn, die ook maar éénmaal ernstig zijn ingegaan op de beteekenis en het goed recht van deze kernwoorden van Jezus? Men houdt ze eenvoudig buiten het geding, of, als men ze ernstig opneemt, heeft men er zoovele uitleggingen bij, giet men zooveel water bij den zwaren, wrangen wijn, tot alles geheel „onschadelijk" is en niet meer verlangd wordt dan dat, wat ieder braaf mensch doet. Alle waarachtig nadenken brengt ons tot het inzicht, dat het doorsnee-Christendom de ethische autoriteit van Jezus in ongehoorde mate besnoeid heeft. Heeft het zelfs nog wel zin en hebben wij

nog wel 't recht van autoriteit te spreken, nu wij met zooveel durf en vrijmoedigheid aan de meest duidelijke eischen voorbijgaan?

Geheel verbijsterend wordt de vraag, als wij de verhouding van Jezus tot het geestelijk leven en streven der menschheid in haar geheel, in 't oog vatten. Jezus veronachtzaamt den staat, — wij aanvaarden hem in grooten ernst en eischen in sommige omstandigheden, ter wille van zijn instandhouding, het hoogste offer van ieder persoonlijk. Jezus veronachtzaamt de wetenschap, — wij zien in echten wetenschappelijken arbeid een van de hoogste en edelste verschijningsvormen van het menschelijk leven. Jezus veronachtzaamt de kunst, — wij eeren den kunstenaar, die met alle inspanning er naar streeft om door middel van woorden, tonen, lijnen en kleuren, zoo zuiver mogelijk uitdrukking te geven aan zijn innerlijk beleven. Jezus en het moderne onderwijs. Jezus en de moderne hygiëne. Jezus en de moderne bescherming van het vaderland. Jezus en de moderne problemen van handel en verkeer. Men denke aan deze en aan een overvloed van andere combinaties. Zij maken een hevig tragischen of komischen indruk, al naar gelang van de stemming, waarin wij ze beschouwen. Wij zien er volstrekt geen bezwaar, geen dwaling in, indien wij tijd en kracht aan al deze vragen wijden. Wij roepen zelfs de hulp van technici en kunstenaars in, om onze Godshuizen geriefelijk en stemmingsvol in te richten.

Kunnen wij nog Christenen zijn? Mogen wij Jezus nog Meester noemen? De vraag is ontzaglijk veel brandender en zakelijker, dan wij ons in 't algemeen bewust zijn. En zij wordt van de eene generatie op de andere steeds meer acuut. Een verschijning als Franciscus van Assisi, deze echte volgeling van Jezus, destijds reeds opzienbarend, zou in onze dagen, geheel den indruk maken van in geestelijken zin een „zwerfblok" te zijn. Tolstoi heeft omtrent de eeuwwisseling de poging van den heiligen Franciscus hernieuwd. Hij beïnvloedde zijn tijdgenooten, maar die invloed was niet duurzaam. En toch heeft hij zeker in letterlijken zin met de boodschap van Jezus ernst gemaakt.

Handhaven wij in vollen omvang en in hun gansche vol-

strektheid de eischen van de Bergrede en andere Evangelieplaatsen, dan zijn de besten onder ons, in de taal van Jezus gesproken, kortweg heidenen, menschen, die het eene, dat noodig is, vergeten ten bate van het vele dat niet noodig is en geen waarde heeft. Van navolging van Jezus te spreken, op de wijze zooals dat meest gebeurt, heeft geen zin en geschiedt ten onrechte. Wie in de ware, zuivere beteekenis daarnaar streefde, zou spoedig den naam krijgen van sterk abnormaal te zijn aangelegd.

De situatie, waarin zich het huidige Christendom ten opzichte van Jezus bevindt, is onhoudbaar. Ieder, die gevoel heeft voor redelijkheid en oprechtheid, moet dit toegeven. Een oplossing, een beslissing is dringend noodig. In welke richting moeten wij deze zoeken?

Het zuiverste middel om de spanning op te heffen ware de volledige, onvoorwaardelijke terugkeer tot de geestelijke en ethische houding van Jezus, zooals een Tolstoi, weliswaar in beperkten zin, dat gedaan heeft. Deze weg wordt ons echter door vele, onoverkomelijke hindernissen versperd. Wij kunnen niet meer op het zelfde standpunt als Petrus en de andere jongeren gaan staan. Wij kunnen ons moderne wereldbeeld, waaraan wij allen min of meer zijn vastgegroeid, niet meer verwisselen met het hunne, dat voor ons naïef is. Wij kunnen niet weer terugkeeren tot opvattingen, waarvan de geschiedenis heeft aangetoond dat zij dwalingen zijn. Evenmin kunnen wij echter de zedelijke eischen van Jezus in vollen omvang overnemen. Het heeft een diepen en goeden zin, dat het Christendom zich van deze in sterke mate heeft losgemaakt, al is het daarin ook veel te ver gegaan. Vele van die geboden konden zoo slechts gegeven worden op grond van de verwachting van het einde der wereld. Zij zijn beheerscht door eschatologische gedachten. Moge Albert Schweitzer misschien te ver gaan als hij de ethiek van Jezus een interims-ethiek noemt, d.w.z. een ethiek, die maar voor een korte spanne tijds, tot aan het begin van het Godsrijk, geldende kracht heeft, — hij heeft met deze meening toch een zeer belangrijke gedachte naar voren gebracht. Wij durven met een rustig geweten te zeggen: had Jezus rekening gehouden met

een blijvend voortbestaan van de heerschende orde der dingen, zooals wij doen moeten, dan zouden zijn zedelijke eischen op vele punten anders hebben geluid. Hij zou het bezit, den staat, het recht en nog vele andere dingen, anders gewaardeerd hebben. Het besef, dat Jezus sterk werd beïnvloed door de gedachte van het naderende wereld-einde, maakt het ons mogelijk, open en eerlijk de schrede te doen, die het doorsnee-Christendom al lang op een heimelijke en meer of min oneerlijke wijze gedaan heeft. Het heeft zich ontheven van de gehoorzaamheid aan duidelijke, niet voor tweeërlei uitleg vatbare geboden van Jezus, zonder zich daaromtrent ten volle te kunnen rechtvaardigen. Wij kunnen zeggen waarom wij het doen en waarom wij het mogen doen.

Door het inzicht, dat Jezus vanuit een gansch ander wereldbeeld heeft gesproken, zijn wij ook eens voor al bevrijd van de verleiding, om het conflict tusschen Jezus en ons daardoor op te lossen, dat wij Jezus kleiner maken en hem zoo dichter tot ons eigen innerlijk beleven brengen. Aan deze verleiding staat het Christendom in alle tijden, maar wel in bijzonder erge mate bij 't eind der 19e en 't begin der 20e eeuw, bloot. Het is een bittere waarheid, wat Albert Schweitzer schrijft in zijn „Geschiedenis van het onderzoek naar het leven van Jezus" (bladz. 633): „Men leze de beschrijvingen van het leven van Jezus, die sinds de zestiger jaren verschenen zijn en men merke op, wat zij van de imperatoren-woorden van onzen Meester gemaakt hebben, hoe zij zijn gebiedende, de „wereld" afwijzende eischen betreffende het persoonlijk leven, hebben verslapt, opdat hij niet tegenover onze cultuuridealen zou staan en met zijn afwijzing van de wereld, niet zou ingaan tegen onze wereldaanvaarding. Vele der meest verheven uitspraken vindt men in een hoek liggen, als een hoop onschadelijk gemaakte springprojectielen. Wij lieten Jezus een andere taal spreken tot onzen tijd, dan zijn mond eenmaal sprak. Daarbij werden wij zelf krachteloos en ontnamen aan onze gedachten de energie, doordat wij deze overdroegen op de geschiedenis en vanuit den voortijd lieten getuigen". Het was onvermijdelijk, dat men op dezen omweg de oplossing zocht voor de spanning tusschen Jezus en den modernen tijd, zoo-

lang men althans den schijn wilde bewaren, dat hij nog altijd in alomvattenden, onbeperkten zin autoriteit voor de kerk was. Is het ons duidelijk, dat hij dit niet meer zijn kan, wijl hij onder invloed stond van een wereldbeschouwing, die essentieel anders is dan de onze, dan is deze uitweg niet meer noodig. Maar dan is deze ook voor altijd voor ons versperd.

De overtuiging, dat ook Jezus tot op zekere hoogte een kind van zijn tijd was, dat ook in zijn denken en in zijn uitspraken het vergankelijke aanwezig is, brengt er ons toe, tot een oplossing te geraken, door te trachten uit zijn Boodschap nauwkeurig alle elementen af te zonderen, die tot het vergankelijke behooren. In de practijk heeft men dezen weg telkens weer bewandeld. Doch ook deze weg blijkt een dwaalweg te zijn. Hij laat te veel speelruimte open voor menschelijke willekeur, menschelijke traagheid en gemakzucht. Hij stelt de verheven figuur van Jezus bloot aan het gevaar verlaagd te worden tot een voorbeeld van benepen braafheid. Hij keert feitelijk de verhouding tusschen Jezus en ons om. De Meester wordt tot leerling en de leerlingen worden zijn meesters. Van den grootschen, stuwenden wil van Jezus is de spits afgebroken. Met zijn in de menschheid werkzame, vernieuwende en scheppende kracht is het gedaan.

Waar ligt de oplossing van het conflict? Wij vinden haar, volgens Albert Schweitzer, indien wij pogen tot een duidelijk inzicht te komen omtrent het wezenlijk kenmerkende van de verschijning van Jezus. (vgl. „Geschiedenis van het onderzoek naar het leven van Jezus", Slotbeschouwing).

„De daad van Jezus bestaat hierin, dat zijn natuurlijke en diepe zedelijkheid de laat-Joodsche eschatologie in zich opneemt en aldus met het voorstellings-materiaal van zijn tijd, uitdrukking geeft aan de hoop op en den wil tot een ethische wereldvolmaking. Alle pogingen om af te zien van deze wereldbeschouwing in haar geheel en de beteekenis van Jezus voor ons te laten bestaan in zijn openbaring van den „Vader-God", het Godskindschap der menschheid enz., moesten daarom noodwendig leiden tot een enge en bijzonder matte opvatting van zijn godsdienst. In werkelijkheid kan hij geen autoriteit zijn voor ons denken en weten, maar alleen voor

onzen wil. Zijn bestemming kan slechts hierin liggen, dat hij als een geweldige geest motieven van willen en hopen, die wij en onze omgeving in ons dragen en laten werken, tot een hoogte en een zuiverheid brengt, welke zij, indien wij alleen op onszelf waren aangewezen en niet onder den invloed van zijn persoonlijkheid stonden, niet zouden bereiken, en dat hij zoo onze wereldbeschouwing, ondanks alle verschil in voorstellingen en denkbeelden, wat het wezen betreft, gelijkvormig maakt aan de zijne en de energieën wakker roept, die in de zijne werkzaam zijn".

„Diegenen, welke zien waar wij heendrijven en die zich niet laten afstompen, maar telkens weer opnieuw in zich gevoelen de vrees en de smart om de toekomst der wereld, zijn bereid den historischen Jezus te begrijpen en te verstaan wat hij te zeggen heeft, ondanks alles wat ons in zijn gedachtenwereld vreemd is. Zij beseffen met hem, wiens inzicht in de verhoudingen van zijn tijd hem een soortgelijke vrees en smart deed doorleven, dat wij ons uit de tegenwoordige toestanden bevrijden, door aan de dingen zooals wij ze zien, weerstand te bieden door een zeer krachtig, op het Godsrijk gericht hopen en willen, door steun, vrijheid en vrede te vinden in het geloof aan de onoverwinlijke macht van den zedelijken geest, door dit geloof en de daarmee overeenkomende werkzame gezindheid om ons heen te verbreiden, in het Godsrijk het hoogste goed te vinden en daarvoor te leven.

Het kenmerkende zijn de geestdrift en de moed der wereldbeschouwing, die voortkomen uit het op het Godsrijk gerichte willen en gelooven en welke door de belemmerende omstandigheden niet verzwakt, doch aangevuurd worden. In godsdienst is zooveel begrijpen van den historischen Jezus, als er hartstochtelijk geloof in het Godsrijk in tot uiting komt.... Wij bezitten slechts in die mate iets van hem, als wij hem ons het Godsrijk laten prediken.

Het gaat er om dat het eene willen het andere begrijpt, waarbij het wezenlijke der wereldbeschouwing onmiddellijk naar voren treedt. Een tot in het kleine afdalende scheiding tusschen het vergankelijke en het blijvende in zijn verschijning en in zijn prediking, is onnoodig. Als vanzelf vertalen wij

zijn uitspraken in de vorm, die zij in het voorstellingsmateriaal van onzen tijd moeten aannemen. Vele, die ons op het eerste gezicht vreemd aandoen, worden in diepen en eeuwigen zin ook voor ons waar, indien men niet tracht afbreuk te doen aan het gezag van den geest, die er uit spreekt....

Ook dat, wat het moderne gevoel gewoonlijk afstoot, stoort niet meer als het opgenomen is in 't onderling begrijpen van wil tot wil. Hij heeft den arbeid, het bezit en nog vele andere dingen, die voor ons tot de ethische goederen behooren, niet als zoodanig kunnen waardeeren, omdat ze voor hem buiten de grenzen van het Godsrijk lagen. Voor ons hebben de verhoudingen zich verschoven, zoodat in het licht is gekomen, wat in de schaduw lag. Deswege stellen wij deze dingen in dienst van het Godsrijk en blijven wij in overeenstemming met hem, omdat wij het Rijk Gods beschouwen als maatstaf voor alle zedelijke waarden".

„Onze verhouding tot Jezus moet tegelijk gegrond zijn op waarachtigheid en op vrijheid. Wij erkennen het goed recht der geschiedenis en maken ons vrij van haar voorstellingsmateriaal. Maar wij buigen ons voor den machtigen wil, die daar achter staat en trachten hem in onzen tijd te dienen, opdat hij in ons willen herboren worde tot nieuw leven en streven en hij arbeide aan onze volmaking en die der wereld. Daarin vinden wij het Een-worden met den oneindigen zedelijken wereldwil en worden wij kinderen van God's Koninkrijk".

„Van deze opvatting van den godsdienst en de persoon van Jezus maakt men zich in den regel af door te zeggen dat zij eenzijdig moralistisch en rationalistisch is. Daarop moet geantwoord worden, dat zij, als ze waarlijk levend en groot is, den ganschen godsdienst omvat. Want alles, wat men werkelijk over „bevrijding" kan zeggen, gaat tenslotte hierop terug, dat wij door wilsgemeenschap met Jezus vrij worden ten opzichte van de wereld en ons zelf, en kracht, vrede en moed vinden om te leven".

„In laatste instantie is onze verhouding tot Jezus van mystieken aard. Geen enkele persoonlijkheid uit het verleden kan door geschiedkundige beschouwing of door overwegingen

omtrent haar gezaghebbende beteekenis, als het ware levend in het heden worden verplaatst. Wij kunnen pas met haar in verbinding treden, indien wij tot elkander worden gebracht door het besef van een gemeenschappelijk willen, als wij onzen wil laten zuiveren, corrigeeren en bezielen door den hare en onszelf in haar terugvinden. In dezen zin is eigenlijk iedere diepere verhouding tusschen menschen van mystieken aard. Onze godsdienst, voor zoover hij specifiek Christelijk is, is dus niet zoozeer Jezusvereering als wel Jezusmystiek".

„De namen, waarmede men Jezus met het laat-Joodsche voorstellingsmateriaal aanduidde als messias, menschenzoon, Godszoon, zijn voor ons tot historische gelijkenissen geworden .... Als een onbekende, namelooze komt hij tot ons, zooals hij aan den oever van het meer toetrad op die mannen, die niet wisten wie hij was. Hij spreekt het zelfde woord: „Volgt mij na!" en hij stelt ons voor de vraagstukken, die hij in onzen tijd moet oplossen. Hij beveelt. En aan hen, die hem gehoorzamen, wijzen en onverstandigen, zal hij zich openbaren in dat, wat zij in zijn gemeenschap mogen ondervinden aan vrede, arbeidskracht, strijden en lijden, en als een onuitsprekelijk geheim zullen zij ervaren, wie hij is ...."

SLOTWOORD

Altijd waren er en altijd zullen er in de menschenwereld leiders en geleiden zijn. Hoe diep deze tegenstelling gegrond is op belangrijke, geestelijke en psychische feiten, bewijst een vergelijking tusschen het heden en vroegere tijden. Het maatschappelijk organisme heeft in de laatste eeuwen geweldige verschuivingen beleefd. De mentaliteit is in sterke mate veranderd. Doch niemand kan ontkennen, dat ook tegenwoordig het heil van de overgroote meerderheid wezenlijk er op berust, dat zij zich aansluit bij sterke leiders en dat bij de groote massa, ondanks alle neiging tot individualisme, een verborgen verlangen naar leiders aanwezig is.

Het is slechts de vraag, waarom het gaat bij de verhouding van leiders tot geleiden.

De Roomsch-Katholieke kerk, om een bekend en belangrijk voorbeeld te kiezen, scheidt de menschen in mondigen en onmondigen, in een kleine schare uitverkorenen, die ingevolge een bijzondere genade in staat zijn, in zelfstandigen geestesarbeid, de waarheid deelachtig te worden en de breede massa, voor wie het is weggelegd om in eerbied en „geloovig" toevertrouwen passief te aanvaarden wat eerstgenoemden hun verkondigen.

De Protestantsche kerk gaat er vanuit, dat bij ieder harer leden de geestelijke kracht aanwezig is om, zij het niet zelfstandig waarheid te vinden, dan toch, de overlevering op haar waarheidsgehalte te onderzoeken en door geestelijke

werkzaamheid tot een eigen standpunt betreffende godsdienstige en zedelijke vragen, te komen.

De taak van den leider bestaat derhalve, naar de opvatting van de Roomsche kerk, hierin, dat hij dengenen, die leiding behoeven, de waarheid voorhoudt in de vorm van een klaargemaakt systeem en dat hij hun daarmee verschaft wat zij noodig hebben voor het leven in de werkelijkheid. Naar de opvatting der Protestantsche kerk is het het werk van den leider, de breede massa innerlijk te doen ontwaken en aan te zetten tot vragen en onderzoeken, om haar daardoor zoo te ontwikkelen, dat zij van hare onmondigheid tot meerdere of mindere mate van mondigheid komt.

Alleen deze opvatting is vereenigbaar met het menschelijk denken van den nieuwen tijd. De moderne staat beschouwt den normaal aangelegden mensch in beginsel als een mondig wezen. Hij staat geloofs- en gewetensvrijheid toe. Hij roept zijn burgers op ter stembus. Hij sluit in beginsel niemand uit van de hoogste ambten. Daarom kan er voor ons slechts sprake zijn van een leiderschap, dat niet rekent met een massa, die tot geestelijke onzelfstandigheid veroordeeld is, maar dat zijn gansche kracht er op zet, om allen aan te sporen tot denken en werken en om persoonlijkheden te vormen, die in de practijk van het leven hun man staan. Het laatste is moeilijker dan het het eerste. Want het stelt eischen, het dwingt ons voortdurend tot geestelijke inspanning, tot het overwegen van allerlei vragen, die van binnen en van buiten zich aan ons opdringen, het duldt niet, dat wij ons tevreden stellen met wat anderen ons eens als waarheid verkondigd hebben of dat wij ons laten leiden door heerschende oordeelen en vooroordeelen, mode-meeningen enz. Het wil dat wij al ons geestelijk bezit voortdurend onderzoeken en steeds naar ons beste vermogen naar zuiverheid en waarheid streven.

Leiders van deze soort heeft het huidige geslacht bitter noodig. Zij zijn geroepen om de ontwikkeling, waar de Europeesche menschheid zich midden in bevindt, verder te voeren, en hare noodlottige, gevaarlijke tendenzen in gezonde en heilzame te veranderen. Onze tijd lijdt er aan, dat zich meer en meer ook daar het persoonlijkheidsbewustzijn wil doen

gelden, waar nauwelijks de meeste elementaire voorwaarden daartoe voorhanden zijn. Wij zijn bekwaam in het critiseeren en vernielen van geestelijke waarden, die het verleden geschapen heeft, maar zeer onbekwaam zijn wij in het scheppen van nieuwe. Men voelt zich geroepen om oude banden te verbreken, maar men geraakt spoedig in bittere verlegenheid, als 't er om gaat, tot het leggen van nieuwe te komen. Men doet al zijn best het meest eigene van zijn persoonlijk zijn te handhaven en op den voorgrond te stellen, doch hoe jammerlijk is het zeer vaak met dat „eigene" gesteld! Hoeveel van het goedkoopste en meest alledaagsche is daar in den regel bijgevoegd!

Weinigen zien de openlijke en de verborgen gebreken van onzen tijd zoo duidelijk als Albert Schweitzer. Weinigen trachten zoo krachtdadig en doelbewust deze uit den weg te ruimen. Weinigen zijn zoo in staat, in ons geslacht dat wakker te roepen, wat alleen helpen kan: diepe bezinning over den zin des levens, eerlijk zelfonderzoek, wat betreft ons geestelijk bezit, 't welk uit de meest verschillende bronnen ons is toegestroomd en ons voortdurend toevloeit, vastberaden streven naar de waarheid, die ons vrij maakt en ons in staat stelt om mede te bouwen aan een nieuwe samenleving.

Dit is de indruk, zooals die steeds dieper in mij gevormd is door jarenlange studie van de geschriften van Albert Schweitzer. Daarom waag ik het hem „leidsman" te noemen. En wellicht hoop ik niet zonder reden, dat deze uiteenzetting er iets toe zal bijdragen, om den kring van zijn volgelingen en medestrijders te vergrooten.

Wald (Zch.), zomer 1928.

HANS WEGMANN,
predikant.

INHOUD

Bij de Hollandsche vertaling . . . . . Pag. 5
Albert Schweitzer . . . . . „ 7
Weten en doen . . . . . „ 16
De wil tot waarheid . . . . . „ 23
De wil tot denken . . . . . „ 31
Optimisme en pessimisme . . . . . „ 46
De ommekeer tot wereld- en levensaanvaarding . . . . . „ 51
De ethiek van den eerbied voor het leven . . . . . „ 58
De ethiek van den eerbied voor het leven en de cultuur . . „ 71
Schuld . . . . . „ 77
De Christen en de wereld . . . . . „ 85
Jezus en wij . . . . . „ 91
Slotwoord . . . . . „ 101

BANDTEEKENING VAN
BURKHARD MANGOLD

201493_002

wegm001albe01

Albert Schweitzer als leidsman